

AIDAI

1960

NR. 9

TURINYS

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

MOKSLAS

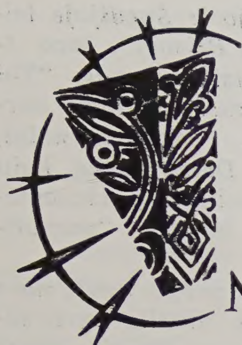
VISUOMENINIS GYVENIMAS

ILIUSTRACIJOS

ŠIS "AIDŲ" NUMERIS SKIRIAMAS
PREL. ALEKSANDRO DAMBRAUSKO - ADOMO JAKŠTO
100 METŲ GIMIMO SUKAKČIAI
PAMINĖTI

November, 1960

AIDAI - ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Second-class postage paid at Kennebunkport, Maine and at additional mailing offices.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1960 METAI LAPKRIČIO MĖNUO Nr. 9(134)

PREL. A. DAMBRAUSKAS - ADOMAS JAKŠTAS

Šių metų rugsėjo aštuntą dieną suėjo šimtas metų, kai gimė Aleksandras Dambrauskas - Adomas Jakštas.

Tai sukakčiai paminėti skiriame šį "Aidų" numerį, toli gražu nemėgindami apžvelgti visos jo šakotos veiklos: tam reikėtų storų tomų. Pasitenkiname primindami jo asmenį, atskleisdami vieną kitą iš jo gausių darbų.

Prelatas A. Dambrauskas - Adomas Jakštas buvo vienas iš universaliausių vyrų, kokių yra davusi Lietuvos žemė. Ne be reikalo jis vadinamas enciklopedistu, — tokis įvairus buvo jo pažinimo laukas.

Žiūrint į tolimą praeitį, Adomas Jakštas mums prisistato kaip aušrininkas, — jis į poezijos kelią išėjo 1884 metais "Aušroje". Vėliau gi jisai sutapo su kitais laikraščiais, kaip "Apžvalga", "Tėvynės Sargas" ir ypač "Draugija".

Kaip poetas, anais laikais mūsų visuomenėje jis buvo susidaręs žymų vardą, minimą šalia Maironio ir kitų.

Jeigu poezijoje ilgainiui jis turėjo užleisti dalį vietos kitiems, tai ligi šiolei jį galima laikyti lietuviškosios kritikos karaliumi. Jo kritika buvo atremta ne momento įspūdžiais, o aiškiais principais ir įsitikinimais. Šis teoretinis pagrindas Adomą Jakštą vedė ir į platesnius straipsnius bei apybraižas literatūros ir meno klausimais.

Kaip poetas ir kritikas, Adomas Jakštas gal ir buvo žinomiausias lietuvių visuomenei. Betgi jis buvo ir pirmaeilis mokslininkas, — ir tai ne viename bare. Už jo darbus matematikoj Kauno universiteto matematikos-gamtos fakultetas jam suteikė garbės daktaro laipsnį. Jis buvo ir to paties universiteto humanitarinių mokslų fakulteto filosofijos garbės daktaras. Jis buvo iškilęs ir kaip teologas, ir čia jo darbus įvertino Kauno universiteto teologijos-filosofijos fakultetas, paskirdamas jį garbės profesoriumi. Visi šie titulai pabrėžia ne kokį šio vyro išviršinį blizgėjimą, nes jis jo nejieškojo, o jo realius darbus: jis buvo žymus specialistas, autoritetas įvairiose žinijos srityse.

Prel. A. Dambrauskas tačiau buvo ne vien teoretikas, o ir praktinės veiklos žmogus. Vienas jo darbų laukas čia buvo Švento Kazimiero draugija, kuriai jis ilgus metus vadovavo, — ne tik iš augštos viršūnės, bet ir praktiniame smulkiame triūse, kaip rankraščių ir korektūrų taisyme, leidžiamų veikalų parinkime, organizaciniuose reikaluose. Kitas jo veiklos laukas buvo visuomeninis, daugiausia reiškęsis per publicistiką ir žurnalizmą. Čia jo vardas neatsiejamai susijęs su "D r a u g i j o s" žurnalu, — vienu iš šviesių paminklų periodinėje lietuvių spaudoje. Žiūrint iš laiko perspektyvos, negalima atsistebėti šio vyro našumu, kruopštumu ir ištverme: jis buvo ir redaktorius, ir daugelio straipsnių autorius šiam savo žurnale ir kituose laikraščiuose, ir kritikas, ir bendradarbių jieškotojas, ir korektūrų taisytojas, ir atidus bibliografas, ir narsus publicistas, ypač kėlęs balsą dėl lietuvybės teisių. O šis balsas anais laikais buvo vienas iš pačių įtakingiausių savo-

je visuomenėje. Tad visai pagrįstai "Lietuvių Enciklopedija" mums primena: "Kan. Tumas-Vaižgantas Užgesusių žiburių prakalboje Dambrauską dėl jo visuomeninio reikšmingumo laiko trečiuoju šalia Basanavičiaus ir Kudirkos."

Kunigas, tautinio atgimimo veikėjas, mokslininkas, poetas ir kritikas, A. Dambrauskas-Adomas Jakštas buvo ir stambiausias Lietuvoje ideologas prieš pirmąjį pasaulinį karą. O po karo jis susilaukė sau lygaus įpėdinio — profesoriaus Stasio Šalkauskio.

Prel. A. Dambrausko vardas buvo radęs ir tarptautinio dėmesio. Pirmiausia jis čia garsėjo kaip esperantininkas. Esperantininkai ir šiandien jį vertina kaip vieną iš savo įžymybių. Jo šimtametę sukaktį paminėjo ir Švedijoje leidžiamas jų laikraštis "Norda Prismo", savo 1-2 nr. šiemet apie jį taip atsiliepdamas: "Tai gili ir stipri asmenybė, palikusi vertingų darbų visose gyvenimo srityse". Paskui žurnalas, konkrečiai suminėjęs prel. A. Dambrauską, kaip publicistą, poetą, kritiką, mokslininką, visuomenės veikėją, pažymi, kad jis buvo ir "pasaulinio masto esperantininkas".

Tad norime šios sukakties proga mesti nors vieną kitą žvilgsnį į šio tikrai didelio vyro šakotą, dar plačiau nenagrinėtą ir vienoje vietoje neaprėptą, gal ir nedėkingai primirštą ar tyčia nutylėtą palikimą lietuvių tautai ir jos kultūrai, lygiai kaip ir į jo paties asmenį.

A.V.

SU GYVU JAKŠTU

MYKOLAS VAITKUS

Mums, kurie su Adomu Jakštu-Aleksandru Dambrausku ilgai darbavomės drauge, ir kuriems jis buvo labai artimas bei mielas, tiesiog sunku patikėti, jog šiemet jam sukako visas šimtas metų!. . . . Kaip tatai giliai jis jau praeity . . . O čia, rodos, žmogus dar laikai jį gyvą už tos mažutės šiltos plaštakos ir gėries kultūringa ir miela jo draugyste. . . Vadinas, jau ir pats esi tolokai įtrauktas į tą Anapus, bent tiek, kiek laikais už ano Neužmirštamojo rankos, — tad lig riešo, o gal lig alkūnės ar net peties, ir tik antrąja ranka besilaikai įsikibęs už jaunesniųjų, kad dar ne visai tepasinertumei praeity. Bet galop pasinersi ir juos dalinai įtrauksi — ir jie taip pat mėšlungiškai nusitvėrę laikysis už būsimųjų . . . Būties grandinė. . . Buvusieji, esamieji, būsimieji . . .

Bet, kol dar ne visai tesu paskendęs su Jakštu tarp buvusiųjų, noriu dar valandėlę palaikyti jį, kaip gyvų gyvą, tarp esamųjų: juk šiųjų ne vienam bus tai įdomu.

Ryto metą į bažnyčią

Kauno senamiestis, pats galas: šalia Gulbės-Rotušės, priešais šv. Trejybės mūrus, kur susikerta Vilniaus gatvė, vedanti į seminariją, su Jakšto gatvele, bėgančia į Panerį, netoli senosios Pilies griuvėsių.

Tame susikirtime nebeskaisčiai boluoja šv. Kazimiero draugijos rūmai, kuriuose 20 amžiaus pradžioje gyveno garbusis šventas vyskupas Gasparas Cirtautas, Žemaičių vyskupo Paliulionio padėjėjas, o dabar, nuo maždaug 1910 iki savo mirties 1938, gyvena mūsų didysis Adomas, nuo didžiųjų durų kairėj, ilgoj kambarių eilėj, išsitiesusioj pagal jo paties gatvę.

Ankstybas rytas. Trejybės varpai skaidriai suskamba Dievo Angelui. 5 valanda. Ir mažučiame tamsiame Jakšto miegamajame sunerimsta budinamasis, pertraukdamas mums nežinomus prelato sapnus. Jis iš lėto kelias, apsiruošia, užsivelka savo senokai belaidytą sutoną, ima brevijorių, nuo dažno vartojimo apskurdusį, užsivelka nebenaują, trumpoką, juodą paltuką, užsimauna pavartotą juodą katiliuką (o žiemą — prie pusiau ilgų kailiniukų su vebrine apikaklę—vebrinę apvalą kepurę), ima seną rudą lazdelę ir atsargiai leidžiasi geležiniais laiptais žemyn ir pro gana šaunias rusvas duris išeina į gatvę. Prieš jį — Baltoji Gulbė. Bet jis suka į kairę ir eina, kur jo antrasis namas — į katedros baziliką šv. Mišių laikyti. Ištikimai jis jas laiko kas rytą per visą savo ilgąjį gyvenimą, tik sunkioj ligoj tepraleisdamas (o ir tai atsitinka labai retai). Eina jis lėtai, padais truputį brūžuodamas šaligatvį, smulkiais žingsniukais, lazdelę ant rankos pasikabinęs, galvą truputį nuleidęs, į šalis nesižvalgydamas, mažumą susikūprinęs, — nedidukė figūra, gana apvali, tik veidas mažutis ir liesų liesas, tikro asketo, intelektualo, be galo darbštaus. Kitoks buvo tas veidas, kai Jakštą mačiau pirmą kartą — 1908 metais: buvo visas Adomas dar apvalesnis, bet ir veidas atitinkamai pilnesnis bei stambesnis: tvirto vyro, ne dabartinio bugštaus senelio.

Kai jis įžengia į tamsią talpią katedros zakristiją, visi ten esantieji pagarbiai į jį sužiursta, o jis, maloniai, truputį kreivai šyptelėjęs, ima rimtai ruoštis šventajam veiksmui. Kai jis pro augštas zakristijos duris įžengia į milžinišką katedros vidų, mažas jo stotas pasidaro stačiai liliputiškas. Štai jis prie altoriaus, rimtas, tiesiog bugštus. Ne dyvai: Initium sapientiae—timor Domini. O Adomas Jakštas — sapiens ir pašaukimu, ir treniruote. Nebūtų filosofas bei kunigas. Laiko šv. Mišias neskubomis ir labai pamaldžiai giliai susikaupęs ir persiėmęs: jam šventi dalykai tikrai šventi, o religija—ne vien teorinio įsitikinimo dalykas, o ir širdies bei kraujo!

Tai—jo kasdienės skaitomos Mišios. Tenka jam reguliariai laikyti ir iškilmingas bei atlikinėti kitas viešas katedros pamaldas su visa asista, priešais pilną baziliką. Sunku rasti jam pritinkamus ūgiu klierikus asistentus, ir jis prie didžiojo altoriaus atrodo tarp jų kaip vaikutis, o kadangi yra bažnyčios viešumoj ne vien kuklus, o ir tiesiog baikštus, tai — lyg sugautas paukštis (jam ir nosis riesta žemyn, kaip plėšraus lakūno). Kai jis gieda, tai jo balsas katedros platumose vos girdėti, betgi maloniai skamba, nes tas jo tenoriukas toks tyras ir švelnus, o intonacija švari ir melodija gana tiksliai išlaikoma: matyti, prelatas turi ausį ir muzikalus. Tačiau jokiu instrumentu jis negrojo. Bet muziką suprato, atjautė ir mėgo, ir kai kuriuose koncertuose apsilankydavo.

Gaila, niekuomet man neteko išgirsti jo pamokslo per visus mūsų 30 metų, kai arti pasižinome. Matyti, pamokslų sakymo vengė, žinodamasis esąs neiškalbingas, turįs nestiprų balsą ir viešumoj esąs nedrąsus. Gal dėl to niekas pamokslų sakyti jo neversdavo nei neprašydavo.

Atlaikęs Mišias, prelatas labai maldingai sukalbėdavo padėkos maldas ir tyliai bei lėtai grįždavo namo.

Darbo rytas

Atrodo, bus ne pro šalį pasiaiškinti, iš kur pasisėmiau visas tas smulkmenas apie Jakštą. Ne dyvai: 30 metų gerų pažinių; 20 metų tuose pat rūmuose, mano langai į jo langus; tie pat koridoriai bei laiptai; per 8 metus mano durys į jo duris; tas pat darbas šv. Kazimiero draugijoje; tie patys bendradarbiai bei tarnautojai— tai kaip neprisižiūrėsi bei neprisiklausysi daugybės gyvenimo mažmožių?

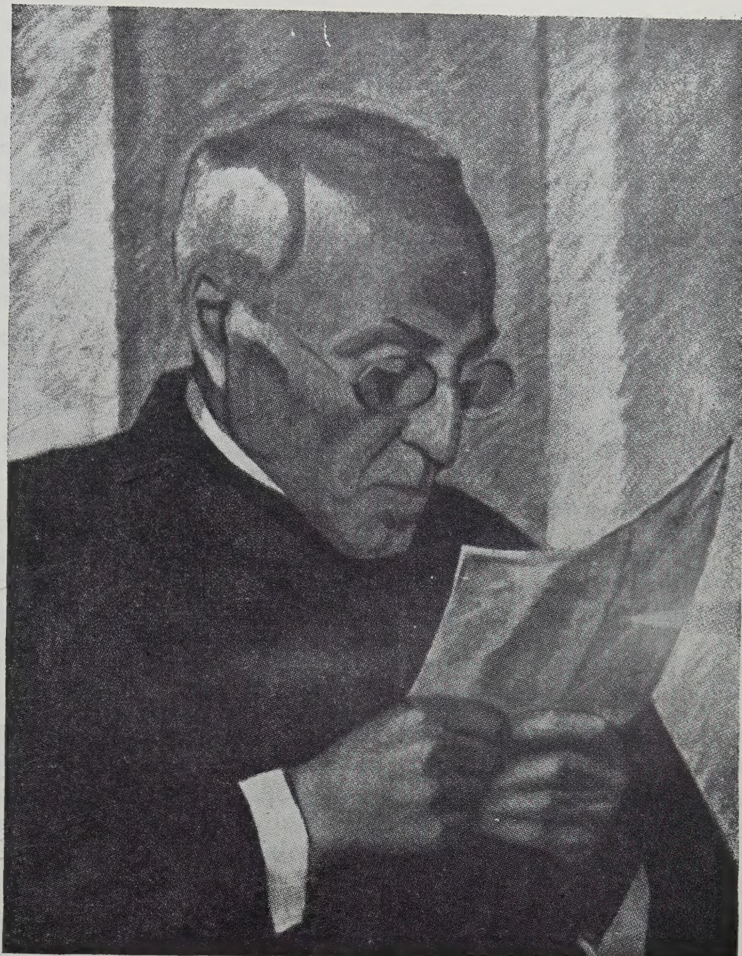
Vadinas, pareina prelatas po Mišių namon. Paprastai tas grįžimas ramus ir tylus. Prelatas, išsitraukęs iš dėžutės paštą ir nusivilkęs priemenėj paltą, stačiai eina per darbo kambarėlį į gana talpų valgomąjį, kur jo ištikimoji amžinoji tarnaitė Magdutė tuoj įbogina arbatėlę; duonytė, sviestas, sūris jau pirmiau padėti savo vietose. Šeimininkas ir tarnaitė abu rimtai tyli. Prelatas sėdi prie stalo ne ką teaugštesnis už tą padargą ir iš viso tame didžiuliame kambary atrodo toks vienišas, tartum našlaitis girios aikštėj.

Jo pusryčiai trumpi. Tuoj jis grįžta į darbo kambarį prie korespondencijos (kurią turi plačią ir kurią atlieka greitai bei kultūringai); po korespondencijos eina laikraščiai (kurių jis turi daug ir kuriuos atsidėjęs peržiūri). Paskui, jei jo diena, eina į vyskupijos kūriją ir ten darbuojas, maždaug iki dvyliktos. Ką jis ten kūrijoj dirba, taip ir palikau nepasidomėjęs. Lyg tolimas aidas šnera atminty, jog prelatas darbavos moterystės skyriuj. Matyti, ne ką teturėjo ten dirbti ar bent stipriai tuo darbu nesidomėjo, kad nieko apie jį nepasipasakodavo mums, savo artimiausiems bendradarbiams. Jei neturėdavo kuomet darbo kūrijoj, Jakštas ligi pietų būdavo namie, labai uoliai ką nors besikaitydamas, berašydamas, betaisydamas. Skaitydavo knygas ar laikraščius paprastai vaikščiodamas, ne sėdėdamas, higienos sumetimais, o rašydavo stovėdamas prie neaugšto pulpituko, tais pat sumetimais, nežinodamas, jog nėra higieniška perdaug stovėti ar vaikščioti. Tačiau tas jo vaikščiojimo bei stovėjimo paprotys išmankštino bei sustiprino jam kojas, taip jog jis galėdavo tikrai ilgai vaikščioti, kai aš, dvidešimt su viršum metų už jį jaunesnis, daug greičiau pavargdavau ir gaudavau prašyti, kad leistų prisėsti pasilsėti.

Ką Jakštas skaitydavo? Nedaug perdedant, galima būtų pasakyti: viską. Lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, esperanto, lotynų kalbomis (mokėjo dar graikų bei hebrajų). Pasaulio esperantininkų tarpe buvo labai žymus mokovas ir vienas iš pirmųjų, ėmęs remti tą daktaro Zamenhofo išmislą (buvau ir aš labai trumpam patekęs į tą esperanto žavesį: vieną kartą, važiuodamas iš Peterburgo atostogų, nusipirkau esperanto vadovėlį, per pusvalandį išmokau tos kalbos dėsnius, ėmiau skaityti bei suprasti tekstus ir versti iš esperanto ir į esperantą; patariu visiems pabandyti). Skaitė Jakštas laikraščius bei žurnalus ir knygas teologinio, filosofinio, mokslinio (gamtos, matematikos, istorijos ir kitokio turinio). Tad buvo apsiskaitęs enciklopediškai, o kad turėjo puikią atmintį, tai mokėjo duomenis ir pavartoti.

O ką Jakštas rašydavo? Atleiskite, jog pirmoj vietoj paminėsiu tokį neva nesvarbų dalyką, kaip laiškų korespondenciją. Jakšto korespondencija toli gražu nebuvo nesvarbi: apskritai kalbant, jis nemėgo rašinėti tuščių laiškų; jo laiškai paprastai buvo reikaliniai; o reikia atminti, jog jam teko gyvenime susirašinėti su tikrai svarbiais asmenimis, ne vien lietuviais, o ir svetimtaučiais. Jei neklystu, jis susirašinėjo bene ir su Berdiajevu. Dar prieš gyvenimo galą prisidėdavo naujų korespondentų. Sakysim, vieną kartą Jakštas man pasipasakojo gavęs iš vieno pravoslavų archijeriejaus laišką, kuriame tas asmuo pareiškia norą per laiškus diskutuoti su prelatu svarbius teologinius-filosofinius klausimus. Jei būtų galima surinkti visus Jakšto rašytus laiškus, susidarytų daug didelių tomų. Gal bent dalelę jo korespondencijos kas nors kuomet surankios.

Ką daugiau rašydavo Jakštas? Kada tik nueidavau pas jį (o nueidavau per keliolika paskutinių jo gyvenimo metų gal kasdien, ir tai ne po vieną kartą), vis rasdavau jį ar berašantį, ar bent, jei neskaitydavo ar korektūrų nedarydavo, apsikrovusį pulpitą ir rašomąjį staliuką ilgomis popieriaus juostomis, smulkiai smulkiai prirašytomis jo darbščios plunksnos (o kokios gabios!). Neminėsiu čia atskirų jo parašytų didesnių ar mažesnių veikalų, nes jų sąrašas visiems prieinamas Lietuvių Enciklopedijoj. Juoba neįmanoma trumpame rašiny paskaičiuoti bent dalelės jo straipsnių įvairiausiais klausimais daugely laikraščių per visą ilgą jo gyvenimą. Čia norėčiau vien priminti jauniesiems teo-

PREL. A. DAMBRAUSKAS
ADOMAS JAKŠTAS
(J. Vienožinskio portretas)

logams, filosofams ir literatams, kur rašo daktarines disertacijas, jog labai praverstų, jei jie, užuot ėmęsi įmantrių svetimų temų, pastudijuotų Dambrauską Jakštą jo straipsniuose. Oi, rastų ten įdomių bei svarbių dalykų! O dar kaip talentingai, tiesiog pasigėrėtinai parašytų! Kas nors turėtų susirūpinti jo tų straipsnių surinkimu bei išleidimu. Gal tuokart kurs nors galvą turįs mūsų mokslininkas - kultūrininkas pateiktų Jakšto pasaulėžiūros rūmų bent apybraižą.

Daug yra tekę Jakštui pasėdėti susirietus prie staliuko ar pastoviniuoti prie pulpito su plunksna rankoj prie korektūrų. Mat, nuo pat Šv. Kazimiero draugijos pradžios 1906 metais lig 1925 metų prelatas pats ne vien ruošdavo spaudai atsiunčiamuosius draugijai rankraščius, o ir juos spaudžiant pats darydavo korektūras (kol nuo 1925 metų ta funkcija buvo uždėta man). Stebiuos, kaip tas nepaprastasis prelatas išlaikė įmanomą regą iki mirties (nors bepaskaitydavo labai arti prisikišęs).

Taip darbuodavos mūsų Jakštas iki pusdienio, kukliai bei tyliai, savo bute, nesikišdamas į išsišakojusias draugijos veikimo sritis, palikdamas pilną laisvę atitinkamiems jų vedėjams, ypač pasitikėdamas visų draugijos reikalų vedėju, mėgdamas kart-kartėmis pacituoti senųjų lotynų patarlę: "Perito in arte credendum est" (reikia pasitikėti specialistu).

Kukliai ir tyliai ... O vis tik kartais švelnusis jo tenorėlis pasigirsdavo plačiai Kazimiero rūmuose.

Kuklumas ar baikštumas?

Mūsų visuomenėj beveik visuotinis buvo įspūdis, esą, prelatas Jakštas-Dambrauskas esąs ne vien rimtas, nelengvai prieinamas, nejaukus, o ir tiesiog agnus bei rūstus vyras. Dalis tiesos čia buvo: pažinių pradžioje Jakštas būdavo santūrus, nekalbus, nemėgdavo atsiverti, veikiai parodyti simpatiją, greitai susidraugauti; o išimtinais atvejais su tam tikrais tipais būdavo netgi šiurkštus, net balsiai apibardavo. Bet gal labiausiai sudarė jam tą rūstumo garbę jo kri-

tiškieji rašiniai, kuriuose jis dažnai ceremonijų su idėjiniais priešais nedarė ir leisdavo savo aštriai bei sąmojingai plunksnai gerai pakasyti jiems kailį. Tad žmonės jo prisibijodavo (žinoma, kol jo arčiau nepažino). Esu kitur minėjęs, jog stipriai jo būgštavo Putinas, bijote bijojo Nėris, stipriai varžėsi Balys Sruoga, net Čiurlionienė privengdavo. Aš pats, kur su Jakštu suartėjau, būdamas dar studentu, o šiems, ypač dvasininkams, jis stengdavosi rodyti malonų veidą, vis dėlto nervindavaus, pas jį eidamas, nors buvau jį pamilęs, tą brangų veikėją ir šiaipjau aukso žmogų. O kai 1918 m. ėmiau darbuotis Šv. Kazimiero draugijoje ir teko kartais nesutikti jam su mano, ar man su jo nuomonėmis ir bandyti pasipriešinti, tai nervai man virpėte virpėdavo, kai reikdavo pas jį eiti.

Taip, tylusis Jakštas kartais kaip bomba sprogdavo ir pasmarkaudavo, jog net Kazimiero rūmai tolokai suskambėdavo. Kartais tai tekdavo ramiajai Magdutei, kur bus ką nors padarius ne taip, kaip jis būtų norėjęs (o ji nė čiukšt, nė vypt — pažįsta jį: tuoj atsileis). Kartais audra ištikdavo namų užvaizdą ar senutį sargą—jie buvo pražiopsoję ką nors laiku padaryti (bent Jakštui taip atrodydavo). Bet dažniausiai iš pusiausvyros didįjį senelį išstumdavo amžinieji ubagautojai-aukų rinkėjai: jiems tekdavo išklausyti ilgoko pamokslo labai garsiai ir tiek pat karštai išdrožto (betgi, jei pirmiau nepabėgdavo išsigandę, galop gaudavo, ko prašę). Įdomu, kad tų perkūnijų priežastim būdavo neva rimtoki knygų skolintojai (kur, kaip taisyklė, tų knygų nebegrąžindavo). Prelatas, tuo įsitikinęs, pasiryžo niekam savo knygų nebeskolint: jeigu nori, ateik pas jį, čia pat pastudijuok! Betgi, kai naujas skolintojas (vargšas, matyti, apie gresiantį pavojų negirdėjęs) prie durų paskambindavo, o Jakštas patirdavo, ko jis atėjęs, — tai mes vėl išgirsdavome griaustinį, labai stiprų, nors ir plonai griaudžiantį. Čia tai Jakštas jau neatlyždavo taip lengvai, o ir atlyžęs nebesutikdavo paskolinti knygos. Jam knyga buvo labai brangus daiktas. Užtat per amželį jis susirinko gražią biblioteką.

Tų Jakšto perkūnų žaibai kartais pataikydavo ne į tikslą. Jurgis Elisonas man pasipasakojo, nuėjęs kartą pas mūsų patriarką kažkuriuo reikalu—ir ką gi? šeimininkas tuoj užsipuolęs jį agniai: grąžink knygą, kurią iš manęs pasiskolinai! — Betgi, gerbiamasis prelate, aš neturiu pasiskolinęs iš jūsų jokios knygos! . . . Gal jūs mane laikote ne tuo, kas aš iš tikrųjų esu! — O kas jūs esate? Argi ne NN? — ne, aš esu Elisonas, Jurgis Elisonas! — Tai į Jakšto liepsną lyg kibirą šalto vandens įpylė. Jis susigėdo ir ėmė atsiprašinėti.

Vadinas, faktas yra, kad Jakštas buvo ne vienam tiesiog baubas, kad daugelis, labai daugelis jo prisibijojo ir vengė. Faktas, kad jis kartais pratrūkdavo, kaip vulkanas, pasmarkaudavo, pašūkaudavo. Faktas, kad savo plunksna jis narsiai bei smarkiai pasikaudavo su priešais. Tad ką gi? Jakštas buvo narsus bei tvirtas kovos vyras?

Nuostabu: ir taip, ir ne.

Reikėjo tik pasekioti paskui tą "kovotoją" viešajam gyvenime: kuriame nors pobūvy tarp ne labai artimų žmonių, sakysim, svečiuose, būdavo susivaržęs, nekalbus, sau ir kitiems sunkenybė (man yra prisipažinęs pats, bet aš ir pats ne kartą esu tai pastebėjęs); viešuose visuomeniniuose, kultūriniuose ar politiniuose susirinkimuose jis būdavo toks pat: kai tekdavo prakalbėti, išrausdavo, sumišdavo, balsas būdavo vos girdimas; jei skaitydavo iš popieriaus, rankos virpėdavo: tokį aš esu jį ne kartą matęs net Šv. Kazimiero draugijos visuotiniuose susirinkimuose, vadinas, saviškių tarpe; o ką jau bekalbėt, jei svetimame elemente, kaip štai regėjau jį valst. teatre skaitant prieš rinktinę kultūrininkų publiką savo eilėraščių (kadangi buvo rašytojų pakviestas): nors jaunimas tiesiog entuziastiškai kėlė jam ovacijas, tam gerbiamajam tautos patriarkui—jis atrodė kaip sugauta paukštė; kitą kartą dar labiau mane nustebino baikštus Jakšto kuklumas, kai nuėjova pasveikinti prezidento Antano Smetonos bene jo 60 m. jubiliejaus proga 1934 metais; Šv. Kazimiero draugija buvo neseniai išleidusi Jakšto parašytą tos draugijos istoriją; buvo šiltas laikas, tad sveikintojai išsirikiavome lauke, priešais prezidento rūmus, o prezidentas, eidamas išilgai eilę, atskirai su mumis sveikinos; kai pradėjo artėti prie mūsų, žiūriu — ogi mano pirmininkas prelatas ima nerimti bei jaudintis ir, kai prezidentas prie mudviejų priėjo, Jakštas stiprokai sumišo, drebančiu balsu vargiai pasakė sveikinimą ir virpančiom rankom įteikė prezidentui dovaną, aną knygą. Nuostabu: ir Smetoną paveikė Jakšto būsena — ir jis pasijuto nejaukiai, sumišo ir, žiūrėdamas baisiajam Adomui ne tiesiai į akis, pareiškė kiek sujauktą neaiškią padėką.

Tad atrodo gana tikra, jog iš prigimties (prisidėjus dar kuniginiam-asketiniam išsimankštinimui) prelatas Dambrauskas buvo kuklus, švelnios širdies, minkšto būdo asmuo, tai žinojo, bent jautė, laikė sąmoningai ar vien instinktyviai vyrui nepritinkančia silpnybe ir kartkartėmis bandė ją nugalėti, nadrabiając

(kaip lenkai sako), miną, arba mūsiškai — papildant mina tai, ko trūksta narsui, — pasmarkaujant, pamostaguojant, pašūkaujant, o kadangi neturima solidžios tam medžiagos, — tai veikiai subliuškant, kaip pradurtas balionėlis, atlyžtant, pragiedrėjant ir vėl pasidarant tuo, kas būta mandagiu, geru, maloniu žmogum. Žmogum, taip! Jakštas buvo tikras gražia prasme žmogus, tiesa, stipriai atitrūkęs nuo kitų žmonių, pasidaręs vienišas, sau žmogus, kiek apipelėjęs, aprūgęs, bet esmėj tikras, gyvas žmogus, netgi aukso žmogus (ne vien darbų nuopelnais, o ir širdies gerumu). Ir jis kartkartėmis gyvai pajusdavo tą savo atitrūkimą nuo paprastųjų žmonių, tą vienišumą, ir panordavo prie jų priartėti, bent valandėlę jų gyvenimu pagyventi, pasiguosti, atsigauti. . . Bet apie tai truputį vėliau.

Vidudienis ir kas toliau?

Jakštas paklusnus reguliariam laiko pulsui, laikrodžio rodyklei, Trejybės varpo balsui. Jei kūrija nelemtai nesulaikė, prelatas dvyliktą valandą žygiuoja į valgomąjį, kur mandagioji Magdutė tuoj įbogina pietus, filosofiškai kuklius, kuriuos Jakštas pusėtinai alkanai sudoroja, su šeimininke neplepėdamas.

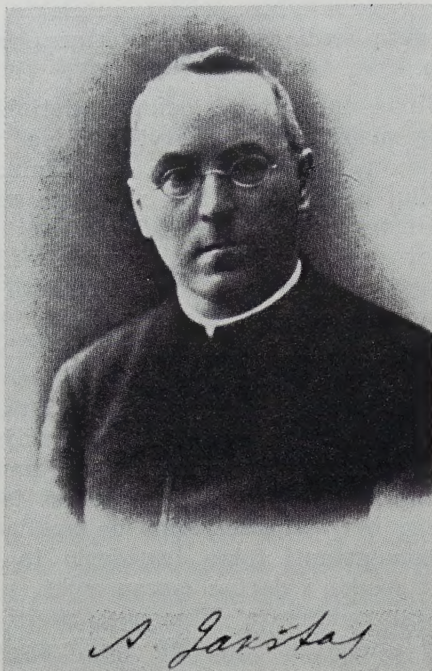
Prie pietų stalo mūsų filosofas tarpais esti ne vienas: tai ilgiau, tai trumpiau pas jį pagyvena kuris ar kuri nors giminė, einą mokslus, prelatui padedant. Iš tų įžymiausiasis bene bus Leonardas Dambriūnas, mūsų žinomasis kalbininkas. Kas nesate matę gyvo Dambrausko—Jakšto, žvilgterėkite į Dambriūną: jis labai panašus veido bruožais į amžinatilsį dėdę.

Prie to pat stalo pietauja kartais ir reti Jakšto svečiai. Nesu pastebėjęs, kad prelatas būtų kuomet pasikvietęs svečių vakarui, gal dėl to, kad buvo tvirtai pratęs anksti eiti gulti. Atsimenu tik vieną kartą: 1918 metų rudenį susirinko pas jį pavakarėj didokas būrys vyresnių ateitininkų ir buvo pavaišinti arbatute su sumuštiniais. Tuomet trumpam buvo draugijos rūmuos prisiglaudę Vytautas Endziulaitis su Leonu Bistru. Beje, Bistras buvo valdybos įkurdintas vienam iš dviejų mažučių mano kambarių; nebeatsimenu, ar turėjo draugijoj kokį uždavinį; o priešais mane tame pat trečiajam augšte gavo du didesnius kambarius Endziulaitis; jis buvo neva kažkoks draugijos tarnautojas, betgi buvo atsidėjęs vien pašaliniam katalikiškam visuomeniniam-politiniam veiksmui; ten pat ir mirė netrukus, Bistro, V. Jurgučio ir mano rankose; be galo gaila, kad jis taip anksti mirė: jis būtų buvęs tiesiog nuostabus mūsų katalikų vadas, nes turėjo visas būtinąsias vado savybes: aiškų intelekta, karštą dvasią, gerą širdį, žavų patrauklumą, reikalingą žiniją.

Vadinas, buvo pas Jakštą popietinis jaunakatalikių susirinkimas, matyti, to pat Endziulaičio sumanytas ir suburtas. Klausimų, tiesiog svilinančių, buvo aibės. Juk vokiečiai pralaimėjo karą ir trauksis lauk; bandys užgrobti Lietuvą lenkai ar bolševikai; nors verk, reikia kuo greičiausiai visur, bent svarbiausiose krašto vietose, suorganizuoti šiokias tokias milicijas bei savivaldybes, kad komunistai neužbėgtų už akių. Kas gyvas galįs turi išsiskirstyti po šalį ir imtis to būtiniausio organizacinio uždavinio. Iniciatyva, karštis, ryžtas, judesys radijuote radijavo iš Endziulaičio asmens. Jo ramus, tvirtas tau žodis buvo lyg imperatoriaus įsakymas, mandagus, bet autoritetingas, be apeliacijos. Ir mane, nemėgstantį tokio bruzdesio (o, stebuklas!), jis įkinkė į darbą: gavau vykti į niekuomet mano nelankytą Ukmergę, sueiti į kontaktą su studentu Gruodžiu (būsimuoju jėzuitų provincijolu) ir prikalbėti jį organizuoti Ukmergėje, kas nutarta. Ir vykau.

Daug metų vėliau dar kartą buvo pas Jakštą jaunimo sambūris, tik šį kartą jau grynai kultūrinis, net su koncertine dalim, kur pirmą kartą teko regėti ir susipažinti su konservatorijos studente smuikininke Lietuvninkaite, kuri vėliau grojo Kauno operos orkestre. Gal ir daugiau buvo pas Jakštą tokių pobūvių, bet aš nebeatsimenu, bent nedalyvavau.

Ana, minėjau, jog pas Jakštą kartais pietaudavo svečiai. Bet man neteko pastebėti, kad tai būtų buvę kiek dažniau. Priešingai, man liko įspūdis, jog tokie svečiai buvo reti paukščiai. Keista, neteko man matyti prie Jakšto stalo kunigų (tiesa, buvo ten keletą kartų šioks toks kunigas, būtent — aš). O iš tų laimingųjų pasauliečių esu regėjęs po keletą kartų profesorių Volterį, tą didį lietuvių bičiulį, tą lėtą senuką su žilais papurusiais ūsais, ir jo gražesniąją puselę (betgi už vyrą augesnę ir agnesnę, gal kiek jaunesnę, išvaizda šiaurvokiško tipo). Tai buvo seni Jakšto bičiuliai dar iš carinių laikų Peterburge . . . Na, o antroji porelė, žymiai jaunesnė, iš Lietuvos nepriklausomybės laikų, tai Vincas Mickevičius Krėvė su pačia. Kas neatsimena to mūsų didžiojo kūrėjo (didžio ne vien lietuvišku mastu) iš gyvenimo ar paveikslų? Mažutis dailutis šiaureuropietis, kuklus ir santūrus, iš lėto ir nedaug kalbąs, bet daug žinąs ir stipriai jaučiąs. O šalia jo kontrastas: žymiai augštesnė, lanksti briunetė, kaukazietė, žvitri, linksma, prisimerkusiom blizgančiom akutėm . . . Vėliau į tą Jakšto svečių

Prel. A. Dambrauskas - A. Jakštas
prieš pirmą pasaulinį karą

eilę liko įleisti pp. Graičiūnas Vytautas su žmona Une Babickaite-Baye. Bet apie šiuodu kiek vėliau.

O ką veikdavo mūsų patriarkas popiet? Man nėra tekę girdėti, kad jis popiet prikrisdavęs. Betgi popiet pasivaikščioti — tai jis eidavo reguliariai: taip buvo pripratęs seminarijoj, dvasinėj akademijoj; vėliau, kai buvo vysk. Paliulionio sekretorium, pavyskupis Baranauskas tempdavo Dambrauską popietėmis labai plačiai pasivaikščioti, pats kalbėdavo rožančių, o ką darydavo tuo tarpu palydovas, man neteko iš šio sužinoti (turbūt, irgi kalbėdavo rožančių; tiek tik iš Jakšto žodžių nujaučiau, jog tie pasivaikščiojimai jam nebuvo labai įdomūs).

Kai 1914 m. Žemaičių vyskupu tapo Pranciškus Karevičius, juodu su Jakštu vėl sutapo neišskiriamai. Sakau "vėl", kadangi juodu buvo jau suartėję, turbūt, Peterburge, kada Dambrauskas buvo akademijos profesorium. Dabar Kaune nuo pat to laiko iki Karevičiaus atsisakymo nuo vyskupavimo ir išvykimo į Marijampolės Marijonų vienuolyną juodu buvo neišskiriami bičiuliai ir bene kasdien popiet eidavo pasivaikščiot įvairiomis kryptimis, draugškai diskutuodami šventus ir nešventus dalykus ir lygiai draugiškai, nors karštai pasiginčydami, be ceremonijų sustoję kur šaligatvy: mat, karštesnysis Jakštas, norėdamas, taip sakant, prispirti oponentą prie sienos, kad jam nebeliktų išeities, užeidavo jam už akių, sustabdydavo ir, smarkiai mostaguodamas, stengdavos jį įtikinti ne vien argumentais, o ir mostais . . . Praeiviai savaime gaudavo kiek sustoti ir maloniai pasišypsodavo, kaip tuodu Patas su Patošonu problemas sprendžia.

Betgi kai Karevičius iš Kauno išvyko, Jakštui tekdavo dažniausiai vienam pasivaikštinėti. Kad pasivaikščiojimas nebūtų bergždžias bei nuobodus, Jakštas pasiimdavo kokį laikraštį ar knygą, nueidavo kur į ramesnę vietą (kaip štai, seminarijos sodelį) ir vaikščiodamas skaitydavo. Kiti kunigai, ypač jaunesnieji, neskubėdavo prisijungti, nes bijodavo, jog jiems nepasiseks surasti bendros su filosofu teologu šnekos, tad abu jausis nejaukiai ir, užuot atgovio, pasivaikščiojimas pateiks nervams nuovargio, o jau kojoms tai kaip amen poteriuose, nes ne bet kas gali ištesėti su Jakštu eitynėse.

Tarp popiečių ir pavakarių

Grįžęs namo iš Dievulio gamtos, žmonių dar nefrizuotos ar frizuotos, prisisotinęs malonių ar maišytų įspūdžių, mūsų patriarkas vėl imdavos savo knygų ar plunksnos ir kruopščiai darbuodavos, iki Magdutė pakvies vakarienės. Po vakarienės daugelis kauniečių, ir kunigų, vykdavo į operą, dramą, baletą, ypač kiną. Kaipgi Jakštas? Ar jis yra buvęs kuriame nors operos spektakly? Man nėra tekę ten jo matyti, o ir girdėti, kad būtų buvęs. Dramos vieną vaidinimą jis tikrai aplankė, pats mačiau; tai—Gerharto Hauptmano "Hannelę", ir, turbūt, buvo patenkintas: jis Hauptmaną laikė dideliu dramaturgu, o ir toji "Hannelė" buvo itin Jakšto skonių linijoj. Baleto mūsų filosofas, žinoma, iš principo nelankė. Pasaulietiškuose koncertuose jį matyti man nėra tekę; bet į dvasiškuosius jis mėgdavo nueiti—katedroj, ar pas jėzuitus, ar seminarijoj. Miestinių kinų jis nelankė; užtat labai mėgo tėvų jėzuitų kiną ir, berods, nė vienos programos nepražiopsodavo. Labai mėgdavo lankyti meno parodas ir paskui parašyti savo pastabas kuriam laikraščiui, ypač agniai užpuldamas "nuogybes", kurių nekęsdavo (o menininkai kaip tik ypač mėgsta), ir kartais paskui turėdavo rimtų su menininkais susikirtimų, taip jog vieną sykį man teko net tarpininkauti, kad neprieitų prie teismo: menininkai buvo bemaną iškelti patriarkui bylą už tariamą šmeižtą.

Vakarais paprastieji žmonės geba nuklysti kur į klubą, restoraną ar ką, arba šiaipjau kur pas pažįstamus susimesti, pasižmonėti, užkąsti, taurę išmesti, pasišokti ar pakortuoti, na,

ir mažiau ar labiau pavojingai paflirtuoti. Tų socialinių funkcijų patriarkas nepraktikavo, nors ir kunigai kai kurias nekaltesnes mėgdavo ir sugebėdavo atlikti. Prelatas po vakarienės, dar skaniai pasidarbavęs bei iš širdies pasimeldęs, eidavo į kukliąją savo lovą nekaltojo miegu prisimiegoti. Man jis yra prisipažinęs, jog tą svarbųjį gyvenimo tarpelį jis pradedąs aštuntą valandą vakare. Buvo šitaip: vaikščioja jis su manim po mano kambarį nepailstamai (o mane jau vos kojos bepaneša) ir sako galų gale (mano taip pasiilgtame) apie aštuntą: na, reiks eiti gulti . . . Tik štai bėda: blogai bemiegu! — O kas yr, prelate? —klausiu užjaučiamai. — Na gi, rytmečiais nebegaliu miegoti: kai tik ateina keturios, atsibundu ir niekaip nebegaliu užmigti vėliai! — O ar galiu paklausti, prelate, kuomet einate gulti?— Na gi, aštuoniomis, paprastai . . . Čia aš nenoromis nusišypsojau ir ėmiau patriarką guosti, kad, girdi, ta jo liga visai nepavojinga: medicina yra nustačius, jog jūsų amžiuje paprastai užtenka šešių valandų miego, o jūs, kaip sakotės, miegate 8 val. —O aš, mat, dar ne prieš seniai keldavau tik penkiomis! — pridūrė Jakštas.

Tyliai — ramiai . . . bet ar patenkintai?

Taip tatai gana monotoniškai, kukliai bei ramiai gyveno Jakštas paskutiniuosius savo dvidešimt metų, dirbdamas labai naudingą bei vaisiais gausingą krikščioniškos kultūros darbą, atsidėjęs beveik išimtinai savo knygoms bei plunksnai, o aktualiąsias Šv. Kazimiero draugijos veikimo šakas perleidęs savo padėjėjams, kaip štai Aleknai, Dobužinskiui, Šnapščiui, Bikinui, Vaitkui ir k. Kaip matėme, jo gyvenimo dienraštis buvo paprastutis, ir ta nustatytoji dienos tvarka buvo griežtai išlaikoma, kol aš tą jo gyvenamąją liniją truputį išvingiojau, kad įneščiau jo gyveniman kiek įvairumo ir žmogiško džiaugsmo, nes pastebėjau, jog tas vienuolis-antžmogis kartais savo augštybėse pasiilgsta paprastų žmogelių bei paprasto jų gyvenimo. Ypač ryškiai tai krito man į akį vieną kartą.

Buvo tai bene 1921 metai. Velykos. Atėjo manęs pasveikinti keletas jaunų mano bičiulių, vyrų bei moterų. Gyvenau tuokart trečiajame draugijos rūmų augšte, mažame butelyje, įeiga iš kiemo, siaurais mediniais gana apleistais laiptais. Susėdę prie kuklaus, labai kuklaus velykinio stalo, jaukiai žmonėjamės, nė nenujausdami, jog kyla ir artinas tamsus debesys . . . Brakšt-brakšt į duris. Tariu: prašom, manydamas: naujas svečias . . . Taip, naujas. Ir svečias . . . Bet koks! Pats bosas! . . . su truputį kreiva malonia mina ir raminamais žodžiais: sveikas sulaukęs šventų Velykų! Na, jau to tai nebuvau tikėjęsis! Juk nei aš jo nebuvau iš viso pasveikinęs, nei jis iki tol dar nebuvo pas mane iš viso lankęsis . . . Bet nieko dabar neveiksi! — tenka sukombinuoti bonne mine au mauvais jei ir bandyti išgelbėti padėtį: pasodinau didįjį svečią prie stalo, supažindinęs jį su mažaisiais, pripyliau taurę (bene Madeiros), pripjausčiau tortų — ir ėmėm vaišintis. Ir nuostabu! — netrukus sunkusis įspūdis visiems (matyti, ir Jakštui) stipriai palengvėjo: čia saldimo kąsnis, čia sveiks-sveiks, čia kokia istorijėlė ar juokas — ir visi bei visai sutirpome. . . Betgi visas tas intermezzo man nervams gana brangiai atsėjo. Kai svečiai ėmė skirstytis, aš, kaip priderėjo, palydėjau brangiausiąjį svečią iki jo durų . . . Ir ką gi! ten prelatas dar sykį, šiltai spausdamas man ranką ir dėkodamas, kiek iškaitęs ir blizgančiomis akimis pateikia man tokią nesapnuotą staigmeną:

Namas Ustiužnoje, kur penkeris metus gyveno ištremtas A. Jakštas

— Malonu man buvo su jumis, ir būtų gera tokius dalykus pakartoti. Ar negalėtume dažniau matytis ir labiau suartėti?. —

Toj akimirkoj, nustebęs, nesusiorientavau, ką išmintinga atsakyti, tik gyvai atsiminiau ir vis dar jaučiau tą nervų įtampą, kurią ką tik buvau pergyvenęs, bevaišindamas tą Lietuvos Popiežių, kaip aš jį anuomet vadindavau ir pačiam Jakštui pasakydavau (o jis nesupykdavo) — tad neapgalvotai bei nemandagiai (ko vėliau labai gailėjaus), ką jaučiau, tai ir išreiškiau:

— Labai ačiū gerb. Prelate, už tą garbingą ir brangų pasiūlymą . . . Bet, atvirai prisipažinsiu, su jumis bendrauti man labai brangiai atseina: aš jūsų didžiai varžaus, ir mano nervai labai nukenčia . . . Atleiskite man . . .

Į tai garbingasis senelis nieko nebeatsakė, tyliai atidarė duris ir tyliai už jų išnyko . . . O aš pasilikau šiapus, kaip kvailys, bukai nejausmingas ir pats nustebęs dėl to savo vaikėziško

Šv. Kazimiero Draugijos namai, kur gyveno Adomas Jakštas

pasielgimo, neva "drąsumo" . . . O, kaip aš vėliau gailėjaus . . . Ir bandžiau tą seneliui suteiktą akibrokštą atitaisyti . . . Ir neva atitaisiau. Bet argi galima tamsų įvykį iš praeities beiškirpti?!

Po 1924 metų, kada ypačiai suartėjova su Maironiu, pradėjau jo garbei, o ir malonumui (kaip jis tai mėgdavo!) ruošti pas save pobūvėlius su menine programa ir vakarienėle, o vėliau bendromis liaudies dainomis. Visuomet turėjo būti su mumis Maironis ir mano bičiuliai menininkai, dainininkai, rašytojai, vaidilos. Nuo 1930 metų, kada gavau didesnį butą, tie pobūviai pasidarė gana dažni. Maironis mane prašė nekviest į juos Jakšto, nes jis mums visą džiaugsmą sugadinsiąs. Bet kaip nekviesi? Juk Jakštas gyvena šalia, yra mano pirmininkas, girdi mūsų triukšmelį ir viską sužino! . . . Iš pradžių laikiaus Maironio patarimo. Bet negalėjau išlaikyti — ir pabandžiau pasikviesti ir Jakštą. Pirmą kartą jis jautės labai nejaukiai ir mus suvaržė. Bet ryžaus atmosferą prablaivinti. Pasodindavau šalia patriarko vieną kartą vienus, kitą kartą kitus, kaip man atrodė, tinkamus asmenis, vyrus ir moteris (o būdavo įvairiais atžvilgiais vertingų). Šiaip taip susilipydavo pobūvis bei pokalbis. Tačiau išeidamas Jakštas man patylomis yra sakęsis: Matai, Tamsta! Gera man buvo, gera, bet aiškiai aš jus visus varžiau! — Niekis! — atsakydavau: Ištversim — bus gerai!

Ištvėrėm — ir buvo gerai: mat radau tinkamą priemonę pavartoti, kad ir Jakštui būtų mūsų pobūviuose gera, ir kitiems mano svečiams jauku.

Turėjau Kaune senųjų gerų bičiulių šeimą-ponus Graičiūnus, vyrą Vytautą ir žmonelę Unę Babickaitę-Baye. Pats Graičiūnas buvo amerikinis "pramonės inžinierius", šviesaus intelekto ir plačių žinių gabus asmuo; o žmona -žinoma teatro bei kino artistė Unė Babickaitė, plačiai pasauly teatro srity veikusi, ne vien Lietuvoj, o ir čia Amerikoj, ir Britanijoj, ir Prancūzijoj, labai inteligentinga moteris, gabi, geros kultūros, subtili vaidila. Pasitikėdama jos išmintim bei dideliu moterišku taktu, o ir jos vyro augšta kultūra, pasiryžau juos su Jakštu suvesti pas save, kad susipažintų ir suartėtų. Taip ir įvyko — kas buvo labai sunku pasiekti kitiems bei kitoms, tai ūmai atliko ponia Unė: kai tik juodu su Jakštu mūsų pobūvy susėdo greta, tuoj ir paskendo plačiose kultūros dausose, o mes kiti laisvai atsidusome ir atsidėjome savo sričiai. Dabar Jakštas pas mane pradėjo išbuvinėti ne tik lig dešimtos vakaro, o ir lig apie dvyliktą — ir ėmė skaniai miegoti, ir išmiegodavo, ir dvasia atgijo, ir ėmė uoliau plunksna darbuotis. Graičiūnai pradėjo pas jį lankytis, o ir jis, nepaisydamas savo amžiaus, vykdavo į naujamiestį, lipdavo į Vytauto kalną, kur Graičiūnai Purickio viloj gyveno, ir maloniai praleisdavo dalį savo laisvalaikio. Tos pažinios buvo jo vienišame vienodame, darbo pilname gyvenime lyg kokie pragiedruliai, tikri žmogiškos laimės krisleliai. Ir Jakštas, dėkingas p. Unei, savo veikalą "Pikto Problemą" dedikavo jai. Ir jinai atsilygino jam už pagarbą, vertinimą bei prisirišimą savo pagarba, dėkingumu, užuojauta, globa: kai jis mirtinai susirsirgo ir prof. dr. A. Gylio klinikoj ilgokai kovės su mirtim, ponia Graičiūnienė uoliai jį lankė, rūpestingai prižiūrėjo, kaip tikra mylinti duktė, ir taip palengvino jam paskutines valandas.

DRAUGIJA

LITERATŪROS, MOKSLO IR POLITIKOS ŽURNALAS 1907 - 1923 M.

PR. PAULIUKONIS

1. *Praeitis*

Caristinės Rusijos varoma nutautinimo politika ir lietuvių spaudos uždraudimas (1864-1904 m.) buvo didelis stabdis lietuvių kultūrinės pažangos kelyje. Ano meto Lietuvos šviesuomenės - bajorijos sulenkėjimas ir visiškas nusigręžimas nuo savo šalies tautinių, socialinių ir kultūrinių reikalų dar labiau sustiprino lietuvių kultūrinį atsilikimą. Prūsuose spausdinama ir slapta Lietuvoje skleidžiama suvargusi lietuvių perijodinė spauda negalėjo visiškai patenkinti lietuvių tautos kultūrinių reikalų. Tai buvo vargo ir nelaimės spauda, kuri išugdė lietuvių širdyse pasiryžimą kovoti už savo tautos reikalus. Tokiose sąlygose buvo neįmanoma leisti rimtesnį kultūros žurnalą, kurio kiekviena kultūringa tauta yra reikalinga. 1898 m. Amerikoje kun. A. Milukas pradėjo leisti inteligentams skiriamą trimėnesinį žurnalą "Dirvą", kuri ne tiek lietė visus lietuvių kultūrinius reikalus, kiek atskiromis knygomis apimdavo vieną kurį veikalą. Jos dėka išleista keletas vertingų veikalų, tačiau ji negalėjo patenkinti visų kultūrinio žurnalo reikalų. 1901 m. Tilžėje prie "Tėvynės Sargo" pradėta leisti "Žinyčia", kurios pasirodė penki numeriai. 1903 m. "Dirva" susijungė su "Žinyčia" vardu "Dirva—Žinynas". Šis žurnalas buvo leidžiamas bei redaguojamas to paties kun. A. Miluko Amerikoje. 1906 m. sustojo. 1904 m., atgavus spaudą, lietuviškų laikraščių leidimo sąlygos palengvėjo, pasirodė visa eilė naujų: pirmasis dienraštis "Vilniaus Žinios", savaitraščiai "Lietuvių Laikraštis" Petrapilyje, "Nedėldienio Skaitymas" Kaune, "Šaltinis" Seinuose, "Lietuvos Ūkininkas" ir "Naujoji Gadynė" Vilniuje.

Iškilo ir būtinas rimto kultūros žurnalo reikalas. Veiklesnieji kunigai ir pasauliečiai kultūrininkai nuo pat spaudos atgavimo nuolatos diskutavo kultūros žurnalo išleidimo klausimą. Reikėjo rasti gana augšto išsilavinimo bei plačių pažiūrų redaktorių, o ypač leidėją, kuris imtųsi tokio nepelningo darbo. Tais laikais negalima buvo tikėtis iš prenumeratos išlaikyti žurnalą. Pagaliau 1906 m. liepos 20 d. Kaune įvykęs metinis dar neseniai įsikūrusios knygoms leisti Šv. Kazimiero draugijos susirinkimas nutarė parūpinti inteligentų laukiamą kultūros žurnalą. Redaktoriumi pakviestas draugijos pirmininkas, buvęs Petrapilio Dvasinės Akademijos profesorius, jau nuo "Aušros" laikų spaudoje dalyvavęs ir pasireiškęs kaip plataus masto publicistas, "Nedėldienio Skaitymo" redaktorius kun. Aleksandras Dambrauskas, arba Adomas Jakštas. Kadangi naują laikraštį "pagimdė" Šv. Kazimiero draugija, tad jam ir duotas "tėvų" vardas "Draugija". Pilna antraštė: DRAUGIJA, Literatūros, Mokslo ir Politikos Mėnesinis Laikraštis.

Naujas žurnalas pasirodė 1907 m. sausio mėn. Redaktorius savo žodį "Nuo redakcijos" taip pradeda:

"Pasitikėdami geresnės ateities sulauksią, pradedame leisti inteligentijai paskirtąjį mėnesinį laikraštį "Draugiją". Gerai numanome, kaip tas darbas painus, sunkus ir nepelningas. Todėl nebūtumem jo nei pradėję, jei ne nuolatiniai iš visų pusių šauksmai: neturime mokslo ir literatūros laikraščio! sutverkite jį mums kuogreičiausiai!"

"Kad toks laikraštis būtinai yra reikalingas, su tuo, man matos, visi sutiks. Nes kokia gi kultūriškai gyvuojanti tauta apseina be rimtesnių laikraščių? Tat ir mes lietuviai, jei norime tikrai apsišviesti, sutverti savąją kultūrą, turime neatidėlioti to darbo, iki politiškos permainos sutvers naujas gyvenimo sąlygas, bet privalome tuojau, šiandieną tą darbą pradėti. Nes čia kiekviena praleista diena gal turėti labai mums negeistinas pasekmes."

"Draugija" be pertraukos ėjo iki 1915 m. pradžios. 1914 m. prasidėjus karui, Banaičio spaustuvėje, kuri spausdino žurnalą, sumažėjo darbininkų skaičius ir nebegalėjo laiku atlikti spaudą. Jau rugpjūčio mėn. numeris išėjo gerokai pavėlavęs. Prie to prisidėjo dar ir antra kliūtis: Kauno tvirtovės komendantas ištrėmė "Draugijos" redaktorių kun. A. Dambrauską iš Kauno į Vilnių, kaip nepatikimą valdžiai as-

Adomo Jakšto leisto žurnalo "Draugija" sumažintas viršelis

menį ir pavojingą karo metu laikyti tvirtovėje. Su juo buvo ištremti ir kiti Kauno kunigai veikėjai: K. Olšauskas, P. Dogelis. Dėl to už paskutinius keturis 1914 m. mėnesius išėjo tik viena knyga (93-96 nr.), ir tai jau 1915 m. pradžioje. Pirmasis 1915 m. numeris buvo pradėtas spausdinti vasario mėn., bet dėl karo veiksmų buvo nebaigtas, ir "Draugija" laikinai sustojo. Lietuvą užėmę vokiečiai paralyžavo bet kokį lietuvių kultūrinį veikimą, tad apie kultūros žurnalo leidimą nebuvo galima nė svajoti. Tik po metų, 1916 m. balandžio 26 d., vietinei vokiečių karo valdžiai įteiktas prašymas atgaivinti "Draugiją" ir "Ateitį". Prie prašymo buvo pridėti ir žurnalų pavyzdžiai. Po mėnesio iš Rytų fronto vado generolo Ludendorfo gautas atsakymas, kad dėl cenzūros sunkenybių toks didelis žurnalas, kaip "Draugija", negali būti leidžiamas. "Ateitis", kaip žymiai plonesnė, leidžiama, bet ir tai labai suvaržytomis cenzūros sąlygomis. Kun. A. Dambrauskas nenorėjo "Draugijos" paversti plonu laikraštuku ir žurnalo leidimą atidėjo geresniam laikui.

Po 1917 m. Vilniaus konferencijos vokiečių okupacinis režimas šiek tiek sušvelnėjo. Pa-

sirodė net keli lietuviški laikraščiai: "Lietuvos Aidas," "Vienybė" ir "Tėvynės Sargas". Tad vėl buvo kreiptasi į vokiečių karinę valdžią "Draugijos" atgaivinimo reikalu. Leidimas buvo gautas, bet su sąlyga, kad nieko nebus rašoma apie politiką. Redakcija, nesutikusi priimti sąlygų, padavė prašymą augštesnei valdžiai, iš kurios 1918 m. spalio 21 d. gautas leidimas, ir pradėtas rengti pirmas laikraščio numeris (97 nr). Atgaivinta "Draugija" pasirodė tik 1919 m. sausio mėnesį jau Nepriklausomos Lietuvos metu ir ėjo iki 1923 m. pabaigos dvigubais numeriais.

Iš viso išėjo 153 nr.

1911 m. sausio mėn. prie "Draugijos" pradėjo eiti priedu Pr. Dovydaičio redaguojama "Ateitis", 1914 m. priedu ėjo A. Busilo redaguojamas "Mokytojas". 1911-1914 m. prie "Ateities" dar buvo leidžiamas priedas "Mūsų Tautinės Tvėrybos Žiedai", kur buvo spausdinama Lietuvos kaimuose moksleivių surinkta tautosaka: daugiausia liaudies dainos, priežodžiai, patarlės, mįslės, burtai. Visą laiką redaktoriumi buvo kunigas (vėliau prelatas) Aleksandras Dambrauskas, laikraštį leido Šv. Kazimiero draugija, tik 1923 m. 1-8 nr. išleisti kaip Lietuvos Univ. Teologijos — Filosofijos Fakulteto organas. Laikraščio tiražas buvo 1000 egz., jį prenumeravo kunigai ir pasauliečiai inteligentai. Vienu metu buvo kunigų tarpe iškilusi mintis "Draugiją" padaryti tik kunigų laikraščiu, tačiau, redaktoriui nesutikus, visą laiką paliko bendru kunigų ir pasauliečių inteligentų laikraščiu.

2. *Apimtis*

"Draugijos" tikslas buvo patraukti "prie pozityvaus tautos kultūros darbo visus geros valios ir augšto mokslo lietuvius", kaip dvasiškius, taip ir pasauliečius, ir juos sutelkti į vieną galingą intelektualinių jėgų draugiją. Įvairių intelektualinių sričių žmones suvesti prie bendros plačiausia prasme mokslo populiarizacijos, kad "kiekvienas tikras mokslo vyras visados galėtų pasinaudoti mūsų laikraščiu populiariškam visuomenės supažindinimui su savo tyrinėjimų rezultatais" (1 nr., 4 p.).

Siekdama savo tikslo, "Draugija" stengėsi apimti visą religinį, tautinį, politinį, kultūrinį lietuvių gyvenimą. Žodyje "Nuo redakcijos" nurodyta laikraščio programa iš septynių skyrių: 1 literatūra, 2. mokslas, 3. politika, 4. bažnyčios ir teologijos dalykai, 5. kritika, 6. iš Lietuvos gyvenimo ir 7. administracijos dalykai. Reikia pripažinti, kad užsibrėžtą savo programą prie ano meto lietuvių intelektualinių pajėgų atliko su kaupu. Tik pastarasis skyrius, — administracijos dalykai, — kuris kultūriniam lietuvių gyvenimui nieko kūrybiško nedavė, niekuo ypatingu ir nepasižymėjo: laikraštyje buvo paskelbta smulkiu šriftu pora Kauno gubernatoriaus pranešimų.

"Draugijos" redaktorius kun. Aleksandras Dambrauskas—Adomas Jakštas, didžios erudicijos ir plačių užsimojimų asmuo, savo redaguojamame laikraštyje sugebėjo sutelkti visas geriausias menines ir intelektualines jėgas. Bendradarbiavo Petrapilio Dvasinės Akademijos, Kauno ir Seinų kunigų seminarijų profesoriai dvasiškiai ir pasauliečiai inteligentai, kurie vėliau tapo Lietuvos Universiteto profesoriais bei žymiais visuomenės veikėjais.

Vertinant "Draugijos" vaidmenį lietuvių kultūriniam brendimui, tenka bent trumpai peržvelgti jos turinį.

a. *Tautos švietimas.* Okupantai rusai Lietuvos švietimo dirvą buvo žiauriai nualinę. Iki 1905 m. veikė tik rusų valdžios ar stačiatikių parapijų pradžios mokyklos, kuriose Kauno gubernijoje mokytojai buvo vien rusai ir varė lietuvių jaunimo rusinimo bei demoralizacijos darbą. Kiek geresnė padėtis buvo Sūduvoje, kur daugiausia mokytojai buvo lietuviai. Mokyklų skaičius buvo mažas, jose galėjo tilpti nedaugiau kaip 25% mokyklinio amžiaus vaikų. Padėtis kiek pagerėjo po 1905m. revoliucijos, buvo leista dėstyti lietuvių k. Tačiau iš 1134 Lietuvos mokytojų 859 buvo rusai, kurie ne tik lietuvių k. nedėstė, bet ir toliau sena tvarka neatsisakė nuo rusinimo užmačių. Po revoliucijos buvo leista lietuvių organizacijoms steigti pradžios mokyklas, bet jų įsteigimas buvo suvaržytas, reikalavo daug formalumų, o įsteigtos dažnai buvo uždaromos. Taip 1911 m. buvo uždaryta dvidešimt "Saulės" draugijos mokyklų. Kiek lengvesnės sąlygos buvo organizuoti prie parapijų mokyklas.

"Draugija", atsižvelgdama į liūdną lietuvių tautos švietimo padėtį ir iš viso vertindama augštesnį tautos kultūros lygį, daug vietos skyrė švietimo reikalams. Laikraščio redaktorius ir toliau numatą bendradarbiai buvo tvirtai įsitikinę, kad maža lietuvių tauta gali laimėti sau daugiau laisvės ir pasiekti skaistesnį rytojų ne ginklų kova, revoliucija, kuri "teoretiškai iš atžvilgio į jos principus išrodė klaidinga, morališkai iš atžvilgio į dorą — neteisinga, o praktiškai — iš atžvilgio į pasekmes *stačiai negudri ir Lietuvai pragaištinga* (7 nr. 284 p), bet savo krašto kultūros pakėlimu, moralinėmis vertybėmis. Pirmo Numerio A.A. (atrodo, kun. A. Alekna) str. "Mūsų reikalai" rašė:

"Priespaudos pančiai nukris, bet kova nepasibaigs, tiktai persimainys jos būdas. Jei ir toliau norime gyventi ir atgauti sau prideramas teises, turime jas iškovoti. Tiktai tvirtųjų balsas esti išklausomas, tvirtybę tegali duoti mums kultūra. Tai aiškiausiai patvirtina visų amžių istorija. Todėl ir mūsų visas rūpestis kovojant dėl būvio turi būti atkreiptas į mūsų tautos kultūros pakėlimą, kurioje visa mūsų galybė" (44 p.).

Pacituotas mintys ne tik anais laikais buvo teisingos, bet ir šiandien, po 50 metų aktualios, tik deja, ne visų lietuvių jos buvo tada suprastos ir dabar dar daugelio neįvertintos.

Toliau tas pats autorius nurodo, kad lietuvių kultūra turi būti katalikiška. Katalikų Bažnyčia yra sudariusi lietuvių kultūrai pagrindą, tik reikia ją toliau vystyti. Lietuviams reikalingos geros pradžios mokyklos, vidurinės mokyklos, specialinės mokyklos ūkininkams ir darbininkams, jaunimas privalo vykti į užsienius siekti augštojo mokslo, atkreiptį dėmesį į emigravusių lietuvių organizavimą, kad nenutaustų ir t.t. Toliau (2 ir 4 nr.) kun. V. K. str. "Mūsų apšvietos stovis" kelia net visuotinio mokyklinio amžiaus vaikų apmokymo klausimą. Pradžioje dėl reikalingų lėšų stokos ir mokytojų trūkumo siūlo organizuoti mokyklėles prie parapijų. Kun. T. Žilinskas kreipiasi "Į kunigiją žodžiu" (1 nr.) ir ragina kunigus organizuoti plačiu mastu tautos švietimą:

"Reikia mums susijudinti į visuomenišką darbą. Reikia visomis išgalėmis ir priemonėmis steigti visokius susidraugavimus, sąjungas, bendroves, apsargos namus, prieglaudas, auklėtnamius, skaityklas, knygynus, visokios rūšies mokyklas. Žodžiu, mums reikia prisidėti prie kėlimo Lietuvoje kultūros" (1 nr. 91 p.). Kai 1907 m. liepos 20 dieną vyskupas M. Paliulionis išleido kunigams aplinkraštį dėl dekanatinių susirinkimų, kuriuose kunigai be pastoracijos klausimų turėtų svarstyti ir švietimo bei labdarybės reikalus, tai "Draugija" ne tik paskelbė ištisai vyskupo aplinkraštį, bet dar pridėjo ilgoką str. ir pabrėžė aplinkraštyje paminėtą mokyklų reikalą:

"Doro ir blaivaus kunigo pašaukimas yra skelbti Dievo žodį . . . platinti krikščionišką apšvietimą. Todėl eilėje klausimų, vyskupo paduotųjų, eina . . . apie parapijines mokyklas, apie katalikų mokytojų toms mokykloms parengimą, apie parapijines ir dekanalines bibliotekas" (9 nr. 93 p.).

Kun. A. Dambrauskas savo plačioje polemikoje su Lietuvos lenkais nekartą yra pabrėžęs švietimo reikšmę lietuvių tautai ir jos nusistatymą visai nepriklausomai nuo lenkų kurti savo kultūrą. Pavyzdžiui galime paimti kad ir tokius jo išsireiškimus: "Lietuviai vieno tetrokšta, kad jiems netrukdytų jų kultūriško darbo. Todėl jiems visai negeistina kova nei su rusais nei su lenkais" (11 nr. 326 p.). Arba tokios optimistinės mintys: "Kultūra Lietuvoje nepražus. Ji nuolat kils augštyn ir ims žydėti, tik ne lenkiškai, bet lietuviškai. Ir tas jos žydėjimas įvyks pačios liaudies darbu, nors įvairūs ponai. . nei pirštu prie to neprisidėtų" (13 nr. 82 p.).

"Draugija" džiaugėsi kiekvienu lietuvių kultūriniu laimėjimu ir sielojosi, kad lietuvių jaunimas, pagautas skepticizmo, nesiekia augštojo mokslo, nejieško absoliučios, nekintamos tiesos. Tai matyti iš sveikinimo 1907 m. įkurtai Lietuvių Mokslo Draugijai, pasiryžusiai pasišvęsti "grynam tikram mokslui, kursai lyg saulė žiba iš augšto ir visoje pasaulėje visiems lygiai šviečia, be skirtumo tautų ir tikėjimų" (4 nr. 421 p.). Ta pačia proga ragino lietuvių jaunimą siekti mokslo, sekti lietuvių mokslininkų, kaip S. Daukanto, kun. Kašarausko, vysk. A. Baranausko ir garbingo mokslo draugijos steigimo iniciatoriaus dr. J. Basnavičiaus pavyzdžiu. Tas pačias mintis yra pareiškęs A. Jakštas ir sveikindamas "Draugijos" vardu 1920 m. sausio 27 d. Lietuvos Augštųjų Kursų atidarymą (109-110 nr. 87-91 p.).

Tautos švietimo reikalai "Draugijoje" užėmė pirmaujančią vietą. Čia paskelbta "Saulės" draugijos steigiamų ir išlaikomų pradžios mokyklų dvejų metų mokslo programa (3 nr.), parengta žinomo pedagogo Tomo Žilinsko. Tai bene pirmoji lietuviškos mokyklos programa. Vėliau Pranas Mašiotas, vaikų literatūros rašytojas, tą programą savo kritiškomis pastabomis yra įvertinęs (8 nr.). Visa eilė straipsnių grynai pedagogikos, metodikos ir jaunuomenės auklėjimo klausimais: nežinomo autoriaus, pasirašyto Mokytojas, "Lietuvių kalba vidutinėse Lietuvos mokyklose" (54 nr.), kun. dr. Simono Šultės "Valios auklėjimas" (63 ir 64 nr.) ir "Laisvosios mokyklos problema" (127-130 nr.), kur nagrinėjamas liberalinių mokyklų be tikybos dėstymo blogosios pusės, M. Pečkauskaitės "Vaikų melavimas" (65 nr.) ir "Šis tas iš pedagogikos" (70 nr.), Pleirytės—Puidienės "Asmeninė ir socialė etika" pagal Foersterį (61 nr.), P.S. "Auklėjimo pamatai" (67 nr.), "Vaikų auklėjimas" (75-76 ir 79-80 nr.) ir 1914 m. A. Busilo redaguotas priedas "Mokytojas".

Atsikuriančios nepriklausomos Lietuvos mokyklos reikalai rado taip pat atgarsį ir "Draugijoje". Tai kun. M. Krupavičiaus "Kokia mums reikalinga mokykla" (102-104 nr.), Ka-

rolio Dineikos "Kūno lavinimo klausimas Lietuvoje" (117-118 nr.), kun. dr. A. Maliauskio "Gary mokyklos" (111-112 nr.) ir "Katekizmo metodas" (149-150 nr.), kun. A. Dambrausko "Tikybos mokslas vyresnėse klasėse" (133-136 nr.).

Paskatinti lietuvių visuomenę šviestis, imant kitų kultūringų kraštų pavyzdį, buvo rašoma apie kitų kraštų švietimą: "Vakarinės mokyklos Amerikoje" (20 nr.), P. Domijonaičio "Liuosieji šveicarai ir jų mokyklos" (37 nr.), J.N. apie Suomiją (50 nr.), K. Puidos "Prelegentai ir knygos Švedijos kaime" (49 nr.), K. "Vaikų auklėjimas Norvegijoje" (60-61 nr.), kun. A. Maliausko "Valstiečių sąjungos Belgijoje" (74-75 nr.) Be to, dar apie "Baltarusius" (30 nr.) ir "Ukrainiečių atbudimą" (73 nr.).

Nemažai rašyta mokslo populiarizacijos klausimais ir apie naujus mokslo laimėjimus: Kaz. Šeškenytės "Laiškai apie mokslą ir techniką" (25, 26 ir 29 nr.), P. Matulionio "Augalų bendrijos" (5 ir 6 nr.), Pr. Dovydaičio "Šis tas apie darvinizmą" (39 nr.) ir "Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija" (77-78 nr.), Jono "Pasaulio elementai" (69 nr.) ir "Pasaulio procesai" (71-72 nr.), J. Žygo "Pažangos veiksniai" (54 nr.), A. Jakšto "Ką mokslas gali pasakyti apie pasaulio pabaigą" (109-110 nr.), "Ar gali žemė susitikti su kometa" (109-110 nr.), "Teleopatija ir teleidija" (137-138 nr.) ir "Dieviškoji proporcija-matematiškasis dailės dėsnis" (131-132 nr.), kun. M. Morkelio "Bažnyčios tėvai ir klasiškoji dvasios kultūra" (143-144 nr.).

b. *Literatūra.* Vartant "Draugijos" komplektus, pirmiausia į akis krenta kiekvieno numerio pirmuose puslapiuose gausi ano meto lietuvių rašytojų poezija. Čia rasime beveik visų ano meto žymesniųjų lietuvių poetų kūrinių: Maironio, M. Gustaičio, A. Jakšto, M. Vaitkaus, Margalio, Paparonio, Putino, A. Žalvarnio, M. Dagilėlio, Liudo Giros, Ed. Steponaičio, Juozo Mikuckio, Mačio-Kėkšto, M. Šauleniškio, V. Stonio. Žurnale buvo spausdinami ir jaunesniųjų vos pradedančių rašyti poetų kūriniai, kaip tai: Pr. Jonaičio, Rainio, Baukaus, Gintauto, Bangučio, A. Gečio, Smaigelio, J. Turčinsko, Mato Gojelio, Stasio Tijūnaičio, K. Svogūno ir kitų. Taip pat buvo dedami ir žymiųjų užsienio poetų kūrinių vertimai: W. Goethės, V. Hugo, Puškino, Lermontovo, Kondratavičiaus, A. Mickevičiaus ir kitų.

Beletristikos buvo žymiai mažiau. Iš jos paminėtina apysakos ar trumpi aprašymėliai: Šatrijos Raganos "Dėl tėvynės" (5 ir 6 nr.) ir "Lemta" (27 ir 28 nr.), Kazio Puidos "Paskutinė ašara" (11 ir 12 nr.) ir "Saulei tekant" (52-56 nr.), Lazdynų Pelėdos "Naujas takas" (65-69 nr.), L. Giros "Kaip ir pasaka" (45 nr.) ir "Pražuvę žmonės" (49 ir 50 nr.), P. Penkaičio "Svajonės, svajonės" (88 nr.) J.D. Kareivio "Dvejopas galas" (81 ir 82 nr.). Dramos skyrius dar silpnesnis: K. Samajausko išverstas Šekspyro "Hamletas" (2-10 nr), Heyses "Marija Magdalietė" (25 ir 26 nr.), "Byla dėl linų markos" (29 ir 30 nr.) ir Maironio "Kęstučio mirtis" (121-124 nr.).

Su dailiąja literatūra glaudžiai rišasi ir jos kritika. "Draugijoje" kiekviena naujai pasirodžiusi svarbesnė lietuviška knyga buvo recenzuojama, taip pat ir dailiosios literatūros kūriniai. Daugiausia jie paties redaktoriaus buvo vertinami. Iš tų kritikų susidarė dvi didelės knygos: "Naujoji literatūra". Be to, buvo spausdinami ir ilgesni straipsniai apie naujesniuosius lietuvių rašytojus: K. Puidos "Jovaras" (39 nr.) ir "Juozas Mikuckis" (79-80 nr.), vertingos P. Krago kritikos: "Lazdynų Pelėda" (42 nr.), "Šatrijos Ragana" (44 nr.), "Mačys-Kėkštas" (48 nr.), "Žemaitė" (51 nr.), "Biliūno pažiūros į beletristiką" (70 nr.), "Jakšto poezija" (55-56 nr.) ir "M. Vaitkaus poezija" (58 nr.), A. Jakšto "Maironio lyrika" (137-138 nr.), J. Gabrio "Maironis — mūsų tautiškojo atgimimo dainius" (83 nr.).

Tuo metu lietuvių literatūros istorija buvo dar vystykluose. Be dr. Jono Šliūpo išleistos 1890 m. Tilžėje "Lietuviškieji raštai ir raštininkai" ir kiek tobulesnės, bet labai konspektiškos prie 1906 m. išleistos Maironio "Lietuvos istorijos" trečiosios laidos pridėtos "Trumpos rašliavos apžvalgos" beveik nieko daugiau ir nebuvo. "Draugijoje" nemažai skirta vietos ir lietuvių literatūros istorijai, ypač apie atskirus rašytojus: kun. J. Tumo "Kun. Juozas Želvis" (1 nr.), P. Krago "Z. Krasinskis" (71-72 nr.), dr. Pr. Augustaičio "Dionizo Poškos raštai lenkų kalba" (61 nr.) ir "Prelatas Bohužas ir jo veikalas apie Lietuvių tautos ir kalbos kilmę" (62 nr.), kun. K. Šaulio "Kun. Jurgis Ambraziejus Pabrėža ir jo raštai" (53 nr.), V. Baranausko "Jaunosios vysk. Baranausko dienos" (2 nr.), kun. A. Dambrausko "Vysk. A. Baranauskas kaip matematikas" (4 nr.), kun. dr. J. Totoraičio "Vyskupo Baranausko rankraščiai Leipcige" (48 nr.), Prano "Liudvikas — Adomas Jucevičius" (30 nr.), Pr. Krago studijėlė, skirta Friburgo lietuvių studentų draugijai Rūtai — "Rūtelė mūsų dainose"— (63 ir 64 nr.), P. Leono Kaune skaityta paskaita "Poetiškos dainų grožybės" (37 nr.), kun. dr. J. Purickio "Beletristikos rolė žmonijos auklėjime" (86, 91 ir 92 nr.) ir kun. dr. M.

Gustaičio "Aušra" (145-146 nr.). Buvo išspausdinta ir J. Gabrio "Lietuvių literatūros peržvalga" (85-96 nr.), apėmusi ne tik atskirus rašytojus, bet ir lietuvių tautosaką su lietuvių metraščiais. Nors netobula, tačiau tai buvo lietuvių literatūros istorija, kuria naudojosi ir atsikuriančios nepriklausomos Lietuvos mokyklų mokiniai. Šis tas yra ir iš visuotinės literatūros: A. Jakšto "Dantė Alighieris" (125-126 nr.), Pr. Dovydaičio "Dantės komedija kaip katališko meno kūrinys" (141-142 nr.), P. Jucaičio "T. Dostojevskis" (133-134 nr.) ir P. Žadeikio "Ksenofonto Anabasis" (129-130).

c. *Lietuvių kalbos* klausimas "Draugijoj" buvo plačiai ir nuodugniai studijuojamas. Beveik kiekviename numeryje yra kas nors iš lietuvių kalbos dalykų: kalbos istorijos, rašybos, žodyno, sintaksės, terminologijos. Daug dėmesio skirta apvalyti lietuviškiems poteriams ir maldaknygėms nuo amžių bėgyje įsibrovusių barbarizmų. Kalbos klausimu, be laikraščio redaktoriaus, kuris pasirašydavo Druskium, rašė: K. Būga (ypatingai daug jo straipsnių), dr. Jonas Spudulis, P. Parplys, J. Baniulis, M. Grigonis, St. Tijūnaitis, mokyt. J. Burba, Ramunas Bytautas, M. Pakalniškis ir kunigai: J. Laukaitis, F. Sriuoginis, Jurgaitis, A. Paparonis, A. Sabaliauskas, M. Plaušinaitis, Adalbertas Srba, P. Sragys ir kiti. R. Bytautas yra rašęs ir lietuvių kalbos filosofijos klausimu (16 nr.). Prof. J. Baudouin de Courtenay yra parašęs ilgoką str. apie esperanto k. "Pagelbinė tarptautiškoji kalba" (24, 25 ir 28 nr.). Mirusio lietuvių kalbos mokovo prof. kun. Kazimiero Jauniaus garbei yra skirtas visas 16 numeris, kur yra ne tik lietuvių, bet svetimtaučių straipsniai apie velionį.

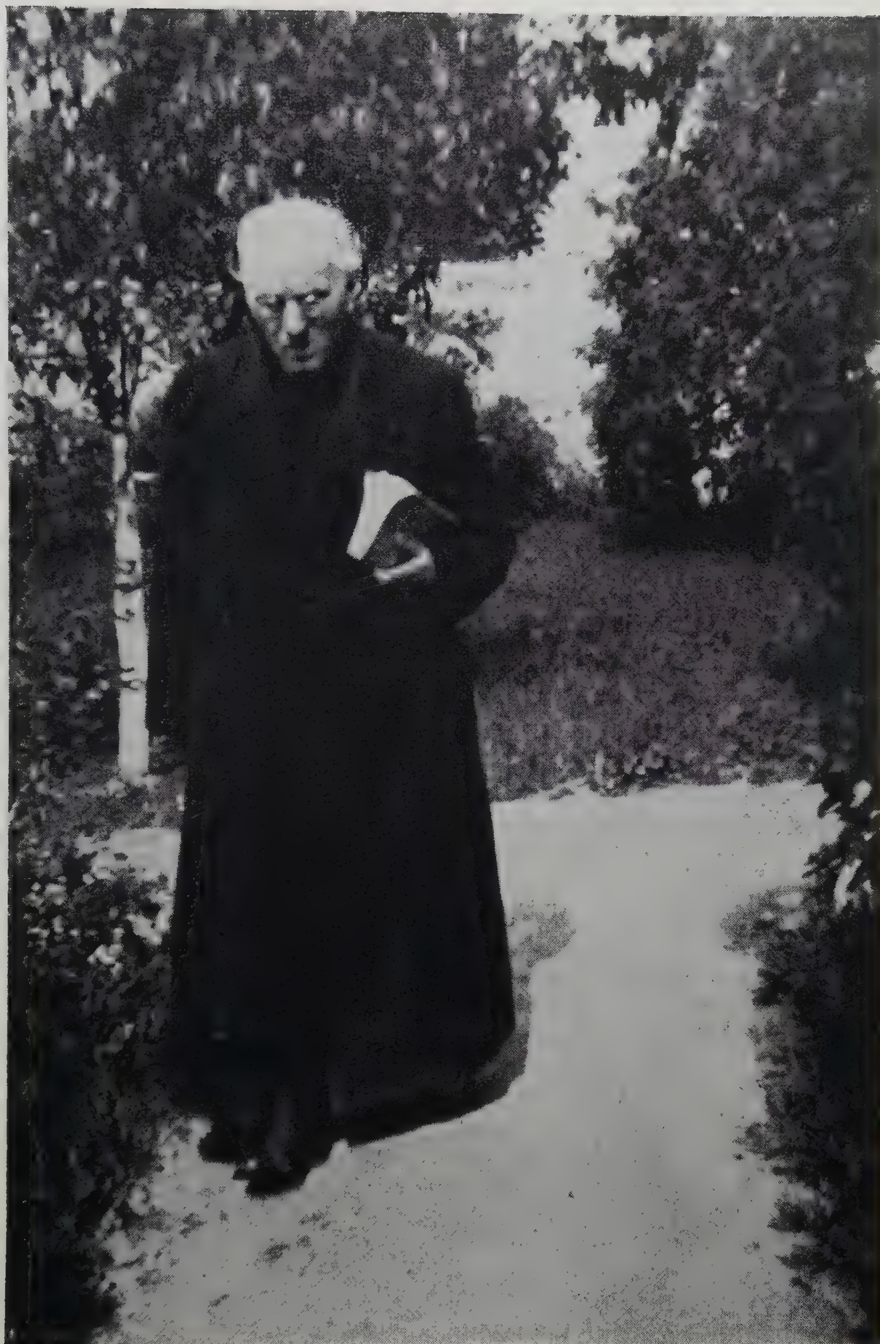
Tad "Draugija" daug prisidėjo prie lietuvių k. tobulinimo ir ugdymo.

d. *Lietuvos istorija* turi irgi deramą vietą žurnale. Lietuvos praeities tyrinėtojų lietuvių tuo metu buvo labai mažai, nes ir iš viso tada lietuvius mokslininkus galima buvo ant abiejų rankų pirštų suskaičiuoti, kaip yra išsireiškęs pats laikraščio redaktorius (4 nr. 421 p.). Todėl ne visai tiksli prof. M. Biržiškos pastaba, kad "Draugija" neatkreipusi reikiamo dėmesio į Lietuvos praeities, ypač katalikų Bažnyčios Lietuvoje tyrinėjimą (Baras, 1925 m. 1 kn. 63 p.).

Iš Lietuvos istorijos srities buvo viena kita studija, atskirų straipsnių, biografijų ir nekrologų. Pirmiausia tenka paminėti Konstancijos Skirmuntaitės studiją "Mindaugas Lietuvos karalius" (5-15 nr.), dr. J. Purickio disertaciją "Protestantizmo Lietuvoje žlugimo priežastys" (78-80 nr.). Apie Mindaugo sostinę rašė kan. J. Maciulevičius-Maironis (13 nr.) ir kun. K. Žebris (38 nr.). Daug istorinės medžiagos pateikė apie parapijų praeitį kun. B. Smigelskis — "Kun. vikaro užrašai" (4, 27-28.) ir "Atsiminimai apie senobinę Žemaičių vyskupystę" (63 ir 64 nr.) Žalgirio mūšio 500 metų sukakties proga duotas J. Gabrio straipsnis "Vytauto ir lietuvių veikmė didžioje karėje ir kovoje ties Grunvaldu" (57, 61-63 nr.) o taip pat vertingas A. Jakšto "Pirmutinės spaudos atgavimo sukaktuvės 1904-1914 m." (89-90 nr.), kun. K. Prapuolenio "Gardelio unijos sukaktis" (70 nr.) ir ten pat paskelbtas pats unijos lotyniškas tekstas. Kun. J. Skvireckas davė studiją "Kunigaikštis Merkelis Giedraitis Žemaičių vyskupijos apaštalas" (29 nr.). Kun. A. Dambrauskas yra rašęs apie protestanizmą Lietuvoje (28 nr.) ir visą eilę nekrologų: apie vysk. Mečislovą Paliulionį (18-19 nr.), vysk. Kasparą Cirtautą ir kun. F. Sereiką (81 nr.), Joną Biliūną (12 nr.), Lietuvos praeities tyrinėtoją lenkų istoriką Antaną Mierzynskį (9 nr.), kun. J. Šnapštį-Margalį (125-126 nr.), kun. J. Balvočių -Gerutį (98-99 nr.), dr. J. Spudulį (117-118 nr.), dr. kun. Simaną Šultę (119-120 nr.) ir ilgoką str. apie kun. Antaną Kaupą (82-84 nr.). P. Girininkas rašė apie M. Lozoraitį (8 nr.), A.A. apie kun. Joną Katelę (25 nr). Įdėti P. Leono atsiminimai apie V. Kudirką (13 nr.) ir D. Dumbrės (kun J. Bikino) apie dr. Joną Basanavičių (67 nr.). Yra dr. M. Venslovo apie Lietuvos kunigaikščių vardus (33 ir 34 nr.) ir K. Samajausko apie P. Kriaučiūną "Mokytojo patrioto atminčiai". (77-78 nr.). Pridėjus Panevėžiečio "Kalbų mokslą ir senovę" (77-78 nr.), gausime beveik visą "Draugijos" istor. medžiagą.

e. *Socialinis klausimas*. Dar prieš Karolio Markso paskelbtą manifestą (1848 m.) Vokietijoje socialinę akciją darbininkų tarpe pradėjo kun. Wilhelmas Ketteleris, vėliau pasižymėjo savo socialine veikla būdamas Mainco vyskupu. Antras didelis socialinės veiklos asmuo buvo Londono kardinolas H.E. Manningas. Su juodviem socialiniais reikalais tardavęsis net popiežius Leonas XIII. 1891 m. išlesta to paties popiežiaus enciklika "Rerum Novarum" partizaninę katalikų socialinę veiklą padarė pastovia Katalikų Bažnyčios programa. Katalikų akcija socialinėje srityje pradėjo reikštis ne tik Vokietijoje ir Anglijoje, ji perėjo ir į kitus kraštus: Prancūziją, Olandiją, Šveicariją, Italiją, Ispaniją, pagaliau į Lenkiją ir Lietuvą. Buvo organizuojami socialiniai kursai, steigiamos krikščionių darbininkų sąjungos, ieškoma būdų ir kelių socialinei neteisybei pašalinti.

Lietuvoje iki 1905 m. Rusijos caro valdžios buvo griežtai uždraustas bet koks organizacinis veikimas, neleista prie parapijų steigti net elge-

Prel. A. Dambrauskas-Adomas Jakštas Kauno Kunigų Seminarijos sode

tynų, tad bet koks darbininkų organizavimas ir rūpinimasis jų socialiniais reikalais buvo neįmanomas. 1905-1906 m. revoliucinio sąjūdžio metu revoliucionieriai darbininkų padėtį stengėsi pagerinti streikais, vietomis priėjusiais prie kruvinų susidūrimų darbininkų su turto savininkų iškviesta kariuomene, būta net ir aukų. Daugelyje vietų darbininkai laimėjo, jų atlyginimas buvo šiek tiek pagerintas. Kova už būvio pagerinimą buvo sunki, pagrįsta klasių kova, neapykanta, kuri gimdo irgi neapykantą iš priešingos pusės. Tuo duonos kąsnio laimėjimu nebuvo išspręstas visas socialinis darbininkų klausimas. Reikėjo alkaną minią ne tik pasotinti, bet ją ir šviesti, moraliai pakelti. Pradėta organizuoti lietuvių katalikai darbininkai. Pirmasis to darbo ėmėsi Karmelitų klebonas K. Olšauskis, Šančiuose suorganizavęs šv. Juozapo Draugiją su pusantro tūkstančio narių. Draugijos veiklai išplėsti daug prisidėjo kun.

Pr. Turauskas. Kun. J. Jarašūnas ir kun. P. Dogelis Kaune suorganizavo moterų darbininkių šv. Zitos Draugiją. Šiauliuose katalikus darbininkus organizavo kunigai J. Macijauskas su Didžiuliu, Tauragėje kun. Kemėšis (berods kan. F. Kemėšio dėdė), Panevėžyje kun. Kartanas, Sūduvoje kun. J. Staugaitis (vėliau vyskupas) su kitais kunigais.

Lietuvos socialinis klausimas plačiai buvo svarstomas ir "Draugijoje". Lietuvių pirmieji sociologai savo studijoms šiame laikraštyje rado labai palankią užuovėją. 1909 m. sausio 2-5 d. Kaune surengtų socialinių kursų svarbesnės paskaitos buvo atspausdintos laikraščio 31-32 nr. Tai kun. Pr. Būčio (vėliau vyskupo) "Bažnyčia ir sociologija", kan. dr. J. Maciulevičius (Maironio) "Krikščioniškasis socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII enciklikas", kun. Justino Staugaičio (vėliau vysk.) "Visuomenės labdarybės sutvarkymas", Patrimpo (kun. Antano Kaupo) "Lietuvių išeivystė Amerikon", kun. Jurgio Matulevičiaus- Matulaičio (vėliau arkivyskupo) "Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo", "Bažnyčia ir nuosavybė" ir "Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas". Iš viso "Draugija" yra davusi gana daug rimtų studijų ir straipsnių socialiniais bei labdarybės klausimais: Patrimpo "Evoliucija, ne revoliucija" (2-12 nr.), "Sociologija" (17 nr.) ir "Eugenika" (18 nr.), kun. K. Šaulio "Apskritasis socialinio klausimo supratimas" (42-44 nr.), kun. dr. S. Šultės "Bažnyčia ir įvairios politiškosios ekonomijos teorijos" (2,4,9,10,11, ir 14 nr.), D. Dumbrės (kun. Bikino) "Dora visuomenės klausime" (7 nr.), Antano Medekšos apie įvairias kooperacines susišelpimo draugijas "Savišalpa" (14-17 nr.), kun. Kaz. Paltaroko (vėliau vysk. plati studija "Socialis klausimas" (81-96 nr.) ir "Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje" (109-110 nr.), kun. Pr. Turausko verstas iš vokiečių kalbos (kun. Reiterio) "Viešoji vargšų globa Vokietijoje" (15 ir 18 nr.), kun. V. Jurgučio "Socializmas ir krikščionybė" (107-108 nr.), Jono Gobio "Plačių minių būvio pagerinimo klausimas ir socializmas" (111-112 nr.), kun. dr. A. Maliauskio daugiau istorinės studijos "Bolševizmas" (133-142 nr.) ir "Bolševizmas Lietuvoje" (145-146 nr.).

Didelis blaivybės apaštalas kun. Kaz. Marma yra rašęs blaivybės klausimu"Abstinencijos idėja kaip kovos įrankis prieš alkoholizmą" (1 nr.), kviesdamas kunigus stoti į kunigų abstinentų draugiją ir skleisti blaivybę žmonių tarpe. Blaivybės klausimu dar yra rašęs kun. F. Kemėšis.

f. *Tikėjimo reikalai ir filosofija.* Apie šį skyrių kalbama beveik paskutinėje vietoje, laikantis "Draugijos" redaktoriaus paskelbto pirmame numeryje plano. Lietuvos kaimas buvo ir paliko giliai religingas, bet iš jo išėję pasauliečių inteligentų daugumas pamynė po kojomis tėvų tikėjimą. Net ir kai kurie tikintieji inteligentai turėjo labai liberališką katalikų tikybos mokslo supratimą, ką rodo "Draugijos" polemika su "Viltimi" (77-78 nr.).

Iš kitos pusės ir kunigų, ypač senosios kartos, tarpe buvo tam tikro sustingimo, apkerpėjimo rūpintis giliau pažinti katalikų tikėjimo tiesas ir jas aiškiau suprantamu būdu žmonėms nušviesti. Kiekvieną naujovę aiškino bedievybe ir nesigailėjo tuščių skambių žodžių jai pasmerkti.

"Draugija" su visu atsidėjimu sprendė gyvenimo iškeltus tikėjimo bei Bažnyčios reikalus. Aiškino katalikų tikėjimo tiesas objektyvioje mokslo šviesoje ir ragino dvasiškius giliau pažinti Kristaus mokslą. Katalikų Bažnyčią suprato kaip dinaminių jėgų sistemą. "Krikščionystė yra atjaučianti naujos gadynės reikalus, nesibijanti reformų, nesitenkinanti vien senove, bet mokanti sujungti krikščioniškoje sintezėje nova et vetera" (4 nr. 433 p.). Dinamiškas Bažnyčios mokslas yra priešingas "ultrakonservatistams, kurie į Bažnyčią žiūri kaip į uolą, amžinai ant vietos stovinčią, nesiplėtojančią, prisilaikančią rusų sentikių principo: jei taip yra nustatyta, lai taip bus per amžių amžius. Tas tai ultrakonservativizmas užslopina savo rutina ne vieną iniciatyvą, tramdo naudingus sumanymus, trukdo neretai švenčiausius darbus" (Ten pat).

Kun. A. Dambrauskas dalį atsakomybės dėl bedievybės priskiria ir saviesiems, "Draugijos" 20 nr. taip rašydamas: "Čia dalį kaltės reiktų prisiimti ir mūsų visuomenei, o ypač kunigijai: ji kalta tame, kad joje kol kas nėra beveik visai *gyvos religinės minties* . . . Jos nėra visuomenėje, jos nėra ir mūsų jaunuomenėje. Vietoj gyvos religinės minties — dygsta, lyg kukalis, negudri, stačiai vaikiška bedievystė. Ką mes darome jai pašalinti? Mes mokame tik rūgoti. Bet vienais rūgojimais net ir mūsiškės, nerimtos bedievystės nesustabdysime" (411 p.).

Katalikų spaudos pareiga rašyti daugiau apologetinio turinio knygelių, straipsnių. Ir "Draugija" tuo reikalu yra rašiusi ir visuomenę raginusi savo straipsniais: kun. Pr. Būčio "Tiesos jieškojimas" (3 nr), kun. A. Dambrausko "Šalin siauraprotystė" (9 nr.) ir "Antropologiškasis klausimas šviesoje proto ir tikėjimo" (13 nr.).

Be A. Jakšto vertingų poleminių straipsnių su "Viltimi",naudingų kiekvienam katalikui inteligentui pasiskaityti. "Šis tas apie katalikų veikimo principus" (75 nr.), "Subiektyvizmas katalikiškoje publicistikoje" (76 nr.) ir "Principų klausimas" (77-78 nr.), tenka dar paminėti: prof. M. Staszewskio "Ateities religija" (2, 4 ir 6 nr.). kan. J. Maciulevičiaus "Istoriškoji moralinės teologijos apžvalga" (14, 18, 19 ir 26 nr.), kun. J. Geručio "Dėl ko aš esu katalikas" (15 nr.) ir "Garbenio nuomonės" (34 ir toliau), kun. A. Dambrausko "Liuosybė ir religija" (35 nr.), kun. M. Vaitkaus "Dievo buvimo prirodymai" (39 nr. ir toliau), Pr. Dovydaičio "Problema apie Kristų" (42, 50, 53 ir 61 nr.) ir "Biblija ir Babelis" (44-48 nr.), Br. Bumšo "Be bažnyčios nėra išganymo" (73 ir 74 nr), kun. K. Čibiro "Doros obiektyvumas" (99-100 nr), kun. S. Šultės "Tikyba ir mokslas" (147-148 nr.), Stasio Šalkauskio "Bažnyčia bei kultūra" (86, 87-88 nr).

Įvairiais filosofiniais klausimais yra daug rašęs kun. dr. S. Šultė. Svarbesni jo straipsniai yra: "Teosofų pasaulėžiūra" (70, 71, ir 72 nr.), "Dabartinis mokslo stovis evoliucijos klausime" (40 ir 41 nr.), "Mistika ir asketizmas" (143-144 nr.). Dar yra kun. J. Lomano "Kantizmas ir moderninė pasaulėžiūra" (137-140 nr.), "Gamta ir žmogus" (97 nr.), "Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai" (98-99 nr.), Patrimpo "Visuomenės psichologija" (25 ir 52 nr.), A. Jakšto "Logikos evoliucija" (105-106), kun. A. Dambrausko "J.M. Hoene—Wronskis ir jo mesianizmas" (45, 46 ir 47 nr.) ir kiti.

f. *Politikos* klausimu redakcijos žodyje sakoma, kad ji neims "pavyzdžio iš tų dabartinių politiškų vaikėjų, kurie valstybės išganymą mato arba vien parlamentarizme, arba sename absoliutiškame monarchizme, o taipgi ir iš tų, kurie pagirtinai užsiėmę darbininkų ir bežemių reikalais, jokių kitų reikalų nemato ir jokių kitų luomų nepripažįsta". Tikras visuomenės politinio klausimo išsprendimas priklauso "nuo augštesnės įvairių politinių principų sintezės ir nuo bendro ir teisingo visų luomų veiklumo." (1 nr. 5 p.). Smerkė absoliutizmą: "Nėra ko ir kalbėti apie valstijas, kur absoliutizmo forma tebeviešpatauja: ten visos socialinės piliečių teisės yra baisiai suvaržytos, o visuomenės gyvenimas, jo ekonomija negali plėstis, nes yra uždrausti savarankūs darbai, kaip priešingi centralizacijos režimui" (2 nr. 35 p.). Neviliojo jos ir antikatalikiškai nusistačiusi Prancūzijos respublika, kur "tariamoji demokratija savo valdžią ne sykį piktam paverčia" (Ten pat).

"Draugijos" dėmesį traukė krikščioniškoji demokratija, pagrįsta teisinga socialine santvarka. Besireiškiančią demokratiją laikė įvykusiu faktu ir skatino su įvykiu skaitytis. "Naujoji gadynė padarė demokratiją. Demokratija yra faktas; ji yra ir bus. Ji turėjo teisę užgimti, ji turi teisę gyvuoti ir plėstis. Neatsilikime nuo jos darbų . . . Krikščionims išpultų prie to darbo savo dalimi prisidėti" (nr. 39 p.).

Pirmame laikraščio nr. paskelbtas kunigų J. Maciulevičiaus, A. Dambrausko ir Pr. Būčio parengtas lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programos projektas, toliau sekė kun. K. Šaulio "Demokratija ir krikščionys demokratai enciklikų prasmėje" (1-3 nr.) ir kun. J. Tumo "Lietuvių krikščionių demokratų veiksmas" (3 nr.). Iš šių pirmųjų straipsnių atrodytų, kad "Draugija" buvo besiorganizuojančios krikščionių demokratų partijos organas, tačiau kai vienas lenkų laikraštis užsipuolė, tai redaktorius tokį priekaištą griežtai paneigė: "Draugija" esanti tik kultūros žurnalas, kuriame bendradarbiauja įvairių politinių pažiūrų asmenys.

Draugija savo skiltyse, ypač polemikoje su lenkais, kurie siūlė Lietuvos, sujungtos su Gudija, autonomiją, ne kartą griežtai pasisakė už etnografinės Lietuvos autonomiją. Šiuo klausimu buvo net specialus A. Voldemaro straipsnis "Mintys apie Lietuvos autonomiją" (25 nr.).

Politiniais klausimais svarbesni šie straipsniai: kun. A. Dambrausko "Kas tai yra politika" (7 nr.), "Dar prie politikos klausimo" (14 nr.), "Faktai ir principai" (49 ir 50 nr.), "Kas tai yra teokratija" (70 nr.) ir "Lietuva ir Tautų Sąjunga" (97 nr.), kun. dr. A. Maliauskio "Demokratija ir kunigija" (74 nr.) ir "Demokratija" (119-122 nr.), kun. dr. S. Šultės "Žmogaus ir piliečio teisių pareiškimas" (131-132nr.).

Atsikuriant Lietuvos nepriklausomai valstybei, žemės reformos klausimu rašė kan. J. Maciulevičius ir kun. dr. S. Šultė (100-102 ir 113-116 nr), A. Jakštas apie Steigiamojo Seimo pareigas (113-114 nr.), J. Gabrys apie Tautų Sąjungą (121-122 nr.). Kun. P. Malakauskis yra rašęs tarptautinės teisės klausimais, kaip "Taikos klausimais (103-108 nr.), "Tarptautinės teisės" (111-114 nr.), "Prigimties įstatymas" (115-120 nr.) ir "Apie konkordatus" (147-148).

Jei šiandien didžiuojamės 1922 m. Lietuvos Steigiamojo Seimo išleista demokratine konstitucija, tai prie šio pagrindinio Lietuvos įstatymo savo grašį yra pridėjusi ir "Draugija". Joje buvo paskelbtas kun. dr. A. Maliauskio parengtas Lietuvos konstitucijos projektas (117-118 nr.). Jis gerokai skiriasi nuo pačios

konstitucijos, bet daugeliu pagrindinių klausimų pasinaudota.

h. *Apžvalgos.* "Draugijoje" yra beveik kiekviena naujai pasirodžiusi lietuviška knyga kritiškai įvertinta. Jei nespėta ją įvertinti, tai bent trumpai paminėta. Svarbesnės knygos ir svetimomis kalbomis yra taip pat įvertintos ar paminėtos. Nepaprastai svarbus skyrius "Lietuvių spaudos turinys", kuriame visų svarbesniųjų lietuviškų laikraščių, ėjusių Lietuvoje ir net užsienyje, paduotas turinys, svarbesnių straipsnių paduotos ir pagrindinės mintys. Skaitydami tą skyrių, gaunam aiškų ano meto lietuvių kultūrinio ir politinio gyvenimo vaizdą. Čia paduotas 1907-1914 m. ėjusių "Vilniaus Žinių", "Lietuvos Žinių", "Vilties", "Šaltinio", "Nedėldienio Skaitymo", "Vienybės", "Lietuvos Ūkininko", "Skardo", "Kataliko", "Žvaigždės", "Kovos", "Draugo" "Vadovo", "Rygos Garso" ir kitų laikraščių turinys. Šalia to yra lenkų, prancūzų ir vokiečių kalbomis leistų žurnalų apžvalgos. Laikraštis stengėsi suregistruoti ir visą lituanistiką, t.y. knygas ar straipsnius apie Lietuvą svetimomis kalbomis.

Daug medžiagos Lietuvos kultūros istorijai yra "Mūsų socialinio gyvenimo kronikose", kur visi kultūrinio gyvenimo įvykiai gana tiksliai suregistruoti. Tos kronikos buvo dedamos vieną ar du kartu metuose. Duotos ir įvykusių meno parodų apžvalgos. Žodžiu, "Draugijoje" atsispindėjo visi lietuviškojo gyvenimo įvykiai.

Knygų kritikos skyriuje dalyvavo gausus bendradarbių skaičius: K. Jazdauskas, A. Jaunutis, B. Sužiedėlis, J. Galdikas, M. Bugenis, Kl. Jurgelionis, Br. Penkauskas, S. Griauža, Vl. Toločka, D. Pocius, K. Čiurlionis, A. Voldemaras, A. Smetona, P. Micevičius, B. Česnys, M. Reinys, dr. J. Matulaitis, Pr. Būčys ir daugelis kitų, kurių pavardžių iš padėtų inicialų neįmanoma atpažinti.

i. *Lenkų ir rusų spauda apie Lietuvą.* Kiekviename "Draugijos" nr. yra atskiras gana platus (8-12 puslapių) paties redaktoriaus A. Jakšto redaguotas Lietuvos ir Lenkijos lenkų bei rusų leidžiamų laikraščių straipsnių, liečiančių Lietuvos ar lietuvių reikalus, apžvalgos skyrius. Čia iškelti visi lenkų pasikėsinimai Lietuvą kolonizuoti, prijungti prie Lenkijos, lietuvius nutautinti per bažnyčias, mokyklas ir organizacijas, lenkų šmeižtai, intrygos, nežiūrint kartais net asmenų, užimančių garbingas vietas. Tai gana įdomi ir gausi dokumentinė medžiaga nušviesti lenkų santykiams su lietuviais.

"Draugijos" buvo aiškus lietuviškas nusistatymas: Lietuva lietuviams. Lietuvoje gali gyventi ir kitos tautybės ir lenkai, bet jie privalo gerbti lietuvių šeimininkų teises. Kai 1909 m. Čekiškės bajorai pradėjo žmones agituoti reikalauti bažnyčioje lenkiškų pamaldų, A. Jakštas griežtu ilgu straipsniu "Teisybė ir kalbų klausimas Lietuvos bažnyčiose" (33 nr), atsakė. Pagrindinė jo mintis: "Lietuva nėra Lenkija, nė Lenkijos dalis, 2. Lietuvos bažnyčiose viešpataujanti kalba privalo būti vien lietuviška, kaip Lenkijoje — lenkiška, 3. reikalaujantieji lenkiškos kalbos Lietuvos bažnyčiose, ypač ten, kur jos niekad nebuvo, yra ne dūšios išganymo jieškotojai, bet vien lenkystės kulturtregeriai, 4. lenkų ir lietuvių teisės bažnytiniame kalbų klausime Lietuvoje toli *ne lygios . . . . nes lietuvių padėjimas Vilniaus Vyskupijoje toli ne identiškas su lenkų padėjimu Žemaičių vyskupijoje"* (39-40 p.). Lietuvos ponai, jei nori save laikyti lietuviais, privalo savo darbą, gabumus ir kapitalą skirti lietuvių švietimo, kultūros ir ekonominės gerovės reikalams, o ne Lenkijai. Reikia dar paminėti A. Jakšto programinį straipsnį, liečiantį Lietuvių ir lenkų santykius "Faktai ir principai" (49 ir 50 nr.) bei jo papildymą — "Sena klaida ir naujos jos pasekmės" (53 nr). Lenkybės klausimu Lietuvoje rašė A. Kurietis (kitas kun. A. Dambrausko slapyvardis) "Kokia kultūra Lietuvoje: Europos ar lenkų" (9 nr.) ir "Lenkų politika bažnyčioje" (109-110 nr.).

3. *Skirtingos nuomonės*

Iki šiol "Draugija" dar nėra reikiamai kritiškai įvertinta, o lietuvių literatūros istorija beveik ignoravo ją, jos nagrinėjimui ir vertinimui skirdama vos keletą ar keliolika eilučių, ir tai dažniausiai tik prikergtų prie A. Jakšto kūrybos. Šiek tiek plačiau apie "Draugiją" yra rašę A. Merkelis (N. Romuva, 1932 m. 51-52 nr.) ir Vl. Kulbokas (L.K.M.Ak. Suvažiavimo Darbai III 1939 m.). Šių eilučių autoriaus tikslas buvo šiek tiek arčiau skaitytoją supažindinti bent su "Draugijos" turiniu ir prabėgomis stabtelėti ties svarbesniais žurnalo iškeltais klausimais bei viena kita tuo klausimu pareikšta mintimi. Nei vieta nei laikas neleido kiek nuosekliau ir tiksliau panagrinėti "Draugijos" svarstytų klausimų ir nušviesti jų įtaką visam vėlesniam lietuvių religiniam, socialiniam, politiniam bei kultūriniam gyvenimui.

"Draugija" ne vienodai ir vertinama. Minėti A. Merkelis ir Vl. Kulbokas ją labai augštai iškelia, o prof. M. Biržiška tiesiog kaltina, kad "Draugijai" trūko bet kurios istorinės nuovokos, ji išugdžiusi kunigijoje siaurą parapinį istorijos mokslo supratimą (žiūr. Baras, 1925 .

1 kn. 63 p.). Tačiau kiek rodo paduotas žurnalo turinys, M. Biržiškos įvertinimas reikalingas tam tikros korektūros.

"Draugija" plačiu mastu apėmė visus to meto aktualius Lietuvos klausimus. Ji puoselėjo jauną lietuvių literatūrą, ypač poeziją, ir gausia kritika jąją brandino, ugdė lietuvių kalbą, gilino lietuvių literatūros ir istorijos studijas, sprendė Lietuvos socialinius ir politinius klausimus, kiek tai buvo galima anose autokratinės Rusijos caro valdžios replėse, Lietuvos inteligentiją sąmonino religiškai ir tautiškai, atkakliai kovojo su lenkų vedama Lietuvoje nutautinimo politika per bažnyčias, mokyklas, draugijas ir t.t.; savo apžvalgose registravo visus Lietuvos įvykius.

"Draugijos" supratimu, revoliucija buvo pragaištinga lietuvių tautai. Laisvės reikia siekti evoliucijos keliu, kultūriniu tautos brandinimu. Ir visus Lietuvos klausimus svarstė katalikiškai lietuviškoje dvasioje. Kėlė aikštėn kai kurių ateistų bei liberalų skelbiamas klaidas apie Katalikų tikėjimą. "Draugija" stiprino tuos religinius pagrindus, kuriais rėmėsi tautos kultūra, moralė ir tautinis atsparumas prieš rusifikaciją.

"Draugija" buvo katalikų inteligentų žurnalas, bet kultūriniais ir moksliniais klausimais jo skiltys buvo atviros visiems bendradarbiams. Neskyrė "nei vienos literatūros veikalų rūšies, nei vienos mokslo šakos, nei vieno svarbesnio Bažnyčios, visuomenės bei politikos klausimo". Netilpo tik tai, kas buvo "priešinga krikščionystės principams, katalikų religijai ir Lietuvos labui" (97 nr. 4 p.). Dar prieš pirmą pasaulio karą "Draugija" buvo sutraukusi apie 150 bendradarbių, po karo atsirado visa eilė naujų. "Draugijoj" bendradarbiavo kai kurie nekatalikai ar kitų pažiūrų inteligentai. Prieš pirmą pasaulinį karą tai buvo vienintelis tokios plačios apimties ir augšto mokslo lygio lietuvių kultūros žurnalas.

"Draugija" laužė senas sustingusias aristokratines tradicijas, socialinėje srityje skelbė demokratiją, visuomeninę veiklą, švietimo lauke kovojo su žmonių siauraprotyste, lėkštumu, ragino lavintis, šviestis, labiau pažinti absoliučią nekintamą tiesą.

Kun. A. Dambrauskas—A. Jakštas su savo "Draugijos" žurnalu išėjo plačių Lietuvos plėšinių purenti, ir jau vien tik juo sau pasistatė nemirštamą Lietuvių kultūros istorijoje paminklą. Kaip "Aušra", "Varpas", "Apžvalga" ir "Tėvynės Sargas" atliko didelį lietuvių tautinio susipratimo, sąmonėjimo uždavinį, taip "Draugija" kultūriškai subrandino lietuvių tautą. Todėl ji nė kiek nemažiau turėtų būti vertinama, kaip anie pirmieji mūsų laikraščiai. Tad lietuvių istorikai privalėtų žymiai daugiau atkreipti dėmesio į "Draugijos" vertinimą.

"Draugijos" pradėtą darbą toliau tęsė 1925 m. pradėtas leisti jos auklėtinių ateitininkų literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo žurnalas "Židinys", kuriam taip pat iš lietuvių tos srities laikraščių lygaus nebuvo. Į jį panašus buvo J. Keliuočio redaguojamas "Naujosios Romuvos" žurnalas, sutelkęs apie save gražų lietuvių kultūrininkų būrį, sudariusį ir romuviečių sąjūdį, kuris savo susirinkimuose aktyviai svarstė aktualius Lietuvos klausimus.

ADOMAS JAKŠTAS

Man atsivėrė pranašo lūpos:
Žodžiai tik byra stambūs kaip pupos.
Klausos jų uolos, Gandas patsai . . .
Mūsų Olimpo, ko tu šypsai?

(Iš rinkinio "Rudens Aidai," 1920 m.)

MALDA JUNIKAICZIO.

Dėku Tau Dieve, Gerybe augszcziausioja,
Už visas dovanas szito gyvenimo:
Už dailų kuną, už dvasią gražiausiają,
Už jautrią szirdį ir szviesų numanymą!

Tu visus reikalus mano aprupini:
Tai siunti ukaną, tai saulės szilimą,
Tai laszą vandenio, tai duonos trupinį,
Tai laimės valandą prie draugo mylimo.

Tu davei tėvus man, brolį ir seserį,
Ir kudikystės malonų vidudienį;
Suteikei giedrą jaunystės pavasarį, —
Duok ir senatvės tykiausiająį rudenį! . . .

(Iš "Dainų Skrynelės", 1894 m.)

PRANAŠAS

(Iš "Parodijų")

Man atsivėrė pranašo akys.
Žemė, pelėsiai, vilkas ar tekis. . .
Ūžia ir dunda nežinia kas . . .
Kipše, kam plunksna gundai rankas?

Man atsivėrė pranašo ausys:
Kriuksmo, žviegimo gan prisiklausęs,
Drimbu į karstą, žiūriu — dangus!
Sarge Sparnuotas, kas gi čia bus? . . .

Gi štai man Saulė dainą dainuoja,
Mėnuo pritardams jai trimituoja,
Mano aidiją garbin kartu . . .
Gulbe Baltoji, klektelk ir tu! . . .

PALANGOS JŪRA

Jūra motinėlė
Tur dukrelių būrį;
Vėjui tėvui liepiant
Visos šokti turi.

Lyg skara kutuota
Ant žalsvos jupelės,
Puta pasipuošę,
Puldinėja, kelias.

Tai lenktynių eina,
Tai prie kranto plakas,
Tai atgal atšokę,
Glebesčiuojas, šnekas.

Visados kaip deivės
Šaunios ir linksmutės;
Tik pravirkst, išvydę
Tėviškę Birutės.

Laš jų ašarėlės
Gelsvu gintarėliu, —
Mat, ir joms pagailo
Brolių žemaitėlių.

PASKUTINIS LAPAS

Ruduo, artistas be širdies,
Išmargino girias.
Jo spalvos nuodų bei mirties —
Ir puošia mirčiai jas.

Kur rausvu nutepė dažu,
Ar tėškė geltonai, —
Vos spėjai tart: O, kaip garžu!
Ir nieko nematai.

Tik likęs lapas ant šakos,
Lyg be matušės vaiks,
Tau apie saulę pasakos
Raudodamas: "Lik sveiks!

Lik sveiks ir pilnas būk vilties,
Ir lauk laikų brangių!
Nevisa nuveikta mirties, —
Va, želmenys rugių! . . .

Te šaltis pyškina tvoras
Visomis jėgomis. —
Jie šiltą patalą sau ras
Po sniego duknomis.

Ir pailsėję lig įgrys,
Iš miego vėl atbus;
Ir iš po duknų greit išlįs,
Įgys naujus rūbus.

Ir dangun varpomis žiūrės,
Giedra ar apsiniauk',
Ir tyliai ginčysis, šlamės:
Aš augsiu! Tu neauk! . . .

VARNA

Žiema. Ant beržo baltai apšarmojusio
Nutūpė varna sena.
Kraipo ji galvą ir susidūmojusi
Kvarksi sau vargšė viena.

Kvar-kvar! Man liūdna. Kaimynai arčiausieji —
Kregždė, gegutė, garnys,
Sniego pabūgę, į kraštą toliausiąjį
Išlėkė sau visi trys.

Kažkur dabar ilgakojis braidydamas
Gaudo varliūkštes jaunas;
Kregždė, gegutė vabzdžius bevaikydamos
Kažkam begieda dainas.

Jiems ne galvoje šis kraštas nuvargintas,
Sniegu apkloti laukai.
Rūpi jiems pievos žiedais vien išmargintos,
Vasaros meilūs rytai.

Na, tu esybę man rask nedėkingąją,
Kaip tie poetai žmonių! . . .
Kregždei ir garniui ir gegei vylingajai
Jie nesigaili eilių.

Aš tik viena štai sparnuotųjų minioje
Neapdainuota likau!
Kvar-kvar! Matyti, poetų krūtinėje
Šišo nebėra daugiau.

Jie nesuprant, jog manyje nebagėje
Plaka taipogi širdis,
Jog toj juodgalvėje, juodauodegėje
Meilės gal būti už tris. . .

Kvar-kvar! Matyt, mano baigias gyvenimas,
Bet taip toliau nebebus!
Rasis poezijos naujas numanymas,
Aukštas, gilesnis svarbus.

Dainiai supras, jog aš varna badaujanti
Žiemą dienas ir naktis —
Himno vertesnė už garnį keliaujantį
Į svetimas šalis!. . .

ADOMAS JAKŠTAS — PUBLICISTAS

L. DAMBRIŪNAS

1. Publicisto reikšmė

Kalbant apie Adomą Dambrauską - Jakštą, nelengva pasakyti, kuriuo atžvilgiu jis buvo reikšmingesnis. Dažniausiai apie jį kalbama kaip apie mokslininką — teologą, filosofą, matematiką, literatūros kritiką. Šie jo nuopelnai buvo atžymėti ir Lietuvos universiteto Gamtos - Matematikos bei Humanitarinių Mokslų fakultetų, suteikiant garbės daktaro laipsnius. Tačiau yra dar viena jo darbo sritis, kuri rečiau minima ir mažiau vertinama, bet kuri yra ne mažiau svarbi nei pirmosios. Tai publicistika. Nors gera, principinė publicistika nenustoja vertės ir įdomumo bet kuriuo metu, vis dėlto svarbiausią vaidmenį ji suvaidina tik savo metu, t.y. tada, kai ji yra aktuali.

Nėra reikalo įrodinėti, kad atgimstančios Lietuvos dvasią daugiausia formavo spauda, t. y. jos vadovai publicistai, ir dėl to jie faktiškai buvo visuomenės bei tautos vadai. Ne Basanavičius buvo pirmas, kuris savo raštuose kėlė tautinio susipratimo reikalą, bet jis tai darė pirmas kaip publicistas, ir dėl to, o ne dėl savo mokslinių ar tautosakinių darbų įsigijo tautos patriarcho vardą. Kudirka į tautos vadus išėjo ne per literatūrą ar kuriuo kitu keliu, o per publicistiką. Nėra abejonės, kad prieš-nepriklausomybiniais laikais A. Dambrauskas - Jakštas ir Tumas - Vaižgantas buvo žymiausi katalikų spaudos publicistai, o dėl to ir žymiausi katalikiškos visuomenės pažiūrų formuotojai, jos kelio ateitin grindėjai. Tumas-Vaižgantas buvo jaunesnis bei judresnis visuomenininkas veikėjas—buvo gyvas kunigo patrioto pavyzdys praktiniame darbe, o Jakštas galbūt pranašesnis savo erudicija bei sugebėjimu klausimus formuluoti bei pagrįsti ir dėl to pasidarė žymiausiu autoritetu jaunai, patriotiškai nusiteikusiai dvasiškijos kartai, kaip lygiai ir visai katalikų inteligentijai bei visuomenei.

Spaudos darbe Jakštas dalyvavo nuo pat "Aušros" laikų, tačiau kaip publicistas daugiausia jis pasireiškė pirmame šio amžiaus dvidešimtmety, ypač "Draugijoje".

2. Publicistika prieš laisvės atgavimą

a. Santykiai su lenkais

Kiekvienas laikotarpis turi savo pagrindinių problemų, kurias tenka spręsti pajėgiausiems bei šviesiausiems to meto protams. Viena iš svarbiausių atgimimo laikotarpio problemų lietuviams buvo savo tautybės identifikavimas, jos atribojimas nuo bet kurios kitos tautybės ir savo tautos istorinio kelio, jos pašaukimo formulavimas. Šiandien tai nebėra problema, bet anuomet ji buvo labai aktuali, nes nemaža tautos šviesuomenės dalis buvo praradusi lietuviškos tautybės sąmonę. Pagal 19-o amžiaus Lietuvos bajorų formulę — gente lituanus, natione polonus, daugelis lietuvių šviesuolių, ypač iš bajorijos tarpo, jau laikė save lenkais. Ir tokių sulenkėjusių lietuvių buvo nemaža: kai kuriose Lietuvos srityse sulenkėjusių skaičius sudarė daugumą, o sulenkėję dvarininkai sudarė ekonomiškai pajėgiausią visuomenės dalį. Sąmoningi lietuviai su tokia pajėga nesiskaityti negalėjo. Sulenkėję gi lietuviai bei lenkai matė atgimstančią, kultūriškai kylančią naują Lietuvą, vadovaujamą jau nebe į Lenkiją besiorientuojančių, iš kaimo kilusių inteligentų. Tad abiem pusėm buvo svarbus klausimas, kaip abiejų šių Lietuvos visuomenės dalių santykiai vystysis toliau.

Pirmieji norėjo palaikyti senas unijines tradicijas su Lenkija ir dėl to Lietuvą laikė Lenkijos dalimi, o save tik "lietuviškos genties bet lenkų tautybės" žmonėmis. Lietuvių gi šviesuomenei savo skirtingos tautybės klausimas jau buvo gana aiškus, ir dėl to dirbtinę lietuvio-lenko tautybę ji laikė nesąmone. Ir lietuvių to paties Jakšto žodžiais buvo tai aiškiai pasakyta: uniri possumus, unum effici non possumus. Antra vertus, ir uniją su Lenkija lietuviai laikė istorinių sąlygų padiktuotu reikalu ir dėl to, sąlygoms pasikeitus, nebetekusiu prasmės. Buvo aišku, kad šios dvi politinės ideologijos yra nesuderinamos, ir taip pat buvo aišku, kad šio fakto akivaizdoje likti pasyviems negalima. Todėl dėl šių ideologijų pergalės natūraliai vyko kova bei lenktyniavimas — bažnyčiose, ekonominėje bei kultūrinėje srityje.

Jakštas buvo kaip tiktai vienas iš pirmųjų lietuviškojo kelio bei lietuviškos ideologijos formuluotojų. Dar 1902 metais jis parašė lenkiškai brošiūrą (Glos litvinow . . .) atsišaukimą į "Jaunąją Lietuvos didikų, dvarininkų ir bajorų kartą", energingai kviesdamas juos užmiršti savo tėvų protėvių svajones apie uniją su Lenkija ir dėtis į bendrą su lietuviais dar-

bą savo bei atgimstančios savo tėvynės Lietuvos labui. Atsakymas į tai buvo "Niekados". Lietuvos "lenkai" prikaišiojo lietuviams separatizmą. Tada Jakštas parašė kitą brošiūrą, pavadintą "Vienybė ar separatizmas" (Jednošė czy separatyzm), įrodinėdamas, kad ne lietuviai yra separatistai, bet sulenkėję mūsų bajorai, nes jie juk atskilo nuo savo tautos ir nuėjo tarnauti kitai tautai. Šitą polemiką su lenkais Jakštas vedė vėliau savo "Draugijoje" iki pat pirmojo didžiojo karo lenkų bei rusų spaudos apžvalgose.

Vienas iš svarbiausių pasisakymų tuo klausimu yra išdėstytas jo ilgokame straipsny, pavadintame "Faktai ir principai". Pirmoje straipsnio dalyje autorius apžvelgia faktus, tai yra išeitą lietuvių tautos kelią nuo pat senovės iki kalbamojo momento. Antroje dalyje jis atskirai dėsto Lietuvos "lenkų" ir atskirai lietuvių "tautystės principus". Jie yra įdomūs ir šiandien, nes aiškiai parodo, kaip galvota ir už ką kovota prieš 50 metų. Todėl pateikiame ilgesnių to straipsnio ištraukų pavaizduoti Jakšto publicistiniam stiliui bei jo pažiūroms į lietuvių tautos kelią bei pašaukimą. Pirmiausia jis pažymi, kad tauta ir valstybė yra visai skirtingi dalykai, kad tauta gali turėti "savąją valstybę, perpus savąją ir visai jos neturėti". Lietuvių tauta, anot Jakšto, perėjo visas tas tris fazes ir dabar "gyvuoja didžiame Rusijos valstijos rūme (t.y. Rusijos valstybėje *L. D.*) šalip rusų, lenkų ir kitų 124 tautų". Toliau jis rašo:

"Mūsų kaimynai lenkai — yra tokie pat Rusijos rūme "liokatoriai" kaip ir mes. Skirtumas tik tame, kad jų butas bent kiek didesnis ir augštesnis už mūsųjį. Jie gyvena savame bute, mes savame. Mes neturim teisės šeimininkauti pas juos, jie — pas mus. Kaipo liokatorių ne mums priderančiame rūme, jų ir mūsų teisės yra lygios. Ir lenkai ir lietuviai — mes esame kaimynai — daugiau nieko. Kaipo kaimynai — mes beabejo kits kitam artimi, nes perdalinti tik siena. Bet griauti tą sieną ir iš dviejų atskirų butų daryti vieną bendrąjį mes neturim teisės, o kas svarbiau — nematom tame net jokios sau naudos.

Daug painesnis dalykas su mūsų įnamiais, Lietuvos lenkais. Jie gyvena viename bute su mumis, bet šnairuoja į mus ir nenori su mumis mūsiškai kalbėtis. Mat jiems meilesnė gyvenanti kitam bute už sienos lenkų tauta, negu mes. Išmesti iš savo buto mes jų negalim, nes jie visgi savo krauju ir būdu — yra mūsiškiai, o perkalbėti jų neįstengiam. Kas gi daryti?

Su tokiais įnamiais, ypač iš ponų ir bajorų, reikia apsieiti kaip su ligoniais. Jų lenkystė — tai sunki pavojinga proto liga, artima manijai. Vienus iš jų ji laiko stipriau suėmus, kitus silpniau. Vieni tad gali pagyti, kiti ne. Bet kadangi ir vieni ir kiti yra nesveiki, tad ir elgtis privalom su jais kaip su paliegėliais — kantriai, ramiai, atsargiai, su krikščioniška meile, ypač su pradėjusiais iš tos ligos keltis ir laimingai perleidusiais jos krizį. Geriausieji toje ligoje vaistai — natūrališki: Lietuvos oras, Lietuvos dailė, Lietuvos kultūra, Lietuvos judėjimas ir t.t. Išmintingai pritaikinti tie vaistai gydo gana pasekmingai kiekvieną, kurio akys dar bent kiek mato pradedančius jau žaliuoti Lietuvos laukus, o ne visiškai sukietėjusi širdis atjaučia vargingą lietuvių padėjimą . . ."

Toliau straipsnio autorius pažymi, kad ta lenkomanijos liga yra pavojinga ir nurodo priemones nuo tos ligos apsisaugoti:

"Tamsesniems broliams nuo lenkystės apsaugoti neužtenka draudimo laikyti lenkiškas mokyklas, prieglaudas, skaityti lenkiškas knygas ir laikraščius, vartoti lenkišką kalbą kasdieniniame gyvenime, bet reikia steigti savas mokyklas ir prieglaudas, leisti ir platinti savas knygas ir laikraščius, viešai visur patiems vartot savąją kalbą — susrinkimuose, teatruose, vagone, tramvajuje, gatvėje ir t.t. Tiktai keldami savąją kultūrą mes galėsime tikėtis beatremsią lenkiškos kultūros įtekmę. Be to — visi mūsų rugojimai pasiliks bergždi. Ne svetimos kultūros ir kalbos neapkentimas gali mus tautiškai pakelti ir sustiprinti, bet savo kultūros ir kalbos mylėjimas ir plėtojimas.

Į tą lietuviškos kultūros kėlimo darbą, kur galima, reikia stengtis pritraukti ir vietinę dvarponiją, tarnaujant jai savo informacijomis apie lietuvių įstaigas, draugijas, mokyklas, prieglaudas, kviečiant juos į lietuvių susirinkimus, vakarus, susivažiavimus, padedant jiems lietuviškos kalbos išmokti, paskaitas prirengti, su liaudžia artyn susieiti ir t.t. Mūsų priedermė — kiekvieną naują pozityvišką spėką sunaudoti, kiekvieną gerų norų žmogų branginti, kiekvieną patogią aplinkybę mūsų kultūros naudai apversti . . .

Todėl vyriausias mūsų politikos tikslas privalo būti ne kova su lenkais, rusais ar kitais svetimtaučiais, bet ramus savos kultūros kėlimas, pasigaunant Dievo duotos mums tvėrimo galės. Tą gi tvėrimo galę mes privalom kuo pilniausiai išnaudoti kiekvienoje valandoje, kiekvienoje vietoje, visose krikščioniškos kultūros srityse — moksle, poezijoje, dailėje, filosofijoje, technikoje, pramonėje, ūkyje, socialiniame veikime ir t.t. Sunaudodami pilnai tą tvėrimo galę savos kultūros kėlimui, mes greičiausiai atgaivinsime savąją tautą, įvesime ją kultūrinių Europos tautų ratan ir tuo būdu tikrai palengvinsime jai išpildymą istoriškojo jos pašaukimo — tarti žmonijai savo žodį, atvaidinti ant istoriškos scenos savąją, kaipo atskiros tautos, rolę . . .

Koks bus tas žodis — mes šiandien dar gerai nežinom, nei suformuluoti jo aiškiai negalim. Tiek tik kol kas mums aišku, jog jo pasakymas — tai ne mūsų užgaidas, bet tikra istoriška mūsų priedermė. Dievas, kurs mūsų tautą sutvėrė ir ikšiolei išlaikė, padės savo laike ir tą priedermę mums išpildyti, jei tik nuo Jo neatsitrauksime ir savo istoriškam pašaukimui pasiliksim ištikimi.

Pripažindami tą istoriškąjį lietuvių tautos pašaukimą ir išplaukiančią iš jo tikrą istorišką mūsų priedermę — tarti žmonijai savo žodį, mes visai nemanome skelbti čia tulą lietuvišką mesianizmą, nei kelti savo tautą augščiau už kitas. Mes tik tvirtinam, jog kaip kitos tautos: rusai, lenkai, vokiečiai ar prancūzai — turi savas istoriškas priedermes — taip pat savą istoriškąją priedermę turime ir mes lietuviai. Yra tai mūsų istoriškas uždavinys. Jis turi savotišką charakterį, savo ypatybes ir todėl nėra identiškas

Adomas Jakštas su brolio Antano vaikais — Elena, Leonardu ir Stase

istoriškiems kitų tautų uždaviniams. Nes jei mūsų istoriškas uždavinys nieku nesiskirtų nuo uždavinio kitos kokios tautos, pav. lenkų, tai lietuvių tauta jau būtų praradus savo istoriškąjį **raison d'etre** ir būtų nuėjus nuo istorijos scenos, kaipo neturinti ten ką beveikti. O kadangi mes lietuviai dar tebegyvuojam, tai aišku, jog mes toli neviską dar nuveikėm ir toli nevisą žmonijai pasakėm. . ." (Draugija 1911 m. Nr. 50, 174).

Toliau straipsnio autorius ragina lietuvius būti "sau žmonėmis", nemėgdžioti kitų ir negarbinti svetimų stabukų, kaip "rusų nihilizmas lenkų valenrodizmas, vokiečių hakatizmas, prancūzų antiklerikalizmas, tarptautinis socializmas ar net ir patsai universališkiausias šiandien materializmas". Vienintelis autoriui priimtinas izmas yra christianizmas ir dėl to jis siūlė: "priešais lenkų principą *polonizatio Lithuaniae* statykim savo principą — *christianizatio Lithuanorum* ir priešais jų obalsį: daugiau neapykantos — skleiskim savąjį: daugiau meilės". (Ibid. 175)

Reikia pasakyti, kad ir šiandien prie tos "programos" ne ką daugiau begalėtume pridėti. Pažymėtinas teisingas ano meto lietuvių patriotų nusistatymas nieko iš savo tarpo neišskirti, bet visus sluoksnius, luomus bei klases jungti, burti bendram lietuvių tautos ekonominiam bei kultūriniam kėlimui. Nebuvo išskiriami net ir tie, kurie jau lietuviškai nemokėjo ar nekalbėjo, kaip sulenkėję dvarininkai ir bajorai. Į juos savo atsišaukimais kreipėsi ir į bendrą darbą kvietė ne vien Jakštas. Tokį pat mūsų bajorų bendradarbiavimo pageidaujamumą skelbė ir geriausi ano meto rašytojai, kaip Maironis "Jaunojoje Lietuvoje", Vaižgantas "Pragiedruliuose" ir kiti. Šios pastangos nebuvo labai sėkmingos, bet nebuvo ir visai be vaisių. Ne vienas svyruojantis ar net priešingos stovyklos lietuvis vėliau tapo tikru lietuviu patriotu. Antras šioje programoje stipriai akcentuotas dalykas tai kūrybingumo reikalingumas, kuris esąs geriausias kelias tautai atgaivinti ir jai įvesti "kultūrinių Europos tautų ratan". Pagaliau ir kultūra nėra pats augščiausias tikslas. Ji tėra kelias į svarbiausią tikslą — į lietuvių tautos pašaukimo įvykdymą. Koks tas pašaukimas, Jakštas tada sakėsi negalįs aiškiai formuluoti. Jį vėliau stengėsi konkretizuoti mūsų filosofai Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina ir kit.

b. Santykiai su rusais

Gal tik vieną dalyką galima būtų Jakštui prikišti — tai faktą, kad minėtame straipsny jis pasisakė esąs skeptikas politinės nepriklausomybės klausimu, pareikšdamas, kad "politiškoji prigulmybė tautoms, turinčioms tikrą istorišką misiją, nekliudo pasakyti žmonijai savo žodį. Tai parodanti kad ir žydų tauta, kuri "visų augščiausią savo žodį pasakė žmonijai ne Dovydui bei Saliamonui viešpataujant, bet šv. apaštalų Petro ir Povilo gadynėje, kuomet žydai buvo praradę savo politiškąją neprigulmybę". Vis dėlto šitas žydų tautos pavyzdys nepaneigia fakto, kad politinė nepriklausomybė sudaro nepalyginti geresnes sąlygas tautos kultūrai kilti, o tuo pačiu ir savam žodžiui pasakyti. Kiek politinė priklausomybė iš tikrųjų kliudo tautai reikštis savarankiškai, aiškiai parodo kad ir dabartinė Lietuvos padėtis.

Kyla klausimas, kodėl Jakštas šiame straipsny nepasisakė už nepriklausomybę, o pasitenkino tik konstatavimu fakto, kad lietuviai,

kaip ir lenkai, tėra "Rusijos rūmų liokatoriai", t.y. gyvena Rusijos valstybėje, ir užtat turi pildyti uždedamas prievoles. M. Biržiška aiškina, kad šitaip Jakštas pasisakęs "Kauno teismo prokuroro ar viceprokuroro maskoliaus įtikintas", nes "kauniškėse činauninkų ir miestinių davatkų nuotaikose nekartą ir jis nusileido ligi tolimų vakariečiams pasisakymų" (Lietuvių tautos kelias II, 68,146). Aiškinimas keistas, nes tas pats Biržiška Jakštą vadina susipratusiu lietuviu, kuris drauge su kitais kunigais dar "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgai" nustatęs "smarkiai priešmaskolišką kryptį" (ibid. 66). Aišku, nėra jokio pagrindo abejoti, kad Jakštui būtų nesuprantamas nepriklausomo gyvenimo naudingumas, nes tai yra per daug aiškus dalykas. Ir dėl to jo nekalbėjimą apie politinę nepriklausomybę minėtame straipsny tenka aiškinti tuometinėmis aplinkybėmis. Kaip žinoma, rusų valdžia redaktoriams tuomet buvo griežta ir bausdavo už visai menkus dalykus. Tas pats Jakštas neseniai turėjo sumokėti 300 rublių pabaudos už straipsnį "Draugijoj" apie Vilniaus stačiatikių archiriejo kelionę po Lietuvą, o Dowojna-Sivestravičius taip pat visai neseniai buvo nubaustas trim mėnesiais kalėjimo už savo straipsnį Vilniaus lenkų laikrašty už tai, kad įrodinėjo, jog reikia apsaugoti Lietuvą nuo nihilistinės rytų įtakos. Tokiomis aplinkybėmis aiškus pasisakymas už politinę Lietuvos nepriklausomybę vargu buvo įmanomas. Aplamai Jakštas, kaip ir pačioj "Draugijoj" buvo rašoma, buvo ne revoliucijos, bet evoliucijos šalininkas, ir dėl to kitame "Draugijos" numery sakėsi permainų Lietuvoje noręs pasiekti "palengvėl, organišku darbu, keliant tarp lietuvių apšvietą, tautišką ir religišką susipratimą, prisidedant prie medžiaginio jų būvio pagerinimo per tam tikras legalizuotas organizacijas, draugijas, ratelius sąjungas, bendroves", o ne griežtu revoliuciniu keliu, "nežiūrint nei į pinigiškas bausmes, nei į kalėjimą, nei į laikraščio uždarymą, nei į administratyvišką ištrėmimą". Kad Lietuvos buvimas rusų valdžioj Jakštui nebuvo malonus dalykas, matyti ir tame pačiame "Faktų ir principų" straipsnyje. Ten jis kalba apie derybas su rusais, tik leidžia suprasti, kad tokioms deryboms reikia tinkamesnio laiko. Jis rašė: "Kiekvienas darbas tur savo laiką. Nelaiku pradėjęs, nieko nepeši. Jei ateis kita gadynė, bus ir kitos tarybos".

Pagaliau jo nusistatymą tuo klausimu rodo keliais mėnesiais anksčiau parašytas poleminis straipsnis, atsakant į vieno lenko priekaištus, kodėl lietuviai nesibijo savo ginčus su lenkais svarstyti viešai net ir vakarų Europos spaudoj (Toks vienas straipsnis buvo neseniai paskelbtas prancūzų laikrašty). Į lenko kvietimą ginčus aiškintis tarpusavy Jakštas atsakė šitaip:

"Su mielu noru tarsimės su jais, tik ne slapčia, bet viešai, tegu ir svetimtaučiai girdi tas mūsų derybas. Mes viešumo nesibijom. Jei mes klystam kame, tegu tas mūsų klaidas mato ne vien lenkai, bet ir rusai, ir visa Europa. Mes Europos tauta, todėl ir neprivalo mus "Kurjer Litewski" kaltinti dėl "apeliacijos į Europą". Bereikalingai p. W.B. stengiasi mums Europos duris užstoti. Gana jau mus Lenkija dangstė savo "prieteliškais" sparnais. Ačiū Dievui, žymiai paūgėję, tolesnės lenkų globos nebereikalaujame. Ar tai patinka p. W.B., ar ne, mes šiandien, gerai apsidairę, patys apsirinkom naują političkai-visuomenišką kursą — nuo Lenkijos į Europą — ir mainyti jo nemanom, nežiūrint į visokius lenkų bandymus ir priekabes. Gali p. W.B. net patį to kurso buvimą neguoti, bet de facto jis yra, nors gal kai kam ir neaiškus. Jame visi lietuviai solidarizuojasi: ar kas katalikas, ar liberalas, ar socialistas — visi mes žiūrime šiandieną ne į Lenkiją, bet į Europą, visi mes, be partijų skirtumo, jieškom savo veikimui pavyzdžių ne pas lenkus, bet pas kultūringas vakarų Europos tautas . . ." ("Draugija" 1910 m., Nr. 45, 86 p.)

Tai rodo, kad Jakšto akys buvo nukreiptos ne į Lenkiją ar Rusiją, bet į vakarų Europą. Teisingai tad prof. K. Pakštas paskutinėj savo kalboj At-kų kongrese Čikagoj pasakė, kad ateitininkai norėjo Lietuvą perkelti iš Azijos į Europą. Tokį "perkėlimą", kaip matome, jau buvo užsibrėžęs pirmas "Ateities" redaktorius Dambrauskas-Jakštas. Ir kai iš praeities persikeliame į dabartį, matome, kad ji daug kuo panaši į tą tolimąją praeitį. Skirtumas tik toks, kad anuomet apie uniją mums kalbėjo lenkai, o šiandien kalba rusai. Ir dar vienas skirtumas — lenkai neturėjo fizinės jėgos mus prievarta padaryti savo "broliais", o rusai fizinę jėgą turi ir dėl to, užėmę mūsų kraštą bei pasivadinę "vyresniais broliais", gali Sniečkaus lūpomis šaukti "amžiams su rusų tauta". Nusikratę vienos, susilaukėm kitos, daug žalingesnės prievartinės unijos. Bet kas gi šios prievartos nemato ir kas gi nežino, kad ir ji negali būti amžina?

3. Publicistika laisvoje Lietuvoje.

Nepriklausomoje Lietuvoje Jakštas, būdamas jau nebe jaunas žmogus, publicistikos darbą turėjo užleisti jaunesniesiems, tačiau ir tuo metu pasisakydavo nevienu svarbiu dienos klausimu. Dalis šio meto jo publicistinių straipsnių vėliau išleista atskira knyga "Ką yra pasakęs A. Jakštas?" (Kaunas, 1930). Čia jis rašė apie konkordatą, apie naują konstituciją, ūkininkų reikalus, emigraciją, miesto bei kaimo santykius, mokyklas, spaudos cenzūrą ir

kitką. Štai pora to meto publicistikos pavyzdžių. Nepriklausomybės dešimtmečio sukakties proga jis rašė';

"Lietuvos nepriklausomybės 10-ies metų šventė praėjo ramiai, dailiai ir paliko didelio įspūdžio ne tik lietuviams, bet ir svetimšaliams, turėjusiems progos savo akimis pamatyti mūsų valstybės susitvarkymą ir žymią pažangą pirmyn. Tie, kurie yra buvę Kaune ir Lietuvoj prieš 1915 m. ir atsilankė dabar, galėjo įsitikinti, jog Lietuvos valdžia per 10 metų yra padarius savo kraštui daug daugiau, negu rusų —per 120 metų savo valdymo. Tai yra faktas, pirštu prikišamai parodąs, kad lietuvių tauta pati viena puikiai gali valdytis ir be jokios svetimos globos".

Spaudos laisvės atgavimo 25-ių metų sukakties proga Kaune buvo didelės iškilmės. Buvo, žinoma, daug kalbų. Žurnalistų sąjungos pirmininkas dr. J. Purickis, sveikindamas spaudos veteranus, pareiškė, kad žurnalistas turi ne tik toleruoti svetimas nuomones, bet ir jas gerbti. Jakštas, aprašydamas tas iškilmes, šitaip pasisakė dėl dr. J. Purickio patarimo:

"Mano išmanymu, gerb. daktaras reikalauja čia tiesiog negalimų dalykų, Nes gerbti tegalima vien tai, kas yra pagarbos verta. Bet ar visa, kas žodžiais ar spaudoj reiškiama, yra iš tikrųjų gerbtina? Ne ir ne! Nes vienam posaky gali glūdėti augščiausia išmintis, kitam didžiausia kvailystė, vienas laikraštis gali mokyti tobuliausios doros, pasišventimo, kitas — visiško ištvirkimo ir net žmonių žudymo . . . tad gerbti lygiai visas svetimas nuomones aš galėčiau nebent tuomet, kai aš pats neturėčiau jokios savos nuomonės.

Dėl buvimo yra pas mus žmonių, jokių savų nuomonių neturinčių, bent politikoj. Dėlei to jie kurį laiką yra buvę krikščionys demokratai, vėliau virto liaudininkais, dabar yra tautininkai. Kuo išaiškinti šitas jų nuomonių taip greitas keitimas? Gi greičiausia tuo, kad jie visas politiškas nuomones yra lygiai gerbę. Vadinas, jie yra pasielgę visai taip, kaip dr. Purickis spaudos atstovams siūlė. Bet abejotina, ar jis pats tuos žmones gali gerbti.

Iš kitos šalies yra faktas, kad pasauly vis dėlto yra labai daug įvairių nuomonių. Jeigu visų gerbti negalima, kas gi daryti? Ar mes jas turim pašiepti, niekinti, su ginklu rankoj jas naikinti? Ne! To nereikia. Užtenka atskirti pačios nuomonės nuo jų reiškėjų. Reiškėjus, kaip mūs artimus, mes turim krikščioniškai mylėti, o jų nuomones galim pakęsti, toleruoti, bet visai neturim pareigos jas gerbti. Anaiptol, turim pareigos stoti su jomis spaudoj į energingiausią kovą. Tai rodo sveikas protas, kuris mums duotas tiesai pažinti, o su juo ir pareiga tiesos ieškoti. Geriausia tam priemonė tai spauda" (127 p.).

Reikia pažymėti, kad Jakštas šio nusistatymo griežtai ir laikėsi, polemizuodamas tiek su priešingos ideologijos žmonėmis, tiek ir su katalikais ar net kunigais. Polemizuodamas nieko į vatą nevyniodavo, dažnai primindamas doros publicistikos principus šiais lotyniškais žodžiais: *Plato amicus, sed magis amica veritas* arba *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas*. Ir tai iš tikrųjų juk tinka visiems publicistams ir visiems laikams.

Kauno katedros prieangis

A. JAKŠTAS DABARTIES LIETUVOJE

A. BALTARAGIS

Atsivertę šių metų *Literatūros ir meno metraštį*[1] — jo kalendorių bei "Žmonės ir datos" skyrių, kur nurodoma ir paminima įvairių mūsų iškilesnių asmenų sukaktys, veltui ieškotume A. Jakšto. Nors ten sužymėta net eilinės sukaktys ir šiaip paskirų asmenų gimimo ar mirties datos apskritos 100 metų Jakšto sukakties paminėjimo ten nerasime. Yra, pavyzdžiui, Rojus Mizara, M. Eglinis (Mejeris Elinas) — kelių propagandinių brošiūrėlių autorius, yra kiti panašūs vardai, tačiau Jakšto — nėra.

Aišku, būtų naivu tikėtis jį ten rasti. Sovietiniame gyvenime kultūrinis palikimas ideologiškai atseikėjamas, pasveriamas ir atitinkamai suskirstomas į priimtiną, pakenčiamą (komentarais palydint) ir atmestiną. Tai apsprendžia ir paskiro asmens nueito kelio bei jo įnašo likimą.

Paliekant šiuo atveju nuošalyje mokslinį Jakšto darbą, jo veiklą galima skirstyti į dvi stambias grupes: visuomeninę - ideologinę ir literatūrinę. Kaip visuomenininkas, jis buvo ypač iškilus katalikų autoritetas, M. Biržiškos žodžiais tariant, "vienas iš pačių didžiųjų povalančinių katalikiškų Lietuvos stulpų-veikėjų".[2] Sovietinėje terminologijoje tai paprastai reiškia: "klerikalinis, reakcinis, buržuazinis ideologas". Tokį toną jau anksčiau, be kitų, yra davęs pats V. Kapsukas-Mickevičius,[3] jo griežtai laikomasi ir šiandien. Ir toks sprendimas, žinoma, reiškia visuomeninės ir ideologinės Jakšto veiklos pasmerkimą ir atmetimą. Padėties beveik visai nepakeičia ir literatūriniai jo darbai, nes jie, apskritai tariant, turi mažesnės reikšmės už jo visuomeninę - ideologinę veiklą. Ir čia kaip tik ir glūdi Jakšto sovietinio vertinimo pagrindinė priežastis. Jeigu jo literatūrinis palikimas būtų žymiai augštesnio lygio, tada ir jo įnašui būtų skiriama tikrovę kiek daugiau atliepianti vieta mūsų literatūros raidoje, ir Jakšto vardas dažniau ir kiek teigiamesne prasme pasirodytų spaudoje. Panašiai, kaip elgiamasi su jo vienalaikiais ir bendraminčiais Maironiu ir Vaižgantu: nors labai atrinkti ir išcenzūruoti, jų raštai vis dėlto spausdinami; nors ir tendencingai, tačiau apie juos rašoma. Tuo tarpu Jakštas rašytojas, deja, neprilygsta, toli gražu, nei Maironiui, nei Vaižgantui. Todėl jo kūryba lengva ranka ir nurašoma: specialiai pabrėžiama formalinis jos ribotumas, o šiaip prie jos, remiantis Jakšto visuomenine veikla, prieinama iš ideologinio taško, šiuo pagrindu ji sukritikuojama ir suplakama su kitais to meto (ypač XIXa. pabaigos), net menkesniais, autoriais:

"... *buržuazinės ir savo esme reakcinės tendencijos ypač pasireiškė eilės poetų-kunigų ir apskritai klerikalinei ideologijai pasidavusių poetų raštuose. ... Rašinių, šmeižiančių kitas tautas, sėjančių šovinistinę tautų neapykantą arba propaguojančių religinę ideologiją bei prietarus, nemaža šiuo laikotarpiu yra prigaminę kunigai (S. Gimžauskas, A. Burba, A. Dambrauskas-Jakštas) ar pasidavę tai religinei nacionalistinei įtakai pasauliečiai (M. Slančauskas, Aug. Baranauskas, iš dalies taip pat J. Miliauskas, T. Žičkus ir kt.). Berods, toji jų "kūryba" apskritai yra ištisai tendencinga, kaltinė, neturi poezijos požymių ir stovi už jos ribų. Kai kurios meninės reikšmės jų kūryboje teturi tik tie kūriniai, kuriuose jie daugiau ar mažiau sugebėjo vystyti bendrus nacionalinio išsivadavimo motyvus, piešti peizažinius kaimo buities vaizdus ir pan."*[4]

Tokiu būdu nėra ko stebėtis, jeigu per ištisą 1944-1958 metų laikotarpį, sprendžiant iš bibliografinių duomenų, tėra pasirodęs tik vienui vienas straipsnelis, specialiai skirtas Jakštui. Nestebina ir to rašinio antraštė — "Tamsybės apaštalas A. Dambrauskas-Jakštas" *(Tiesa*, 1948 vasario 20 d.; autorius — B. Pranskus).[5]

Kadangi čia daugiau rūpi Jakšto literatūrinio darbo vertinimas, tai prie šios srities kiek plačiau ir apsistosime.

Nors ideologiškai pasmerktas ir atmestas, Jakštas nėra visai nutylimas bent stambesniuosiuose literatūros mokslo darbuose. Jo vaidmens mūsų literatūriniame ir, apskritai, kultūriniame gyvenime būta perdaug ryškaus, kad būtų galima jį išbraukti visiškai be jokio pėdsako. Tad surandama kompromisas: pateikiama iškreiptas ir sumenkintas jo vaidmuo bei reikšmė. Oficialųjį žodį taria Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto paruošta *Lietuvių literatūros istorija.* Šalia keliolikos pavienių faktinių paminėjimų,[6] nurodančių

Jakšto ryšius su spauda, santykius su kitais rašytojais bei jų kūryba ir pan., specialiai jam paskirta viena pastraipa (su nuotrauka), kurią čia ištisai cituojame:

"Vienas ryškiausių klerikalinės srovės atstovų buvo Aleksandras Dambrauskas - Adomas Jakštas (1860-1938), pradėjęs rašyti dar XIX a. pabaigoje. Jis redagavo pagrindinį klerikalinį žurnalą "Draugija", parašė daugybę kritikos straipsnių bei recenzijų iš lietuvių literatūros. Literatūros reiškinius Jakštas vertino reakcinės klerikalinės pasaulėžiūros požiūriu, vadovaudamasis scholastinės estetikos normomis, atvirai smerkė pažangius, revoliucinės dvasios kūrinius, šališkai šlovino net menkaverčius klerikalinių literatų rašinius. XX a. pradžioje Jakštas išleido du naujus savo eilėraščių rinkinius, pavadintus "Nakties matymai" (1906) ir "Rudens aidai" (1911). Šių rinkinių pagrindinis bruožas taip pat buvo religinis tendencingumas, ortodoksinės katalikybės dvasia, dalį jų sudarė religinės giesmės. Religinės ideologijos buvo persunkti ir patriotiniai Jakšto eilėraščiai. Poetiniu atžvilgiu vertingesni tie jo eilėraščiai ("Palangos jūra", "Pavasaris", "Paskutinis lapas" ir kt.), kuriuose apdainuojama gamta ir primygtinai nebrukami religiniai įvaizdžiai. Savotiškai įdomi Jakšto satyrinė poemėlė "Nakties matymai", iškelianti buržuazinės inteligentijos moralines ydas — kortavimą, girtavimą ir pan. Savo satyroje Jakštas paliečia ir kunigus:

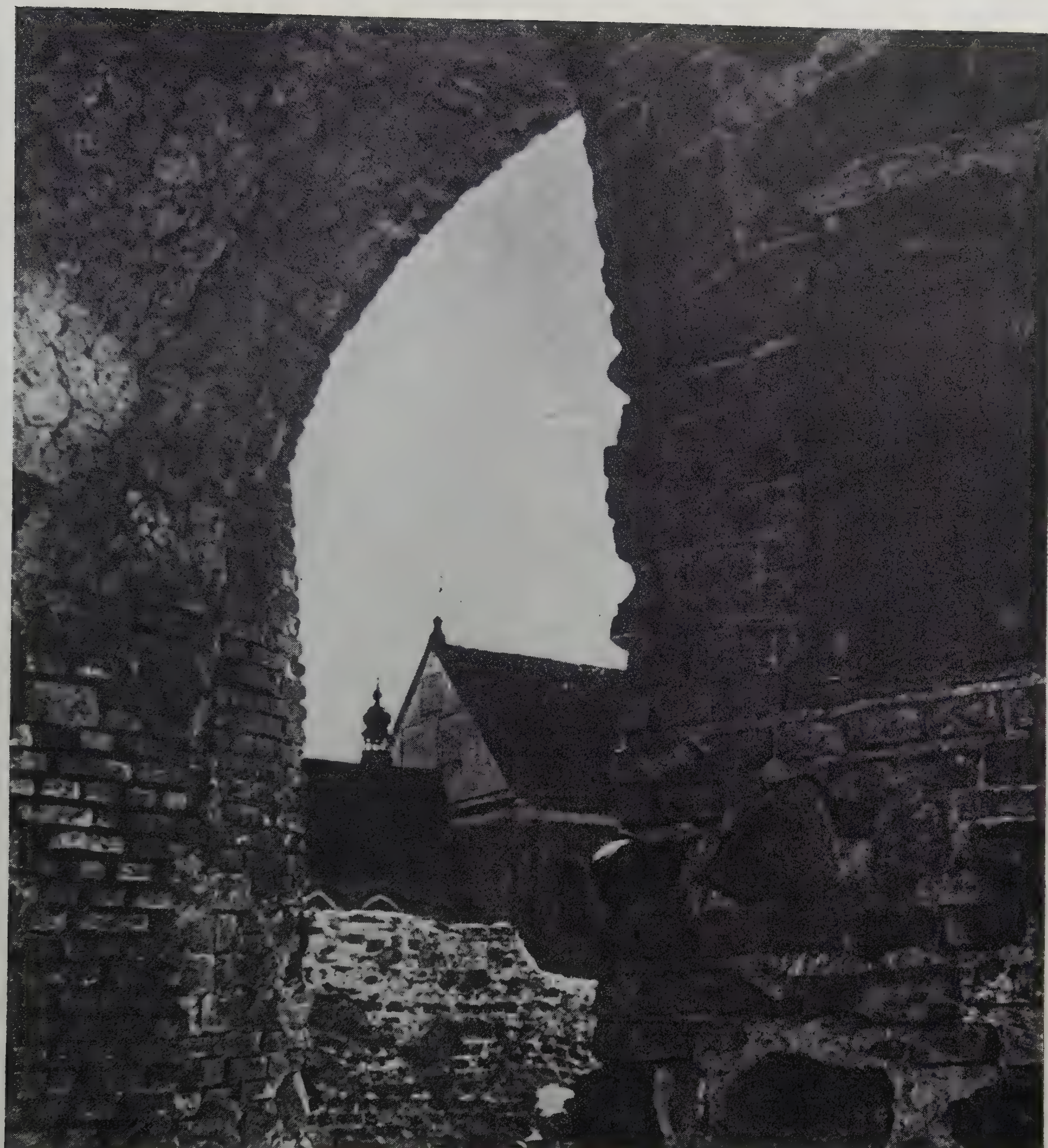
Ir sėdžia aplink daktarai, kunigai,
Tiesos apgynėjai, tautiečių vadai . . .
Nors sieloj kiekviens savo gin idealą,
Tačiau, susirinkę prie žaliojo stalo,
Iš vieno tris priešus visi ima vyt —
Sveikatą ir turtą, ir laiką žudyt.

Tačiau ir šioje satyroje Jakštas neišvengė išpuolių prieš socialistus, religinio moralizavimo."[7]

Tai viskas. Nėra reikalo šios ištraukos nagrinėti, nes joje naudojami kriterijai ir metodas yra savaime aiškūs. Toks Jakšto kūrybos interpretavimas yra standartinis. Galima nebent tik pridurti, kad jo kūriniai kartais panaudojami ir kaip priemonė ideologiškai priešingų jo vienalaikių literatūriniams nuopelnams iškelti. Pavyzdžiui, S. Matulaičio kritikos straipsnių teigiamu bruožu laikoma ypač tai, kad "jis drąsiai pakėlė kritiko plunksną prieš A. Jakšto klerikalinę poeziją ir, pagrįstai atskleidęs jos antiliaudinį pobūdį, atmetė kaip netinkamą darbo žmonėms".[8]

Atskiro dėmesio verta Jakštui *Lietuvių literatūros istorijoje* skiriamos vietos apimtis — vos viena pastraipa. Žinoma, dėl ribotos jo kūrybos reikšmės, atitinkamai proporcingas tokiame leidinyje turi būti ir pats nagrinėjimas. Tačiau, deja, toji tariama proporcija tuoj pat tampa grubia disproporcija, kai pamatai, jog toje pačioje knygoje daugiau vietos ir reikšmės, negu Jakštui, skiriama, pavyzdžiui, Kostui Stikliui, Juozui Baltrušaičiui-Mėmelei, Vandai Didžiulytei, Jonui Šepečiui ir Vladui Rekašiui,[9] o šiaip spaudoje su dideliu rimtumu traktuojama tokie vėlesni vardai kaip Arturas Regratis, Alksas Maginskas, Aleksas Jasutis, Andrius Dabulevičius, Bonaventūras Pauliukevičius ir, pagaliau, pats dažno šių autorių atradėjas, propaguotojas ir jų rašinių redaktorius profesorius Bronius Pranskus-Žalionis (čia turima galvoje jo poezija). Nors visų jų meninis lygis svyruoja tarp grafomanijos (šis terminas čia vartojamas apgalvotai, ne iš įsibėgėjimo) ir elementarumo, dažno "kūryba" dedama į antologijas,[10] leidžiama atskiromis knygomis,[11] kartais įtraukiama net į moksleiviams skirtą "Mokinio bibliotekos" seriją,[12] apie kai kuriuos rimtu veidu rašoma studijiniai straipsniai,[13] atskiros knygelės,[14] jie paliečiami net konspektyviose ribotos apimties literatūros raidos apybraižose.[15] Žodžiu, visi jie ryškiai figūruoja sovietiniai suprastoje lietuvių literatūroje, nors jo "kūryba", pasinaudojant anksčiau cituotais B. Pranskaus žodžiais, tikrai "yra ištisai tendencinga, kaltinė, neturi poezijos požymių" ir neabejotinai "stovi už jos ribų" Šios disproporcijos—t.y. kraštutinio nuvertinimo šalia tolygaus pervertinimo—priežastys labai aiškios ir paprastos: minėtieji autoriai vieni, sovietine terminologija tariant, yra "demokratinės realistinės krypties rašytojai", kiti — "revoliuciniai, proletariniai poetai", treti—komunistinio pogrindžio nariai, bandę savo plunksną ir literatūroje, žodžiu, visi — "audroms siaučiant", taikstęsi arba tiesiog stovėję po "raudonąja vėliava"; tuo tarpu Jakštas — "nacionalistinės buržuazijos, reakcinio klerikalizmo ideologas". Kitaip tariant, tendencija tendencijai nelygu.

Didesnio svorio už Jakšto poeziją turi jo kritika. Jis buvo vienas ankstyvųjų, produktyviausių mūsų literatūrinio gyvenimo kritikų. Turint galvoje, kad kritikai pas mus visada buvo labai negausūs, Jakštui tenka dar svaresnis vaidmuo mūsų literatūrinės kritikos raidoje. V. Mykolaičio-Putino žodžiais tariant, Jakštas "per visą eilę metų . . .. buvo vienintelis recenzentas ir kritikas sistematiškai ir reguliariai sekęs naujus literatūros dalykus ir aiškiai griežtai reiškęs apie juos savo nuomonę".[16] Taip, jo

Kauno Kunigų Seminarija pro pilies griuvėsius

kritika buvo atvirai ir kraštutiniškai ideologinė. Tačiau, žiūrint griežtai teoretiškai, kuo tokiu atveju Jakštas skiriasi, sakysim, nuo K. Korsako, kurio kritikos pagrindas yra taip pat ryškiai ideologinis? Žinoma, sovietinis literatūros mokslas šitaip klausimo statyti negali, nes Jakšto ideologija ir tuo pačiu estetinė jo kritikos samprata yra savaime pasmerkta ir atmesta, o Korsako — priimta. Todėl ir Jakšto kritika, nežiūrint didesnio jos svorio už kūrybą, susilaukia beveik tokio pat likimo, kaip ir poezija.

Ką sako apie Jakštą-kritiką *Lietuvių literatūros istorija,* jau matėme. Tą patį ir beveik

tais pačiais žodžiais pakartoja ir literatūros vadovėlis:

"Literatūros kritikoje (vad. "reakcijos laikotarpyje", t.y. po 1905 m. — A.B.) daugiausia reiškėsi klerikalinės krypties atstovas A. Jakštas-Dambrauskas, kuris savo redaguojamame "Draugijos" žurnale recenzuodavo naujai pasirodžiusias knygas. Recenzijose A. Jakštas stengėsi iškelti klerikalinius, dažnai menkaverčius autorius ir visaip niekinti demokratinius, pažangiuosius rašytojus."[17]

Tuo pačiu keliu eina ir esmėje nieko nauja neduoda ir specialiai kritikos raidą iki 1917 m. nagrinėjančios studijos, iš kurių normaliu atveju kaip tik reikėtų tikėtis platesnio ir išsamesnio žvilgsnio.[18] Jose to laikotarpio kritika skirstoma, iš vienos pusės, į realistinę, kurią sudaro demokratinė (J. Mačys-Kėkštas, J. Šliupas, V. Kudirka, S. Matulaitis, P. Višinskis, J. Biliūnas), ir marksistinę (V. Kapsukas-Mickevičius), o iš kitos — į buržuazinę, kuri apima liberalinę (siejama daugiausia su *Aušra*), modernistinę-dekadentinę (J.A. Herbačiauskas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė) ir klerikalinę kritiką. Pastarajai priklauso Jakštas. Kalbant apie šią kryptį iki 1905 m., Jakšto kritika specialiau nenagrinėjama: šalia pavienių epizodų, ji apibendrinama su kitų tos grupės kritikų (A. Pakalniškio, A. Kaupo, J. Tumo-Vaižganto) darbais:

"Obskurantiška, dogmatiška, įkūnijusi savyje viską, kas nukreipta prieš pažangą, klerikalinė kritika atstovavo antiliaudinių jėgų kultūrai. Ji kartu su liberaline kritika sudarė bendrą frontą prieš demokratinę lietuvių literatūrą, jos idėjinį kryptingumą, liaudiškumą."[19]

Be to, dar pastebima, jog šios krypties kritikai

"savo rėksmingais ir primityviais straipsniais... grindė dogmatinį estetizmą, paremtą religinėmis normomis, kurio principus jau vėliau formulavo A. Jakštas savo "Amžinajame Logose" ir vystė kiti kritikai "Draugijoje" bei kitoje klerikalinėje spaudoje."[20]

Ypač našiai, kaip kritikas, Jakštas ėmė reikštis pradedant 1907 m. Tačiau ir to laikotarpio (tikriau, jo dalies — 1905-1917) kritikos raidą nagrinėjanti studija, būdingai apribota vad. realistine (demokratine ir marksistine) kryptimi, išsamesnio Jakšto kritikos įvertinimo neduoda. Vienok šiaip labai ribotoje vad. klerikalinės kritikos apžvalgoje vis dėlto pateikiama kol kas plačiausias Jakšto vaidmens aptarimas:

"Vadovaujama vieta klerikalinėje kritikoje tenka pačiam "Draugijos" redaktoriui A. Jakštui-Druskiui. Jo, kaip kritiko, didelis produktyvumas, aštri plunksna, taiklaus žodžio dovana padarė jį ryškia to meto literatūrinio gyvenimo figūra. Tiesa, jo vaidmenį lietuvių literatūroje tenka apibūdinti kaip giliai reakcinį. Nemenkas A. Jakšto kritiko talentas, tarnaudamas minties ir formos konservatyvumo gynimui, nedavė ir negalėjo duoti teigiamų vaisių— jo sprendimų, pagrįstų dogmatiška idealistine grožio filosofija, neteisingumas pernelyg akivaizdus. Teoretiškai realizmo nepuldamas, priešingai, tarsi jį dar ir gindamas savo kovoje prieš dekadentus, A. Jakštas stovėjo iš esmės realizmui svetimose pozicijose; jis pasisakydavo prieš socialistinės tikrovės analizę ir kritiką prieš esmingiausius progresyvios realistinės literatūros bruožus. Dar daugiau. Būdamas vienas iš kovingiausių klerikalinės ideologijos reiškėjų, jis plačiai propagavo literatūrą, ginančią viešpataujančius socialinius santykius, ir niekino kiekvieną kūrinį, kuriame reiškėsi antiklerikalinės tendencijos arba kuris žadino į kovą dėl teisingesnio visuomenės sutvarkymo, skelbė socializmo idealus."[21]

Įdomu, kad čia užuomina, o kitur konkrečiau,[22] kaip teigiamas bruožas, nurodoma Jakšto prieštaravimas "dekadentams" (t.y. naujosioms XXa. pradžios mūsų literatūros kryptims), nors faktiškai tai kaip tik ir buvo vienas didžiausių jo kritikos trūkumų: būdamas konservatyvus, Jakštas negalėjo pritarti to meto naujiems, ypač eksperimentuojantiems, kūrybiniams polėkiams. Tad sovietiniame aptarime ir šiuo atveju iškreipiama jo kritikos reikšmė.

Kadangi trečiasis *Lietuvių literatūros istorijos* tomas, kuris apims nepriklausomybės metus, dar nepasirodė, tad nėra ir oficialaus to laikotarpio kritikos, taigi ir Jakšto, aptarimo. Tačiau tai tik akademiškas trūkumas, nes (1) žvelgiant teoretiškai, savaime aišku, jog bus atitinkamai pratęstas ankstesnės Jakšto kritikos interpretavimas bei vertinimas, o (2) tam jau yra konkrečių duomenų, kuriuos pateikia paskiros, kitus literatūrinius klausimus nagrinėjančios, studijos. Kaip ir reikėjo laukti, daugiausia Jakštas puolamas už jo griežtą opoziciją *Trečiam Frontui*, už jo kvietimą "organizuoti 'bolševizmo agentų' poezijoje izoliavimą".[23]

Susumuojant galima tarti, jog Jakšto kūryba, daugiausia dėl ideologinių priežasčių, atmetama, nežymiai išskiriant kai kuriuos gamtą apdainuojančius eilėraščius ir, iš dalies, satyrinę poemą "Nakties matymai". Nors kiek daugiau dėmesio susilaukia kritiniai darbai, nors pripažįstama jam vadovaujama vieta vadinamoje klerikalinėje kritikoje, nors jis

laikomas ryškia, aštrios plunksnos ir didelio produktyvumo figūra savo meto literatūriniame gyvenime, tačiau jo vaidmuo aptariamas kaip giliai reakcinis, kiek teigiamiau atsiliepiant apie jo nepritarimą XXa. pradžios naujosioms ("dekadentinėms") mūsų literatūros kryptims. Šiaip visą Jakšto literatūrinį darbą nusako aptarimas, kurį tikrai suprasti ir skonį pajusti reikia orientuotis sovietinėje terminologijoje, "jėzuitiškas literatas".[24]

Turint galvoje šitokį Jakšto vertinimą, reikėtų laukti, jog jo kūryba Lietuvoje nespausdinama. Taip ir yra. Tačiau išskirtina štai koks atvejis.

Paskutiniojo karo metu, propagandiniais tikslais ir sovietų armijoje buvusių lietuvių karių "moralei pakelti", buvo išleista keletas lietuvių literatūros rinkinėlių. Be grynai sovietinio turinio knygelių būta ir tokių, kurias sudarė tautiškai lietuviško, net patriotiško, dažniausiai antivokiško pobūdžio įvairių autorių literatūriniai dalykėliai, neišskiriant ir "Lietuviais esame mes gimę"![25] Ten, šalia K. Donelaičio, M. Valančiaus, S. Daukanto, J. Jonilos-Žiliaus, Maironio, Vydūno, net F. Kiršos ir kitų, randame ir Jakšto kūrybos pavyzdžių. O vieno tokio rinkinio bio-bibliografinėse pastabose K. Korsakas apie patį Jakštą štai kaip rašo:

"Jakštas Adomas (tikroji pavardė Dambrauskas, Aleksandras, 1861 (t.y. 1861—A.B.) — 1938). Poetas ir kritikas, katalikų dvasinės akademijos profesorius, kunigas, prelatas. Redagavo žurnalą "Draugija".

Jo kritiniai raštai surinkti knygose "Naujoji lietuvių literatūra," t. 1-2 (t.y. "Mūsų naujoji — literatūra" — A.B.). "Užgesę žiburiai", "Meno ir literatūros problemos" (t.y. "Meno kūrybos problemos" — A.B.) ir kt. Jakšto eilėraščiai pasirodė jo rinktinėje "Lyrika". Jakštas daug rašė publicistinėmis temomis, taip pat matematikos, kalbotyros ir religijos klausimais."[26]

Taigi, rašoma faktiškai, nors ir ne be klaidų, ramiai, lyg tai būtų ne tas pats "jėzuitiškas literatas". Žodžiu, kai Sovietų Sąjunga buvo priremta prie sienos, prireikė ir Jakšto.

---

1 **Literatūros ir meno metraštis 1960** (Vilnius, 1960).

2 **Lietuvių Enciklopedija**, IV, p. 259.

3 V. Kapsukas, **Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia.** 2-sis leidimas (Vilnius, 1958), p. 19.

4 B. Pranskus, "Devynioliktojo amžiaus lietuvių poezija", antologijoje **Lietuvių poezija: XX amžiaus** (Vilnius, 1955), p. 19.

5 **Tarybinis lietuvių literatūros mokslas ir kritika apie literatūrinį palikimą (1944-1958).** Bibliografinė rodyklė. Paruošė E. Stanevičienė (Vilnius, 1959), p. 21. Plg. taip pat **Lietuvos TSR žurnalų ir laikraščių straipsniai 1948.** Valstybinė bibliografija (Vilnius, 1954), p. 124. — Šis straipsnis, deja, buvo neprieinamas, tačiau jo antraštė, tikriausiai, atliepia ir turinį. Įdomu dar pastebėti, kad, sprendžiant iš paskelbimo datos, tas straipsnis buvo išspausdintas Jakšto 10 m. mirties sukakties proga. Matyt, 1948 m. toks "paminėjimas" dar buvo reikalingas. Tačiau 1958 m., jeigu anksčiau nurodytoji bibliografija yra iš tiesų pilna, jau nebuvo jokio straipsnio. Pagal 1959 m. ir 1960 m. pirmojo pusmečio bibliografinius duomenis, atrodo, kad ir tuo laikotarpiu specialiai apie Jakštą niekur spaudoje nebuvo rašyta.

6 **Lietuvių literatūros istorija,** t. 2: Kapitalizmo epocha (1861-1917). Redagavo K. Korsakas (Vilnius, 1958), p. 87, 88, 109, 125, 203, 242, 287, 292, 314, 343, 417, 477.

7 Ten pat, p. 344-345.

8 A. Sprindis, "S. Matulaitis", Stasio Matulaičio knygoje **Atsiminimai ir kiti kūriniai** (Vilnius, 1957), p. 9. Vienok čia pastebėtina, kad ir šis S. Matulaičio krtkos bruožas, kaip jį čia formuluoja A. Sprindis, yra nuspalvintas dabartine societine terminologija. Kaip matyti iš pačios čia liečiamos S. Matulaičio recenzijos ("Dainų skrynelė", toje pačioje knygoje, p. 333-337), nors jis ir pasisako griežtai prieš religinius Jakšto poezijos bruožus, tačiau "antiliaudinio pobūdžio atskleidimais" bei "netinkamumu darbo žmonėms" nesišvaisto. Žodžiu, Jakštui kliūva ir aplinkiniais keliais, per jį iškrepiamas ir kito asmens literatūrinis darbas.

9 **Lietuvių literatūros istorija,** t. 2, p. 533-542.

10 **Audroms siaučiant.** Sudarė, pratarmę ir pastabas paruošė B. Pranskus (Vilnius, 1955); **Po raudonąja vėliava.** Sudarė B. Pranskus (Vilnius, 1956).

11 A. Jasutis, **Rinktinė** (Vilnius, 1954) ir **Internacionalas karceryje** (Vilnius, 1958); A. Regratis, **Rinktinė** (Vilnius 1949); A. Maginskas, **Rinktinė** (Vilnius, 1950); A. Dabulevičius, **Mano tėvynė** (Vilnius, 1960); B. Pauliukevičius, **Berno vargai** (Vilnius, 1960); B. Pranskus-Žalionis, **Į ateitį šviesią.** Eilėraščiai (Vilnius, 1959).

12 A. Regratis ir A. Maginskas, **Eilėraščiai ir apsakymai** (Kaunas, 1956).

13 B. Pranskus, **Lietuvių litaratūros gretose.** Straipsnių rinkinys (Vilnius, 1959), p. 374-382, 503-532; P. Užkalnis. **Majakovskis ir lietuvių literatūra** (Vilnius, 1955), p. 61-66. Šitokio lygio poetų nagrinėjimų ypač apstu V. Kubiliaus studijoje (disertacijoje) **Revoliucinė lietuvių poezija 1890-1907 metais,** išsp. knygoje **Literatūra ir kalba, III** (1958), p. 111-300. Plg. dar įvadus, dažniausiai B. Pranskaus, augščiau minėtiems (išnašoje 11) leidiniams; be to, žr. bibliografinius duomenis knygoje **Tarybinis lietuvių literatūros mokslas ir kritika apie literatūrinį palikimą,** p. 37-38, 51-52.

14 Vytautas Svetulaitis, **Arturas Regratis** (Vilnius, 1958).

15 **Tarybinės lietuvių literatūros istorijos apybraiža** (Vilnius, 1956), p. 24, 30. Plg. dar K. Korsakas, "Lietuvių literatūros tyrinėjimas tarybiniais metais", **Literatūra ir kalba, III** (1958), p. 19-20.

16 **Lietuvių Enciklopedija, IV,** p. 260.

17 J. Būtėnas, **Lietuvių literatūros vadovėlis, II** dalis. 3-sis leidimas (Kaunas, 1960), p. 129.

18 A. Sprindis, **Lietuvių literatūrinė kritika 1861-1905** (Vilnius, 1957); V. Zaborskaitė, **Realizmo klausimai 1905-1917 metų lietuvių literatūros kritikoje** (Vilnius, 1957).

19 A. Sprindis, **Lietuvių literatūrinė kritika 1861-1905,** p. 134.

20 Ten pat, p. 134.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

VINCO RAMONO "MIGLOTAS RYTAS"

Vincas Ramonas — vienas tų lietuvių rašytojų, kuris su savo naujais raštais retai tepasirodo viešumoje. Sunku atspėti tų jo ilgų tylų visas priežastis. Bet viena jų tikriausiai bus jo baimė pasikartoti savo kūriniuose, ko neišvengia tie rašytojai, kurie arba stengiasi pasiekti skaitytojuose tokio populiarumo, kad apie juos nuolat kalbėtų, arba kurie nori pragyventi iš savo talento. V. Ramonas nei vieno, nei antro nesiekia ir, atrodo, terašo tada, kai pajunta vidinį reikalą ką nors naujo ir įdomaus pasakyti. Tai paliudija pats rašytojas savo pasikalbėjime su "Draugo" redaktorium dr. kun. J. Prunskiu 1950. VIII.1. Tada apie savo "Kryžių" romano kūrybinį procesą rašytojas šitaip pasisakė: "Parašiau per tris mėnesius. Tada buvau gimnazijos mokytojas ir rašiau romaną, taigi dirbdavau po 12-14 valandų per dieną. Kada turėjau idėją, vaizdą ir gyvus žmones prieš akis, tada reikėjo sėdėti ir rašyti. Prieš rašydamas dvi savaiti "nieko neveikiau", tik vaikštinėjau po miesto sodną ir galvojau. Tas "nieko neveikimas" iš tikrųjų tai buvo romano sukūrimas".

Šis pasisakymas nurodo, kad V. Ramonas rašo greit ir intensyviai, bet tik tada, kai jo įspūdžiai bei mintys yra iš anksto taip susikristalizavę, kad rašytojas pajunta vidinį reikalą jiems duoti dailią žodinę išraišką. Tai reiškia, kad V. Ramonas nesirikiuoja į gretas tų rašytojų, kurie turi tik gana miglotą vaizdą apie savo kūrinį, prieš jį rašydami. Ilgas atostogavimas bei laukimas, kol įspūdžiai ir mintys iš pasąmonio susikristalizuos sąmonėje, nurodo, kad V. Ramono kūriniai yra susiję su jo asmens giliosiomis aspiracijomis, o ne su progomis bei visuomeninio gyvenimo aktualijomis, nors rašytojas pats liudija, kad medžiagą savo svarbiesiems personažams jis paima iš gyvenimo.

Sakysim, daug kam lietuvių skaitytojų atrodo, kad V. Ramono romanai "Dulkės raudoname saulėleidy" ir "Kryžiai" yra pirmosios sovietinės okupacijos Lietuvoje įspūdžių pažadinti kūriniai. Tuo tarpu pats rašytojas tvirtina, kad ne tos okupacijos sukelto sukrėtimo pavaizdavimas buvo svarbiausias jo kūrybinis uždavinys, bet noras parodyti keletą lietuvių gyvenime pastebėtų charakterių, kurie romanuose gavo Norkaičio, Kreivėno ir Grušto vardus, o sovietinės okupacijos istorinis fonas bei aplinkybės romanams buvo rašytojo pasirinktos todėl, kad anuo laiku (1942 m.) niekas kitas apie aną kruviną mūsų istorijos lapą nerašė.

Kad ne visuomeninės aplinkybės, o žmonės bei jų vidinis gyvenimas yra V. Ramono pagrindinis kūrybinis uždavinys, tai atskleidžia ir jo naujausioji knyga "Miglotas rytas". Čia yra sudėti trys apsakymai arba novelės, kurių veiksmas išsiskleidžia skirtingose istorinėse aplinkybėse, tačiau joms autorius tiek mažai teskiria dėmesio, kad vieno tų apsakymų — Migloto ryto — laiko aplinkybės visai neaiškos. Galima manyti, kad ten vaizduojamas Rukšienės ir Varnagirio susitikimas, meilė ir persiskyrimas vyko prieš pirmą pasaulinį karą, bet tai galėjo būti taip pat po jo. Tačiau socialinė aplinka ir socialinė veikėjų kilmė V. Ramono romanuose ir "Migloto ryto"

---

21 V. Zaborskaitė, **Realizmo klausimai 1905-1917...**, p. 47-48.

22 Ten pat, p. 51.

23 P. Užkalnis, **Majakovskis ir lietuvių literatūra**, p. 106. Plg. dar D. Sauka, **Salomėjos Nėries kūryba 1921-1940** (Vilnius, 1957), p. 58. — Šia proga verta prisiminti, kad to meto lietuviškoji komunistinė spauda, ypač V. Kapsukas-Mickevičius Maskvoje leidžiamame ir redaguojamame **Priekalo** žurnale, ir pati partija rodė **Trečiam Frontui** didelį nepasitikėjimą, aštriai jį kritikavo, apkaltino "pakeleiviškumu" ir pan. Žodžiu, šį kartą Jakštas ir amžinieji jo oponentai atsidūrė toje pačioje pusėje. Tik, žinoma, pirmasis dėl to, kad **Trečias Frontas** jam buvo raudonas, o antrieji — kad nepatikimas t.y. neužtektinai raudonas. Plg. V. Galinis, **Petro Cvirkos apsakymai** (Vilnius, 1954), p. 69-70; P. Užkalnis, **Majakovskis ir lietuvių literatūra**, p. 103-104; **Tarybinės lietuvių literatūros istorijos apybraiža**, p 25-26; I. Lempertas, "Revoliucines jėgos ir proletariato sąjungininkai Lietuvoje fašistinės diktatūros laikotarpiu (1926-1940)", **Vilniaus Valst. V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai, XXX: Istorija, II** (1960), p. 43-46.

24 P. Užkalnis, **Majakovskis ir lietuvių literatūra**, p. 94.

25 **Dainų rinkinys** (Balachna, 1942); **Didysis lietuvių tautos priešas.** Lietuvos rašytojai apie mūsų tautos ilgaamžę kovą su vokiškaisiais grobikais (Brooklyn, 1942) — nors išleista Brooklyne, tačiau paruošta sovietinių lietuvių rašytojų; **Amžinoji neapykanta.** Lietuviai rašytojai prieš vokiškuosius grobikus. Paruošė K. Korsakas (Maskva, 1942) ir kiek sutrumpintas pastarojo rinkinio rusiškas leidimas **Vekovaja nenavist** (Moskva, 1943). Plg. taip pat **Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda 1941-1944** (Iki Lietuvos TSR išvadavimo). Valstybinė bibliografija (Vilnius, 1955), p. 23-24, 26-27, 31.

26 **Vekovaja nenavist**, p. 48.

apsakymuose labai aiški, nes ji žmonių psichei daug svarbesnė negu istorinis momentas. Bet ir šitų socialinės aplinkos momentų rašytojas specialiai neaprašinėja ir jais veikėjų psichikos negrindžia, kaip tai daro natūralistai ir socialistinio realizmo adeptai. V. Ramonui socialiniai momentai svarbūs tiek, kiek jie įžiebia jausmų konfliktus arba patarnauja jų įtampai palaikyti. Kad socialiniai personažų skirtumai nėra esminiai arba būtini žmonių konfliktuose, geriausiai paliudija V. Ramono "Raudonos skarelės" apsakymas. Ten atvaizduota meilė tarp Agotos ir Miko baigiasi kruvinu persiskyrimu visai ne dėl socialinių skirtumų (abu partneriai yra vieno ūkininko samdiniai), bet dėl apgavystės ir neištikimybės, kurios pastumia Agotą į kruviną kerštą. Taigi iš to apsakymo ryškiausiai matyti, kad V. Ramono kūrybinis dėmesys telkiasi ne aplink socialinį žmogu, bet iš esmės apie jo psichiką — jos emocijų bei aistrų konfliktus. Asmenis, kurie neturi augštesnių kultūrinių bei religinių tikslų, prie tų konfliktų dažniausiai priveda seksualinė jų prigimtis bei materialinių gerybių geismas.

Kadangi V. Ramonas dažnai savo herojais pasirenka Lietuvos kaimo ar nedidelių miestų gyventojus, neaugštos kultūros žmones, todėl jo vaizduojamus konfliktus dažnai sumezga bei atmezga vyro-moters meilė ir oportunistiniai naudos interesai, nors jie ir nėra lemiantieji.

Tai matyti visuose trijuose "Migloto ryto" apsakymuose. Jų visų pagrindinė tema yra meilė, tačiau kaip įvairiai ji skamba kiekviename kūriny! Pirmojoj "Migloto ryto" istorijoj, kurios vardu pavadinta visa knyga, V. Ramonas pasakoja vidurinio amžiaus (pagyvenusių) kaimiečių meilę. Todėl ji atvaizduota be staigių aštrių susikirtimų, bet sumišusi su garbės bei naudos išskaičiavimais, kurie turi didelės reikšmės partnerių persiskyrimui. Tuo tarpu "Raudonoj skarelėj" jaunų dviejų samdinių, tarnaitės Agotos ir berno Miko, meilė prieina prie bendro nuopulio ir baigiasi kruvina mirtimi. Čia oportunistinė neištikimybė meilę pražudo nepataisomai. Trečiojoj, "šaltų vandenų", didžiausioje rinkinio istorijoj, kurią čia vadinsime apysaka, V. Ramonas vaizduoja jaunos ūkininko tarnaitės Uršulės Trečiokaitės ir jos šeimininkų Vaičių sūnaus, puskarininkio Antano meilę. Ji atrodo net stipresnė ir gaivalingesnė negu "Raudonoje skarelėje", bet baigiasi rezignacija ir persiskyrimu dėl partnerių nevienodų dorovinių pažiūrų į meilę bei šeimą. Tą iširimą nulemia ne socialiniai skirtumai ir ne naudos interesai, bet psichiškai moraliniai skirtumai. Šitokia antinatūralistinė pabaiga jau sugestionuoja, kad "šaltų vandenų" apysaka nėra eilinė. Arčiau prisižiūrėję, prieiname išvadą, kad tai geriausias kūrinys "Migloto ryto" rinkiny.

"Šaltuose vandenyse" iš tikrųjų sutinkame nevieną charakteringa bruožą V. Ramono kūrybai. Pirmiausia čia susiduriame su intensyviais jausmais, kuriuos veikėjai vengia parodyti, slėpdami juos savo gelmėse, bet apie kuriuos jie mąsto, nors galutinai jų paslėpti nepavyksta. Juos dažniausiai atskleidžia impulsyvūs gestai ir veiksmai, tylos momentai ir replikų nebaigti sakiniai bei autoriaus psichologiškai taiklūs arba vaizdingi posakiai. Šitą augštą užuominų meną "Šaltuose vandenyse" padaro prasmingesnį negu kitur du moteriški personažai — tarnaitė Uršulė ir padienė darbininkė, apysenė davatka Darata. Psichologiniu ir meniniu atžvilgiu nieko negalima prikišti nė trečiam svarbiam apysakos veikėjui Antanui Vaičiui. Jis tik gal neatrodo toks originalus, kaip anos dvi moteriškės, nes savo laikysena jis iš dalies primena studentą Žolyną iš "Dulkių raudoname saulėleidy". Tuo tarpu Uršulė ir Darata ne tik nieko neprimena iš ankstybesnių Ramono veikėjų, bet jos dar yra atvaizduotos ypatingai ryškiai bei gyvai ir drauge pakeltos į augštesnį moralinės kultūros lygį, kokiame rašytojai (ne tik mūsiškiai, bet ir kitų literatūrų autoriai) nėra linkę vaizduoti nei kaimo jaunų tarnaičių, nei senmergių arba davatkų. Jei jau jie pasirinkdavo (arba pasirenka) jas savo pasakojimų herojėmis, tai, kaip taisyklė, jie tas moteriškes vaizduodavo pagal natūralistinį šabloną degraduotas ir suštampuotas kokia nors yda. Ypač nemėgstama ir štampuota, lyg nežmogus, o savotiška ragana, iš rašytojų plunksnos išeidavo senmergė arba davatka.

Su "šaltų vandenų" Darata V. Ramonas pasirodo ne tik išsivadavęs iš natūralistiško šablono, bet aiškiai jį atmetęs. Tiesa, jo Darata nėra kokia nors šventoji. Ji jaunystėje kadaise turėjo nelaimę susilaukti nelegalaus kūdikio, kuris mirė mažas. Todėl senatvėje ji piktai nudžiunga, kai kokia nors mergina pasirodo savo rūtų vainikėlį sušėrusi žirgeliui. Darata ir jaunų merginų nemėgsta, bet nevisų, nes ji nuoširdžiai myli Uršulę, stengdamosi ją įvairiai globoti, kad ši jauna ir graži mergina nesukluptų meilėje nepataisomai. Bet Darata vyro-moters meilės neniekina. Priešingai. "Tai geriausias daiktas iš visų daiktų, kuriuos Viešpats Dievas mums davė. Ugnelė ta . . . Tik reikia, kad nepurkštelėtų, kaip parakas. Reikia, kad degtų lėtai, ilgai, kaip didelė didelė žvakė. Neišsisuksi, kad ir kaip norėsi. Nuo meilės nepabėgsi, kaip nuo mirties", sako Darata. Stengdamasi, kad meilė ilgai ir skaisčiai šildytų neprityrusią mielą Uršulę, Darata tam sunaudoja visą iš gyvenimo pasisemtų žinių enciklopediją ir visą savo judrią bei iškalbią diplomatiją. Ji nėra tokia švelni, kaip A. Vaičiulaičio seserys Morta ir Ona, nes ji turi aštrų liežuvį, moka taikliomis replikomis nuginkluoti kitus, bet ji mėgsta vaizdingus sąmojingus posakius ir humorą, nurodantį, kad jos širdies gelmėje glūdi meilė, kuri išvirsta energinga globa kenčiančiai ir su meile bekovojančiai Uršulei. Tai leidžia nujausti, kad gyvenimo kartūs patyrimai ir bažnyčioj girdėti krikščioniški pamokymai Daratoje neliko bergždi, bet tapo jos moralinės asmenybės dalimi. Darata — ne suakmenėjęs, primityvus gamtos padaras, kaip žemaitės kaimo tamsuoliai, bet jau krikščioniškos kultūros apdailinta būtybė. Tai neabejotinas V. Ramono kūrybinis laimėjimas.

Jis dar ryškiau atsiskleidžia Uršulės Trečiokaitės, kaimo tarnaitės, personaže, t.y. tokiame personaže, kuris nuo A. Vienuolio Veronikos "Paskenduolėj" neturėjo gero vardo beveik taip pat, kaip davatka. Ir Alė Rūta savo "Trumpoj dienoj," pasakodama Bronės trumpo gyvenimo ilgoką biografiją, neišvengė tos simpatingos tarnaitės pažeminimo, padarydama ją nėščią, tartum nuodėmingi lytiniai santykiai būtų kaimo tarnaitės esminis bruožas. Gal nepastoviame ir sunkiame tarnaičių gyvenime anos rūšies nelaimių joms pasitaikydavo dažniu negu ūkininkų dukroms, kurios būdavo labiau globojamos ir ginamos, tačiau tai nepateisina rašytojų nuėjimo į šabloną. "Migloto ryto" apsakymuose V. Ramonas pasirodo to šablono priešininkas. "Raudonoj skarelėj" pavaizdavęs Agotą, kuri, berno Miko apgauta, jam kruvinai atkeršija, "Šaltuose vandenyse" jis sukūrė skaidrią ir nepaprastai gyvą tarnaitę Uršulę.

Ji morališkai skaisti išėjo ne todėl, kad būtų buvusi nejautri vyriškio meilei. Priešingai, šituo atžvilgiu ji atvaizduota labai moteriška. Šitas instinktas joje pradėjo pabusti, dar tebebūnant piemenaite. Bet šitam eroso pabudimui atskleisti rašytojas pavartoja švarius dažus. Pvz., jis primena, kad piemenaitė Uršulė

"imdavo po kelis kartus per dieną upely mazgotis rankas ir kojas, kad vis būtų baltos. Po kelis kartus per dieną ji išsipindavo ir vėl susipindavo kasas. Pindavo ir šypsodavosi: tokių sunkių, tankių kasų neturėjo net nė vyresnės už ją merginos". Rašytojas taip pat primena, kaip Uršuliukė iš bandos išsirinkdavo vieną avytę, kurios akys buvo gražesnės, vilnos švelnesnės, baltesnės ir švaresnės negu kitų. Ji tai avytei duodavo plutų, papuošdavo gėlių vainiku ir glostydavo. Vieną kartą beglostant avytę, jai kilo klausimas: ar ir Igno plaukai tokie švelnūs? Dėl to nuraudus, Uršuliukė tuoj savo avytę pavarė — jai duonos plutų daugiau nebeduodavo ir nebeglostydavo. Mergaitė pajuto, kad per tą avytę ateina pagunda. Jos mergaitė vengia, nes pavyzdinga motina ją buvo išauklėjusi krikščioniškai. Todėl nenuostabu, kad suaugusi į merginą, sulaukusi 19 metų, Uršulė beveik instinktyviai juto, iš kur gresia pavojus jos mergystei. Supažindindamas su ja skaitytoją, apysakos pradžioje V. Ramonas rašo: "Gyva ji buvo, sveika, kaip rojinis obuoliukas. Negąsdino jos nė darbas, nė šaltis, nė tamsios naktys, tik vienas dalykas — ji labai bijojo girtų". Šis merginos charakterio dvilypumas įdomus tuo, kad jis atrodo labai natūralus, lyg įgimtas, nors iš tikrųjų girtų vyriškių baimė drauge su baime nusidėti skaistybei yra motinos auklėjimo ir katalikiškos praktikos vaisius. Ši krikščioniškos kultūros įtaka ir sukelia dramatinę įtampą Uršulės sieloj, kai ją užpuola meilė iš pirmo žvilgsnio. Staigiai palinkusi į Antaną ir jo pagundoma, toji jauna ir graži mergina įvairiai kovoja, kad malonios silpnybės valandą nenupultų. Dėl to vėlų rudenį net persišaldo ir suserga plačių uždegimu. Ši liga tik išryškina Antano apsisprendimą vesti Uršulę. Bet jos globėja Darata diplomatiškai sužino, kad Antanas mieste turėjo siuvėją, kuri susilaukė iš jo sūnaus. Ta žinia — skaudus smūgis Uršulės meilei ir nauja priežastis vidiniams svyravimams, ar tekėti už Antano. Šiam pasipiršus, Uršulė vis delto pajėgia pasakyti "ne", kad paskiau per gyvenimą nereiktų galvoti apie vaikutį, iš kurio ji paveržė tėvą. Bet, kad ir atsisakiusi už Antano tekėti, ji nenustoja jo mylėti.

Pabaigęs skaityti "Šaltų vandenų" apysaką, tiesiog stebiesi, kad be jokios kriminalinės intrygos rašytojas taip sudomina jaunos tarnaitės svyravimais ir vidine kova tarp instinktyvios meilės ir moralinių motyvų, lyg kalba eitų apie labai artimo ir mielo žmogaus likimą. Tai sako, kad V. Ramonas sukūrė labai gyvą ir įdomų Uršulės personažą, juo rehabilituodamas kaimo tarnaitę ir drauge parodydamas savo augštą meną, nes sukurti pozityvų charakterį ir jame atskleisti moralinių vertybių reikšmę kiekvienam rašytojui daug sunkiau negu pavaizduoti natūralius polinkius ir asmens smukimą. Tas menas atrodo nuostabus tuo, kad moralinius motyvus, dėl kurių susidaro "Šaltų vandenų" drama, rašytojas teprimena nepastebimai, kartais tik dviprasmiškomis užuominomis. Sakysim, dar galvodama ištekėti už Antano, apie kurio nelegalų sūnelį ką tik sužinojo, Uršulė prisitaiko žodį "karvė". Bet vos tik ji tą žodį ištaria, skaitytojui aišku, kad jis turi merginą sukrėsti, kad karve niekada nebus toji, kuri dar piemenaitė po kelis kartus per dieną plovėsi kojas ir rankas, kad būtų baltos. Nors ir parodydamas, kuo Uršulė neturi tapti, tas žodis "karvė" vis dėlto yra skaudus smūgis merginos širdžiai ir jos ateities svajonėms. Todėl tuoj po to žodžio V. Ramonas rašo: "Nesulaikomas garsus verksmas pasigirdo iš Uršulės lovos. Trečiokienė (motina) pašoko iš lovos, uždegė lempą ir atsisėdo ant Uršulės lovos. Pagalvė buvo šlapia nuo ašarų".

Šitokiu svyravimų ir vidinės kovos vaizdavimu bei viso veiksmo pasakojimu be jokios retorikos, tik trumpais priminimais, simboliniais posakiais, nebaigtais sakiniais V. Ramonas pasiekia nemažos dramatinės įtampos, nors jo pasirinktas Uršulės jauno gyvenimo epizodas yra paprastas, beveik kasdieninis. Tai reiškia, kad rašytojas su didele meile yra kūręs tos jautrios merginos paveikslą, intuityviai giliai yra įžvelgęs į jos sielą, jos virpėjimams atskleisti yra suradęs atitinkamų sugestyvių išraiškos priemonių. Galimas dalykas, kad prie atskirų vaizdžių žodžių, simbolinių frazių ir patarlių rašytojas yra nemažai galvojęs, bet, kai juos skaitai, atrodo, kad kitaip ir negalima. Sakysim, susidomėjęs Uršule, Antanas mėgina apie ją pasiteirauti Daratą: "Sakyk ar . . . Man įdomu, ar Uršulė vis tokia pamaldi ir . . . hm . . . tokia gera, kaip seniau, kai ji dar buvo pusmergė. Tai yra, hm . . . — Čia nereikia nė to tavo hm! Ji balta, kaip staltiesė ant švento altoriaus. Jeigu ką aš sakau, tai taip ir yra", atsako Darata.

Atrodo, kad šie žodžiai visai paprasti. Tačiau jie ne tik atskleidžia pokalbio dalyvių nuotaikas bei būdo bruožus (Antaną besivaržantį ir nerandantį žodžių savo minčiai, — Daratą — drąsiai teismuką ir žodžio kišeniuj nejieškančią), bet juose dar deimančiuku sublizga toks simbolinis palyginimas (ji balta, kaip staltiesė ant švento altoriaus), kuris originaliai charakterizuoja Uršulę keleriopu atžvilgiu — ir jos nepaliestą mergystę bei religingumą, ir jos natūralų tiesumą, ir jos polinkį į fizinę švarą bei grožį. Kad šis prasmingas simbolis nėra liaudies patarlė, nors jis šitaip atrodo, liudija ir kiti panašūs posakiai, kuriuos rašytojas įdeda į Daratos lūpas. Pvz., ji save charakterizuoja: "Panelė kaip gėlelė. bet tik tokia, kad nė altoriui puošt, nė karvei suėst". Arba vėl Darata atsisveikinimui Uršulei sušnabžda: "Saulelė nusileido, mėnulis užtekėjo, Uršuliuk. Klėtelė tegul ne bažnyčią, bet vis gi kaip šventorius. Kad ir labai ristas būtų žirgelis, bet prie šventoriaus vartų turi sustoti. Atsimink mane". Kas šiais vaizdais norima pasakyti, aišku kiekvienam lietuviui, bet gal nekiekvienas nuvoks, kad liaudies dukros Daratos vaizdi kalba yra kūryba rašytojo, kuris gerai pažįsta Lietuvos žmones, jų tautosaką, pats sugeba savo atitinkamus veikėjus prakalbinti lietuvių tautosakos stiliumi, bet originaliais posakiais.

Kada V. Ramonui priseina paliesti morališkai opius (seksuališkai fiziologinius) atvejus, jiems taip pat sukuria simbolinius vaizdus, kaip įprasta lietuvių dainose. Tuos natūralistinius atvejus jis kartais taip supoetina, kad tokiai tiesios sielos Uršulei net keista, kai jos pažįstama savo nuopolį norėjo papasakoti, bet nemokėjo: "Nušnekėjo kažin ką kvailai . . . Girdi — žydėjo sodas. Žydėjo ir labai kvepėjo. Ir pieva kvepėjo, girdi. Mėnesiena buvo, o žemė buvo tokia šilta, kad, rodos, pasakojo ji man, kad, rodos, riskis ta žeme, rauk gėles ir mesk į tą mėnulį. Na, ar ne kvaila ji?"

Sunku ir nėra reikalo čia suminėti visus originalius vaizdus ir taiklius psichologinius momentus. Jų apstu visoj "Migloto ryto" knygoje, ypač "Šaltų vandenų" apysakoj. Atsisveikinant su ja, tiesiog gaila, kad taip gyvai apibrėžtų savo herojų, ypač Uršulės gyvenimo, rašytojas nepratęsė, nes šitaip būtų sukurtas romanas, kuriame gal būtų atsiskleidusi gilesnė bendrai žmogiškos būties problema. Dabartinėj "Šaltų vandenų" apimty kaimo tarnaitės meilės drama teatrodo daugiau individualus atvejis, nors atvaizduotas su didele meile ir dideliu kūrybiniu išradingumu. Kas dėmesį kreipia daugiau į vaizdavimo grožį ir mažiau į kūrinio probleminį svorį, tam "Šalti vandenys" suteiks nemažo estetinio džiaugsmo. Lietuvis patriotas dar galės pasidžiaugti, kad ne-

priklausomos Lietuvos gyvenime ne tik stambūs ūkininkai ("buožės"), tokie, kaip "Kryžių" Grušai, ar "Dulkių" Gulbinai, buvo morališkai šviesūs ir kultūringi, bet kad ir samdinių luome nestigo jautrių ir pakilių žmonių, kaip Uršulė Trečiokaitė ir jos motina, ir tokių pozityvių senmergių, kaip "šaltų vandenų" Darata. Patriotas tik galėtų apgailestauti, kad "šaltų vandenų" ir kiti rinkinio apsakymai būtų gal nelengvai suprantami nepažįstantiems Lietuvos kaimo tikrovės, nes jo socialinius santykius rašytojas tėra pažymėjęs labai lakoniškai, kaip lakoniškas yra ir visas jo pasakojimas. Kas pažino Lietuvos kaimą, tam ne tik užtenka V. Ramono užuominų, tas net džiaugiasi, kad rašytojas domisi pirmiausia žmonėmis bei jų vidaus gyvenimu. Bet dabar nevienam lietuviui komunistų naikinamas Lietuvos kaimas mažai bepažįstamas. Jam ir svetimtaučiui reiktų kai ką ryškiau pasakyti. Norėtųsi, kad V. Ramonas tai turėtų galvoj, būsimą kūrinį berašydamas. Drauge linkėtina, kad jo nerašytų per ilgai, nes V. Ramono apysaka ar romanas yra ne tik maloni dovana skaitytojui, bet ir svarus įnašas į lietuvių literatūrą.

J. Grinius

MOKSLAS

KARNEZAS IR LIETUVOS STATUTAS

Lietuvių gyvojoje kalboje (šakių apskr.) kernezu vadina kokių 9-14 metų paauglį, bet implikuoja, kad jis stengiasi dėtis vyru, atseit, nori būti savarankiškas, gal būt, ir kablus. Neseniai Lietuvoje išleistame Balčikonio ir kitų redaguotame "Dabartinės Lietuvių Rašomosios Kalbos žodyne" kernezas apibūdinamas, kaip paauglys vyriškosios lyties žmogus ar gyvulys. Aiškinimas nori pasakyti, jog šis terminas pažymi nepilną fizinį suaugimą, būtent, tarpinį laipsnį tarp kūdikio-jaunikio ir pilnai suaugusio individo.

Bet Lietuvos teisių kodeksas, oficialiu istoriniu vardu "Lietuvos Statutas", originališkai išleistas senovine baltgudžiu kalba, turi terminą "knoroz" (be anksčiau buvusios lotynų raidėmis versijos su lotynišku vertimu, visos 3 Statuto laidos, 1529-tų, 1566-tų ir 1588-tų, Rusijos įstaigų originaline kalba perspausdintos prieš I pasaulinį karą, o trečioji — dar ir prieš II pasaul. karą nepriklausomoje Lietuvoje, J. Lappo redakcijoje.) Taigi tasai "knoroz" 1529 m. Statuto laidoje yra XII skyr. 9 straipsnyje, 1566-tų — XIII skyr., 8 str. ir 1588-tų — X skyr. 6 str.-nyje. Įdomu, jog visos laidos tą žodį paduoda vienodai, nors kitais atvejais jos nekartą skiriasi, net pasitaiko dalykų, kurie yra nevisose laidose.

"Knoroz" įdėtas pastraipoje, kuri išskaičiuoja kiaulių kainas. Be to "knorozo", paduodama štai kokios kiaulių rūšys: kiaulė (svinja), penimis meitėlis (veprj kormnyj), šiaip meitėlis (v. nekormnyj), pusmeitėlis arba prielaidinis (podsvinok) ir paršiukas (porose). Rūšių gradacija šitokia;

Statute 1529 m.		1566 m.	1588 m.
meitėlio (be pažym.)	½ kapos grašių	m. penėto 50 gr.	1 kapa graš.
		nepenėto ½ k. gr.	½ " "
"knorozo"	½ kapos grašių	40 "	40 grašių
kiaulės	15 grašių	20 "	20 "
pusmeitėlio	6 grašiai	10 "	12 "
paršiuko	3 grašiai	5 "	5 "

Aišku, brangiausias yra penimis meitėlis. Po jo eina "knorozas" (kapa gi—60 grašių), toliau nepenėtas meitėlis, kiaulė, pusmeitėlis bei prielaidinis, pagaliau, paršiukas. Kitaip negali būti — "knorozas" yra kuilys arba tekis! Pasirodo, ir baltugudžių dabartinė kalba turi tam reikalui panašiai skambantį terminą. J.J. Nosovičo rimtas žodynas kuiliui turi "knur" (Slovarj Biolorusskago Narečija, S.-Peterburg 1870). Apie Minską kilęs baltgudis New Yorko Public Library tarnautojas tai ištaria "knyr". O "Rusų Kalbos Žodynas", išleistas dar caro laikų Mokslų Akademijos (1910 m), tą baltgudišką žodį rašo "knoriez". Pagaliau, ukrainai savo gyvojoje kalboje kuilį vadina "knoros" (pagal ką tik minėtąjį ir jųjų dabartinius žodynus).

Rusų, atseit, didžiarusių rašomojoje ir šnekamoje kalboje, iš visko išrodo, "knorozo" ar panašiai skambančio žodžio nėra. Tiesa, "knur", "knoros" turi, prieš kokius 50 metų laikytas štandartiniu, Vl. Dalio "Didžiarusių Gyvos Kalbos Aiškinimasis žodynas" (Tolkovyj Slovarj živogo Velikorusskago Jazyka, S.-Peterburg 1909). Iš jo tą žodį bus perėmęs ir jau minėtas Rusijos senosios akademijos žodynas. Mat, Dalio aiškinimas prieštaringas: "knoros" galįs reikšti ir išskapytą meitėlį (kladenyj kaban) ir neišskapytą jautį, pagaliau, net patsai čia prideda klaustuką. Atrodo, visą painiavą bus sukėlusios baltgudžių ir ukrainiečių kalbos, kurias caro laikais primygtinai vadinta rusų kalbos tarmėmis. Dabartinės sovietinės Rusų Mokslų Akademijos išleistuose rusų kalbos žodynuose, atseit, ir ištisiniame ir literatūrinei kalbai skirtajame, "knoroso" ar tolygaus žodžio nėra (Slovarj Russkogo Literaturnogo Jazyka, 1956 ir Sl. Russkogo Jazyka, 1958). Taip pat nėra Sov. Rusijoje išleistame D.N. Ušakovo "Rusų Kalbos Aiškinamajame žodyne" (Tolk. Slov. Russk. Jazyka, 1935) ir A.G. Preobrazhenskio "Etymological Dictionary of the Russian Language", išl. Kolumbijos universiteto. (1951)

"Knorozo" ar tolygaus žodžio neturi nei lenkų kalbos žodynai. Sakysim, keliolikos tomų Karlowiczaus ir kitų. Nors čia minėtasis paduoda "kurcz", medžioklinio šuns prasme ir jam šaltiniu, tarp kitų, cituoja Liet. Statutą (kuris, iš tikrųjų tokiam reikalui negali būti imamas). Dabartiniai lenkų žodynai jau to nedaro.

Lietuvos Statuto "knorozas" yra išlikęs baltgudžių ir ukrainiečių kalbose, atseit, kalbose tų tautų, ku-

VISUOMENINIS GYVENIMAS

LIETUVOS VERGIJOS DVIDEŠIMTMETĮ ATŽYMINT

1. Laisvosios Europos radijas turi prabilti į Lietuvą

Dvidešimt metų sukaktis, kai Lietuva neteko savo laisvės, turėjo sudaryti gerą progą rimtai apsvarstyti dabartines mūsų pastangas ir paješkoti naujų kelių Lietuvai išlaisvinti. Tačiau jau praėjo svarbiosios Lietuvos pavergimo sukakties datos ir įvyko kelių politinių lietuvių grupių suvažiavimai, bet negirdėti, kad būtų kas naujo numatyta ar pasiūlyta. Tiesa, buvo paskelbta įvairių asmenų bei organizacijų atsišaukimų ir susirinkimų rezoliucijų, tačiau jos visos buvo bendro pobūdžio. Be to, tai buvo daugiau savitarpinis Lietuvos pavergimo sukakties atžymėjimas, nes šie atsišaukimai toliau lietuvių spaudos beveik nesiekė, o susirinkimus taip pat sudarė tie patys lietuviai.

Kaip žinom, lietuviai pakankamai pažįsta sovietų kėslus ir gerai supranta reikalą išlaisvinti Lietuvą. Todėl nors ir gerai, kad atsišaukimais bei susirinkimais buvo pareikštas protestas prieš rusišką Lietuvos okupantą, tačiau tai yra aiškiai per mažai tai sukakčiai atžymėti.

Iš tikro, turėjo būti užsibrėžta ir pasistengta, kad šios liūdnos sukakties proga į pavergtą Lietuvą prabiltų bent Laisvosios Europos radijas (Radio Free Europe), veikiąs Europoje.

Šis radijas, kaip žinome, priklauso amerikiečių privačiai organizacijai, vad. Crusade for Freedom, kuris taip pat išlaiko Europos Laisvės Komitetą su Lietuvos Laisvės Komitetu New Yorke. Jau keleri metai šis radijas duoda programas į visas sovietų satelitines šalis, kaip Lenkija, Čekoslovakija ir k., bet iki šiol nerado reikalo kalbėti į Lietuvą ir kitus Baltijos kraštus. Tai iš dalies galėjo būti pateisinama, kada Amerikos Balsas (Amerikos valdžios radijas) turėjo savo lietuvišką skyrių Europoje ir davė programas į pavergtą Lietuvą. Bet uždarius šį Amerikos Balso lietuvių skyrių Europoje, aiškiai matyti neteisybė, kurią sudaro lietuvių ir kitų pabaltiečių išskyrimas iš Laisvosois Europos radijo transliacijų. Juk Lietuva taip pat yra sovietų pavergtoj Europos daly, ir jos žmonėms tiesos žodis iš Vakarų yra daug svarbiau, negu kitiems sovietų satelitiniams kraštams, kurie turi daugiau laisvės ir nėra taip atskirti nuo laisvojo pasaulio, kaip Baltijos valstybės.

Nuostabu, kad patys lietuviai iki šiol apie transliacijų reikalą per Laisvosios Europos radiją labai mažai kalba. Daugiau yra užsimenama apie Amerikos Balsą ir padejuojama dėl jo programos. Tačiau reikia atminti, kad Amerikos Balsas yra valdžios radijas ir todėl jis gal turėtų būti kiek santūresnis negu Laisvosios Europos radijas, priklausąs privačiai organizacijai. Todėl jei norime, kad pavergtos Lietuvos žmonės girdėtų tokį žodį, kurį perduoda privatus amerikiečių radijas, turime pasirūpinti, kad Laisvosios Europos radijas prabiltų lietuviškai.

Amerikos lietuvių žodis čia turėtų sverti, nes, kaip minėta, tiek Laisvosios Europos radijas, tiek Crusade for Freedom organizacija yra išlaikoma privačių asmenų bei draugijų lėšomis. Nėra abejonės, kad ir Amerikos lietuviai, kai yra renkamos aukos šiems reikalams, prisideda savo įnašu; todėl turėtų būti atsižvelgta ir į lietuvių norą, kai kalbama apie Laisvosios Europos radijo transliacijas į Lietuvą.

Iš tikro, Laisvosios Europos radijo prabilimas į Lietuvą šios liūdnos sukakties proga parodytų pavergtiems lietuviams, kad laisvasis pasaulis, ypač amerikiečiai, jais domisi nemažiau už kitus Rytų Europos kraštus. Tai, be abejo, sudarytų jiems didelį pastiprinimą išlaikyti laisvos Lietuvos dvasią ir siekimus. O kol mes, laisvieji lietuviai, nepadarysim, kad Laisvosios Europos radijas kalbėtų lietuviškai, tol mes nebūsim atlikę savo pareigos pavergtai Lietuvai.

2. Lietuvos klausimą iškelti Jungtinėse Tautose

Tie, kurie sako, kad dabar be susirinkimų ir rezoliucijų nieko negalima daugiau padaryti dėl Lietuvos išlaisvinimo, turėtų pažiūrėti, kaip Afrikos ir Azijos tautos kovoja dėl savo laisvės ir nepriklausomybės. Žinoma, jiems turėtų būti gėda mokytis kovos dėl Lietuvos laisvės iš niekad nepriklausomybės neturėjusių ir mažai pažengusių kraštų. Tačiau, kaip ten bebūtų, Afrikos ir Azijos tautų kova dėl išlaisvinimo lietuviams yra ne tiktai pamokinanti, bet sudaro patogų momentą tais pačiais keliais pasinaudoti, kovojant dėl Lietuvos laisvės.

Vienas iš tokių kelių yra Lietuvos ir kitų Baltijos kraštų klausimo iškėlimas Jungtinėse Tautose. Nėra jokios abejonės, kad tai yra pats svarbiausias ir reikšmingiausias darbas, kuris šiuo metu turėtų būti atliktas. Naujų valstybių Afrikoj kūrimasis sudaro rėkiantį kontrastą Lietuvos padėčiai. Mes turim šį momentą išnaudoti ir atkreipti pasaulio valstybių dėmesį į Lietuvos likimą. Tiesa, Vengrijos ir Tibeto pavyzdžiai rodo, kad Jungtinės Tautos neprivers sovietų pasitraukti iš Lietuvos, tačiau būtų didelis laimėjimas, jei Jungtinės Tautos pasmerktų sovietus ir pareikalautų išsinešdinti. Pagaliau vieną kartą Lietuvos klausimą Jungtinėse Tautose iškėlus, būtų galima stengtis jį laikyti JT darbotvarkėje visą laiką, kol sovietai nusileistų JT spaudimui. Šitokios praktikos laikosi Afrikos valstybės, kurios prieš kelerius metus Jungtinėse Tautose iškėlė Alžerijos klausimą ir dabar vis iš naujo jį įtraukia į JT darbotvarkę; tuo būdu jie palaiko Alžerijos klausimą pasaulio akyse ir neduoda ra-

---

rios šimtus metų išbuvo Lietuvos senosios valstybės sudėtyje. Statuto "doilida ir "skliut" (plačių ašmenų kirvis) yra lietuvių dabartinėje kalboje. Tad, mums išrodo, spėjimas yra visiškai logiškas, jog "knorozą" galima sieti su dabartiniu lietuvišku kernezu. Antra vertus, kiaulių vyriškoji lytis taip anksti subręsta, jog tokį individą, lyginant su meitėliu, galima pavadinti visišku kernezu. Pagaliau, Juškos žinomasis lietuvių kalbos žodynas, šalia kitokių kernezo reikšmių, paduoda ir šitokią — peštukas, pramuštgalvis (rusiškai "zadira", "zabijaka"). Čia lietuviškas kernezas, atrodo, susisiekia su Lietuvos Statuto "knorozu".

Mūsų samprotavimas, būdamas istoriškai logiškas, šiuo atveju, žinoma, negali eiti galutiniu sprendimu. Jį paliekame lietuvių kalbos amato kalbininkams.

J. Matusas

mybės Prancūzijai. Taip pat ir Vengrijos klausimas bene treti metai iš eilės yra JT visumos susirinkimo darbotvarkėje.

Nėra abejonės, kad Lietuvos klausimo iškėlimas Jungtinėse Tautose nėra lengvas. Tačiau nuostabu, kad mes patys šio reikalo beveik nesvarstom nei spaudoj nei susirinkimuose, o kaip atrodo, net neklebenam nė kitų, kad mums šiuo reikalu padėtų. Pvz. nors ir neseniai Paryžiuje įvykusiame Europos Taryboj neatstovaujamoms valstybėms komisijos posėdy, kaip atrodo, apie tokį dalyką nebuvo net užsiminta, bet pasitenkinta paprasta rezoliucija, kurioj pareiškiamos gražios mintys, bet neužsiangažuojama jokiems darbams (Draugas, rugp. 22).

Toks mūsų pasyvumas dėl Lietuvos klausimo iškėlimo Jungtinėse Tautose jokiu būdu nėra pateisinamas. Mes negalim norėti, kad kiti tuo pasirūpintų, mūsų net neprašomi. Iš kitos pusės, mes neturėtume nusigąsti ir atsisakyti šio žygio Lietuvos naudai, jei kurios nors valstybės pareigūnas nepritartų šiam reikalui. Jei Alžerijos draugai būtų taip žiūrėję, tai jos klausimas nebūtų dar pasiekęs Jungtinių Tautų, kaip dabar yra Lietuvos atveju. Žinoma, kas nenori paremti šio žygio Lietuvos reikalui, visada atras visokių teisinių ar faktinių kabliukų. Tačiau toks pačios Alžerijos ar Tibeto klausimų iškėlimas Jungtinėse Tautose rodo, kad tie kabliukai gali būti nematomi, kai tikrai norima kokį klausimą iškelti.

Suprantama, kad Lietuvos klausimui iškelti Jungtinėse Tautose reikia nemažo pasiruošimo ir lėšų. Todėl nedelsiant turėtų būti sudarytas planas ir imtasi konkrečių žygių. Jei VLIKas nesiryžtų tam darbui, reikėtų sudaryti specialų komitetą, kuris paruoštų atitinkamą leidinį ir pravestų akciją laisvojo pasaulio valstybėse paremti Lietuvos klausimo iškėlimą. Leidinio pagrindą galėtų sudaryti anksčiau VLIKo parengtas didysis memorandumas dėl Lietuvos atstatymo; jis galėtų būti papildytas reikšminga medžiaga iš Amerikos Kongreso pravesto tyrinėjimo dėl Baltijos valstybių pavergimo.

Iš tikro dabar, kai Afrikoj valstybės dygsta kaip grybai po lietaus, negalima pasitenkinti rezoliucijomis, atsišaukimais ar manifestais dėl Lietuvos padėties. Mes turime ką nors daugiau daryti. O visiškas nekalbėjimas apie Lietuvos klausimo iškėlimą Jungtinėse Tautose, tuo nesirūpinimas ir nieko šioj srity nebandymas rodo daugiau negu nedovanotiną mūsų apsileidimą.

3. Sustiprinti Lietuvos laisvinimo vadovybę

Pavergtame krašte lietuviai negali pakelti savo balso ir pareikšti savo laisvos valios. Todėl visa kova tarptautinėje plotmėje tenka vesti laisvėje esantiems lietuviams. Šį uždavinį jie gali geriau ir veiksmingiau atlikti, tiktai darniai sutardami ir glaudžiai bendradarbiaudami.

Reikia apgailestauti, kad minint Lietuvos pavergimo dvidešimtmetį, laisvieji lietuviai nepasižymi tokiu darnumu. Nuo VLIKo ne tik yra atskilusios dvi pajėgios grupės, bet, kaip atrodo, mes nebesutariam, koks turėtų būti bendrinis Lietuvos vadavimo organas. Atsirado net balsų, kurių siūlo panaikinti VLIKą ir jo pareigas pavesti Lietuvių Bendruomenei. Be to, Lietuvių Tautinis Sąjūdis (tautininkai), kuris buvo vienas iš VLIKo steigėjų okupuotoje Lietuvoje, pasidarė "lyg ir įvairių kraštų tautinių lietuvių junginių konferencija" (Dirva, rugp. 17). Tuo būdu Lietuvių Tautinis Sąjūdis tapo organizacija, kuri nebėra tęsinys ar reprezentantas Lietuvoj veikusios tautininkų politinės partijos, bet pasidarė grynai lietuvių emigrantų draugijas apjungianti organizacija, taigi, organizacija, kurios tiesioginės šaknys yra ne Lietuvoje, bet svetimame krašte.

Jei visos VLIKą sudarančios partinės grupės pasektų šiuo tautininkų pavyzdžiu, tai ir jis taptų komitetu, atstovaujančiu lietuviams emigrantams, daugiausia atsisakiusiems Lietuvos pilietybės.

Žinoma, Lietuvai vaduoti gali būti įvairaus pobūdžio organizacijų. Jas gali sudaryti, pvz., bet kurio krašto piliečiai — nelietuviai, arba kitų kraštų piliečiai lietuviai emigrantai, kurie savo noru iš Lietuvos išvyko ir nemano jon grįžti. Taip pat Lietuvos vadavimo organizaciją ar komitetą gali sudaryti asmenys, dėl politinių priežasčių iš Lietuvos pabėgę, jos pilietybės neatsisaką ir daugiau ar mažiau atstovaują Lietuvoj veikusioms ir todėl dabar potencialiai esamoms Lietuvos politinėms organizacijoms.

Nėra abejonės, kuri iš šių organizacijų daugiau gali kalbėti Lietuvos žmonių vardu arba kurią iš jų kitų kraštų valdžia gali pripažinti labiau reprezentuonančia pavergtos Lietuvos gyventojus. Tačiau gal pats svarbiausias kriterijus nustatyti, kuris komitetas ar organizacija geriausiai gali atstovauti pavergtam kraštui, yra šio komiteto, nežiūrint kokiu vardu ji besivadintų, tinkamumas tapti egziline vyriausybe, kurią, reikalui esant, galėtų pripažinti ir kiti kraštai. Rodos, dar nėra atsitikimo, kad egziline vyriausybe buvo pripažintas komitetas, sudarytas iš svetimo krašto piliečių ar atstovaująs svetimo krašto organizacijoms.

Nežinia, kodėl lietuviai vengia net kalbėti apie Lietuvos egzilinę vyriausybę. Atrodo, kad VLIKo ar panašaus organo toks pavadinimas būtų tarsi kažkoks nusikaltimas, tačiau, pvz., tokia Alžerija turi svetur savo egzilinę vyriausybę, kurią pripažįsta kai kurios valstybės. Net amerikiečių spaudoj ji tiesiog vadinama Alžerijos nacionalistų egziline vyriausybe.

Žinoma, būtų nemažas laimėjimas, jei Lietuva šiuo atžvilgiu prilygtų Alžerijai ir turėtų savo egzilinę vyriausybę, kurios vardą minėtų nors didžioji pasaulio spauda. Tačiau, kaip mes galim tokią vyriausybę turėti, jei nesugebam net bendro komiteto Lietuvos vadavimui sukurti?

Kaip dabar atrodo, buvo dvi progos Lietuvai turėti savo egzilinę vyriausybę. Pirmiausia, ja galėjo būti pasitraukusi užsienin Lietuvos vyriausybė arba jos dalis 1940 metais. Tačiau nežiūrint to, kad užsienin pabėgo prezidentas ir dalis ministerių, tokios vyriausybės nebuvo sudaryta ir paskelbta. Antrą progą sudarė Lietuvos laikinoji vyriausybė, kuri buvo sudaryta sukilimo metu 1941 metais. Tačiau ir ji nesugebėjo išsilaikyti ir pasitraukti užsienin. Vietoj jos vėliau susikūrė VLIKas, kurio pabėgę nariai jį vėl atkūrė po karo Vokietijoj.

Neišnaudojus šių progų Lietuvos egzilinei vyriausybei paskelbti, susidarė gana keista padėtis: turime pripažįstamas diplomatines atstovybes, bet nėra vyriausybės, kuri joms vadovautų; taip pat turime egzily abiejų vyriausybių ministerių, tačiau jie nesudaro jokio organo ir nebesijaučia turį teisę kalbėti Lietuvos vardu. Dėl viso to šiandien mes neturime veiksmingo organo, kuris vadovautų Lietuvos išsilaisvinimui. Tačiau tai nebūtų pati didžiausia blogybė, jei neatsirastų veikėjų, kurie teigia, kad bendro organo Lietuvai laisvinti nereikia, kad šį darbą gali kiekviena organizacija dirbti atskirai. Čia ir pasirodo didžiausias mūsų nuosmūkis kovoje už Lietuvos laisvę: belieka dar tik vienas žingsnis — visai atsisakyti šios kovos. O jau pasitaiko ir tokių nelaimingų, nors ir retų daigų: kai kurie sugriautų visus veiksnius; kiti nori ranka numoti į partizanų atliktus žygius arba siūlo užmiršti tuos, kurie žuvo Sibiro tremtyje; yra tokių, kurie ima kvestijonuoti Nepriklausomybės laikotarpį;

kiti vėl žūtbūt pasišokę bendradarbiauti su okupantu, nors tas tokio bendradarbiavimo iš tolo kratosi; kiti jau nesivaržo talkinti vietos komunistams; dar kiti iš didelės išminties ima gėrėtis Lenkijos komunizmu; pagaliau visus apvainikuoja tie, kurie siūlo ranka numoti į visus išsilaisvinimus ir orientuotis į chruščiovinę ateitį. Ir visa tai daroma kažkokio "patriotizmo" labui.

Akivaizdoje tokio nuosmūkio mums būtinai reikia perkratyti savo sąžinę ir pajieškoti naujų būdų, kaip veiksmingiau susiorganizuoti kovai už Lietuvos laisvę. Per tuos dvidešimt metų nuo Lietuvos pavergimo ir penkiolika metų nuo VLIKo atkūrimo Vokietijoje yra daug kas įvykę ar pasikeitę. Kai kurios tų rezistencinių grupių, kurios buvo įsisteigę vokiečių okupacijos metu ir įėję į VLIKą, gal šiandien nebeturi reikiamos atramos dabartiniame Lietuvos gyvenime. Gal VLIKo sudarymo principai, priimti okupuotame krašte, nebeatitinka egzily esamas sąlygas. Gal galima surasti būdų, kad Lietuvos vadavimo organe daugiau atsispindėtų dabartinės rezistencijos jėgos pavergtame krašte.

Apskritai vyriausio Lietuvos vadavimo organo sustiprinimas yra pagrindinis dalykas už Lietuvos laisvę. Be tokio stipraus organo mes nepajėgsim ne tik iškelti Lietuvos klausimą Jungtinėse Tautose, bet ir apskritai ką nors žymesnio padaryti Lietuvos vadavimo darbe. Todėl ryšium su Lietuvos vergijos dvidešimtmečiu privalome labai rimtai šį reikalą apsvarstyti ir nedelsiant imtis atitinkamų žygių.

A. Plukas

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Gimtoji kalba, š.m. 2 nr., išeina 4 kartus per metus. Laikraštis skiriamas lietuvių kalbos reikalams. Redaguoja P. Jonikas. Redakcinėj komisijoj: dr. A. Salys, dr. Pr. Skardžius.

Mykolas Biržiška: DĖL MŪSŲ SOSTINĖS (Iš Vilniaus darbo atsiminimų). Nidos Knygų Klubo leidinys Nr. 30, 1960 m., 304 p.

Lux Christi, 1960 m. Nr. 3(36). Leidžia ALRK Kunigų Vienybė. Medžiaga pritaikinta dvasininkų reikalams. Pažymėtini straipsniai: Prel. V. Tulaba — Vysk. V. Padolskis, Stasys Yla — Kunigas kontroversijoje, kun. Vl. Budreckas — Aktyvus privatus ir bendruomeninis tikinčiųjų dalyvavimas skaitytinių mišių metu, kan. V. Zakarauskas — Pamokslininkas ir jo klausytojai, kun. dr. J. Gutauskas — pamokslai apie žmogų, etc.

ĮVYKIAI

* JAV Liet. Bendruomenės Tarybos suvažiavimas įvyko Čikagoje rugsėjo 24 d., o Kanados Liet. Bendruomenės tarybos suvažiavimas — spalio 8-9 d.d. Tartasi veiklos klausimais, apžvelgta kliūtys, sudaryti planai ateičiai.

* Lietuvių Kunigų Vienybė visados gyvai rūpinosi labdara. Jos pastangomis yra įsteigta "Motinėlės" šalpos draugija, parėmusi daug lietuvių studentų; suorganizuota Labdaros komisija Lietuvos bažnyčiom ir dvasininkijai šelpti po I pas. karo nukentėjusioj Lietuvoj. Tuo tikslu surinkta ir išsiųsta gausi pagalba Lietuvon ir kitur. 1957 metais išrinkta K. V. Šalpos Komisija, kad organizuotai ir planingai tęstų lietuvių katalikų šelpimą. Po K. V. jubilėjinio seimo Čikagoj 1959 m. šalpos darbas praplėstas, atidaryta šalpos įstaiga.

Dabar veikianti Kunigų Vienybės šalpos komisija vadinas Lietuvių Katalikų Religinė Šalpa, Inc. Jos pirmininku yra vysk. V. Brizgys, vicepirmininkais: kun. N. Pakalnis, Brooklyn, N. Y., kun. J. Čepukaitis, Philadelphia, Pa., prel. J. Balkūnas; kun. J. Aleksiūnas — iždininkas, kun. V. Bartuška — sekretorius.

Lietuvių Katalikų Religinė Šalpa, Inc., yra NCWC narys ir Amerikos vyskupų globojama bei remiama. Kad darbas sėkmingai eitų, Lietuvių Katalikų Religinė Šalpa nuo liepos mėn. turi savo įstaigos raštinę — 225 S. 4th Street, Brooklyn 11, N. Y. Ji yra įsikūrusi netoli lietuvių katalikų parapijų Brooklyne, N. Y. Todėl dabar lietuviai katalikai kaip ir kitų tautybių panašios labdarybės įstaigos rūpinasi lietuvių religine šalpa plačiame pasaulyje. Iš čia turės plaukti ne tik šalpa, bet informacija apie lietuvius katalikus ir jų bažnyčias. Čia galėtų būti sutelkta lietuvių katalikų brangi archyvinė medžiaga, religiniai dokumentai, fotografijos Lietuvių Katalikų Bažnyčios istorijai. Čia būtų galima surinkti lietuviškas katalikiškas knygas, žurnalus ir kita, ir paskleisti tarp tų lietuvių, kurie patys negali spauda apsirūpinti, ypač tremtyje. Čia jau atkeltas ir K. V. archyvas ir Kunigams Šelpti Draugijos raštinė.

Brooklyno vysk. B. J. McEntegart leido Lietuvių Katalikų Religinei Šalpai įsikurti jo vyskupijoj ir pritarė LKRŠ darbams. Jis taip pat priėmė kun. Stasį Railą iš Philadelphijos, vien tik tam darbui, kuris yra LKRŠ reikalų vedėju nuo spalio 1 d.

Lietuvių Katalikų Religinės Šalpos adresas: Lithuanian Catholic Religious Aid, Inc., 225 S. 4th St., Brooklyn 11, N.Y. Telef. EVergreen 4-1984.

* Juozas Lingis, etnografas, gyvenąs Stockholme, rugsėjo 8 sulaukė 50 metų. Jis yra gimęs Linkuvoje. Mokslus ėjo Lietuvos ir Švedijos universitetuose; daktaro laipsnį gavo 1955. Dabar dėsto lietuvių kalbą Stockholmo ir Uppsalos universitetuose. Daug yra rašęs lietuvių spaudoje skandinavų tautų literatūros klausimais.

* Vašingtone prez. D. Eisenhowerio buvo sukviesta konferencija, kurioje dalyvavo didžiųjų labdaros organizacijų atstovai, valdžios ir visuomenės žymūs asmenys. Balfui atstovavo K. Škirpa, G. Grinienė ir Jurkuvienė.

Rugpiūčio 31 d. įvyko pasitarimai Baltuose Rūmuose. Ten dalyvavo specialiai kviesti asmenys. Į šį pasitarimą buvo pakviesta ir Grinienė, buvusi Balfo direktorė Europoje.

Popiet konferencija buvo Valstybės departamento salėje. Dalyvavo svetimų valstybių ambasadoriai, kurių kraštams teikiama pagalba, JAV pareigūnai, agentūrų delegatai ir kviesti asmenys; viso apie 2000 asmenų.

Žemės ūkio sekretorius Bensonas aiškino, kad JAV maistas duodamas ne todėl, kad turima išteklių. Norima suteikti pagalba žmonėms, pasitarnauti taikai ir gerovei. Pažymėjo, kad 1953-60 JAV išdalino maisto už vieną bilijoną 326 milijonus dol.

Vyriausybė numato didinti maisto produkciją, kad galėtų jį kitiems kraštams parduoti arba duoti skolon.

Maisto paskirstymui veikia 19 šalpos valdžios patvirtintų agentūrų. Viena iš jų yra ir Balfas. Nuo 1955 iki 1960 liepos 1 Balfas gavo iš JAV maisto produktų 547,250.00 dol. vertės (3,908,700 svarų).

* "Almaus" galerijos paskelbtas lietuviškosios grafikos vajus susilaukė atgarsio. Eilė lietuvių šviesuolių ir institucijų įsigijo žymiųjų grafikų darbus savo meno kolekcijom, butams papuošti. Almus galerija netrukus skelbs tą patį vajų ir anglų kalba amerikiečių spaudoj. Galerijoje, be lietuvių — Jonyno, Kasiulio, Valiaus, Viesulo — išskirtinų darbų, yra dar kūriniai estės Veeber, žinomų grafikų Leiber, Kleinman, Leaf ir kitų. Almaus Galerijoje nuo lapkričio 27 iki gruodžio 10 atidaryta Adomo Galdiko paroda.

Adresas: Almus Art Gallery, 77 Steamboat Rd., Great Neck, N. Y.

AIDAI SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1958 ir 1959 metais.

2. Premija, $500.00 sumoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijos, folkloro, visuomeninių mokslų ir k.), parašytą lietuvių kalba.

3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.

4. Autoriai arba leidėjai veikalus komisijai atsiunčia ligi 1961 metų kovo 1 dienos "Aidų" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 4757 East Ave., S. E., Washington 28, D. C. Pažymėti, kad tai siunčiama premijos komisijai.

5. Premijai galima siųsti ir suminėtų mokslų srities rankraščius.

6. Jury komisijos sąstatas bus paskelbtas vėliau.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont. Canada

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 4757 East Ave., S. E., Washington 28, D. C.

